

Редакційна колегія:

СЕНИЦЬ П.М. (голова)
 ВОРОНОВА Л.В.
 ГАЙДАР Є.Т.
 ГАЛЬ В.М.
 ГЕСЦЬ В.М.
 ГРЕБЕНИК Н.І.
 ГРУШКО В.І.

ДОМБРОВСЬКИ Марек

ІЛАРІОНОВ А.М.
 КАНДИБКА О.М.
 КІРЕЄВ О.І.
 КРАВЕЦЬ В.М.
 КРОТЮК В.Л.
 ЛИСИЦЬКИЙ В.І.
 МАТВІЄНКО В.П.
 МОРОЗ А.М.
 ОСАДЕЦЬ С.С.
 ПАСІЧНИК В.В.
 ПАТРИКАЦЬ Л.М.
 РАЄВСЬКИЙ К.Є.
 САВЛУК М.І.
 САВЧЕНКО А.С.
 СМОВЖЕНКО Т.С.
 СМОЛІЙ Я.В.
 СОЛТИС Я.Ф.
 СОРОКІН О.М.
 СТЕПАНЕНКО А.І.
 ФЕДОСОВ В.М.
 ЧЕРНИК І.П.
 ШАПОВАЛОВ А.В.
 ШАРОВ О.М.
 ЮЩЕНКО В.А.

Номер підготовлено редакцією
 періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦЬ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики
 та банківського нагляду
 Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків
 та інформаційно-програмного забезпечення
 Редактор відділу **КОМПАНИЕЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання
 та міжнародних банківських зв'язків
 Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого
 забезпечення та комерційних банків
 Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**
 Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнер **ПЛАТОНОВА Н.Г.**

Коректор **СІЛЬВЕРСТОВА А.І.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:
ГРЕБІШКОВ В.І., ФЕСЕНКО Н.М.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С.,**

ХМАРИ В.П., ГОЛЯК Т.І.

Черговий редактор

В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.

Четверта сторінка обкладинки:

фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С.**

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна
 тел./факс: (044) 264-96-25
 тел.: (044) 267-39-44
 E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Журнал рекомендовано до друку
 Вченою радою Київського національного
 економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною
 комісією України визнано фаховими
 Передплатний індекс "Вісника НБУ"
 та додатка "Законодавчі і нормативні акти
 з банківської діяльності" 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета
 департаментом організації виробництва і
 господарської діяльності НБУ

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.2

При передруку матеріалів, опублікованих у
 журналі, посилання на "Вісник Національного
 банку України" обов'язкове. Редакція може
 публікувати матеріали в порядку обговорення,
 не поділяючи думку автора. Відповідальність
 за точність викладених фактів несе автор,
 а за зміст рекламних матеріалів —
 рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2003

Вісник

5 / 2003

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України
 Видається з березня 1995 року

№ 5 (87) ♦ Травень 2003

ЗМІСТ

Номер підписано до друку 30.04.2003 р.

БАНКИ УКРАЇНИ

Л.Патрикац, С.Компанієць Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку	2
Робоча поїздка С.Л.Тігіпка до Криму	9
О.Бакун Оподаткування доходів фізичних осіб від їх депозитних вкладів	10
А.Папуша Кредитор потребує захисту	14
К.Раєвський, М.Зубок Ліквідація банків. Оцінка та реалізація майна	16
Д.Гладких Аналіз діяльності окремих банків України за підсумками 2002 року	20
Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2003 року	26
К.Жидко Шляхи забезпечення дохідності операцій банку з платіжними картками	28
Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 березня по 1 квітня 2003 р.	32
Банки, включені до Державного реєстру банків у березні 2003 р.	33
С.Башлай Концептуальні засади формування системи кооперативного банківського обслуговування підприємств АПК в Україні	34

МАКРОЕКОНОМІКА

П.Матвієнко Ще раз про монетизацію економіки України	38
---	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у березні 2003 року	40
--	----

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у березні 2003 року	41
Т.Рудненко, О.Куц Аналіз операцій банків із векселями	42

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

В.Козюк Проблеми емпіричної верифікації незалежності центральних банків	48
--	----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

О.Щербакова Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей	52
--	----

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за березень 2003 року)	55
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за березень 2003 року)	56

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

О.Нетикша Сучасні тенденції в організації внутрішнього аудиту	58
В.Братчиков Класифікація помилок у банківському обліку: точка зору аудитора	61

БАНКІВСЬКЕ ПРАВО

"Правове регулювання діяльності з надання банківських та інших фінансових послуг"	63
---	----

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

А.Папуша Свято на нашому Дворі	65
Про введення в обіг пам'ятних монет "Зубр"	66

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Л.Патрикац Банкіри для завтра	67
--	----

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

П.Гай-Нижник Володимир Ігнатович — директор Українського державного банку	69
АНОТАЦІЇ	71

Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку

Уперше в історії незалежної України 2 квітня нинішнього року в сесійній залі Верховної Ради України проходили парламентські слухання, присвячені цій масштабній і глибокій темі. З ініціативою про їх проведення виступили Національний банк України, Комітет Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності та Асоціація українських банків. На засідання запросили широке коло фахівців, спеціалістів, учених, представників виробничих галузей. Були присутні також представники уряду на чолі з першим віце-прем'єр-міністром Миколою Азаровим.

Мета парламентських слухань — привернути увагу до проблем банківської системи України, накреслити шляхи її розвитку та вдосконалення, ініціювати внесення змін у чинне законодавство щодо діяльності банків тощо.

У рамках підготовки до цієї події проведено три “круглих столи”, присвячені темам створення конкурентного ринку послуг озброєної охорони, запровадження податку на доходи фізичних осіб від їх депозитних вкладів, захисту прав кредиторів. (Матеріали про їх роботу опубліковано в цьому ж номері “Вісника НБУ”). Напередодні слухань відбулися зустрічі банкірів із представниками великих фракцій, профільним парламентським комітетом, Головою Верховної Ради, у ході яких було конкретизовано зміст тих змін, які належало провести через парламент, розглянуто актуальні питання банківської діяльності, а також репрезентовано нові законопроекти, спрямовані на їх регулювання.

У ложі сесійної зали — керівники Національного банку України.

Слухання, які відбувалися у рамках вечірнього пленарного засідання, відкрив вступним словом Голова Верховної Ради України **Володимир Литвин**. Охарактеризувавши банки як фундамент економічної системи, головне джерело її стабільності, поступального розвитку й розвитку, він наголосив на значенні банківської системи у розбудові Української держави та суспільства, відзначив здобутки та досягнення. Разом із тим, зауважив Володимир Литвин, вітчизняна банківська система має чимало нерозв'язаних проблем і невирішених питань, що істотно перешкоджає виконанню покладених на неї функцій і гальмує її поступ. Більше того, треба визнати, сказав він, що нині вітчизняна банківська система практично зупинилася у своєму розвитку. І однією з причин цього є застарілість закладеної ще в 1991 році нормативно-правової бази, яка не встигає за динамічними реаліями економіки та суспільного життя. Отже, сьогодні конче необхідні глибокі, системні зміни. Завдання полягає у вдосконаленні законодавства в галузі фінансів і банківської діяльності до такої міри, щоб воно сприяло перетворенню банківської системи на справжнього рушія суспільного прогресу.

З доповіддю на слуханнях виступив Голова Національного банку України **Сергій Тігіпка**. Нинішні парламентські слухання він назвав давно назрілою подією, нагальною вимогою часу, адже подальше реформування банківської системи ускладнене насамперед законодавчими проблемами, без розв'язання яких фактично унеможливується рух уперед. Основні тези виступу Сергія Тігіпка викладено у статті “Сучасна Україна: шляхи, форми, проблеми реформування банківської системи”, опублікованій у “Віснику Національного банку України”, № 4 за 2003 рік.

Зі співповіддю від уряду виступив державний секретар Міністерства фінансів України **Федір Ярошенко**. Спільні зусилля уряду і Національного банку України, констатував він, в останні роки дали змогу забезпечити макроекономічне зростання та стабільність національної валюти. Відтак почала відновлюватися втрачена довіра до банківської системи. Зростаючі темпи економічного поступу поряд із відмовою від негрошових розрахунків потребують збільшення пропозиції грошей. Однак незважаючи на збільшення грошової маси, зростання рівня монетизації залишилися досить низьким порівняно з іншими країнами перехідної економіки і в 2002 році становило 25 відсотків. Значне зниження рівня інфляції в умовах високих темпів збільшення пропозиції грошей дало Національному банку змогу суттєво знизити облікову ставку, що позитивно вплину-

Сергій Тігіпка

Федір Ярошенко

За кілька хвилин розпочнуться перші в незалежній Україні слухання, присвячені розвитку її банківської системи.

ло на вартість банківських кредитів та сприяло зростанню довгострокового кредитування у реальний сектор економіки. Втім, зауважив Федір Ярошенко, попит на довгострокові кредити в національній валюті з боку реального сектора економіки як і раніше, перевищує пропозицію, а частка кредитних ресурсів у структурі інвестицій залишається незначною.

Зміцнення банківської системи України та підвищення її стійкості як щодо внутрішніх, так і зовнішніх негараздів — питання вкрай актуальне. З огляду на це уряд вживає низку заходів, спрямованих на оздоровлення проблемних банків. Одним зі шляхів у цьому напрямі є реструктуризація їх активів у частині задованих та пролонгованих кредитів, виданих під державні програми. Для нормалізації відносин між урядом та комерційними банками проведено інвентаризацію заборгованості перед ними, за результатами якої у державному бюджеті України було передбачено асигнування на її обслуговування. Так, на 1 січня поточного року зазначену заборгованість погашено урядом у розмірі 652 млн. гривень. У державному бюджеті на поточний рік на це передбачено асигнувати ще 238 млн. гривень.

Уряд вживає також ряд заходів щодо оздоровлення державних системоутворюючих банків. Зокрема, Кабінетом Міністрів України у 2002 році прийнято рішення про збільшення статутних капіталів Ощадбанку — на 100 млн. грн. — та Укресімбанку — на 88 млн. грн., — завдяки чому вони зростуть відповідно до 200 і 196 млн. гривень.

На нашу думку, сьогодні необхідні нові фінансові інструменти концентрації ресурсів. Триває вивчення світового досвіду та пошук найприйнятнішої з огляду на правові й соціально-економічні передумови, що склалися в Україні, моделі іпотечного кредитування. Передбачається, що в підсумку буде прийнято документ із переліком заходів, спрямованих на створення необхідних правових та фінансових засад запровадження іпотечного кредитування.

У співповіді голови Комітету Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності **Сергія Буряка** йшлося, зокрема, про два аспекти нинішніх парламентських слухань.

— Перший, — зазначив він, — це моральний. За десять років незалежності нам не вдалося сформулювати позитивний імідж сучасного українського банкіра. Як наслідок — недовіра: понад 26 млрд. гривень перебуває нині на

Сергій Буряк

руках у населення — найважливішого внутрішнього інвестора. Саме довіра до банків обумовлює найбільший вплив грошей. Тому ми зобов'язані на державному рівні відновити авторитет українського банкіра. Серйозні банкіри вже давно розібралися в характері змін, які відбуваються в економіці, і визначили лінію своєї поведінки у новій ситуації. Українські банки готові без вагання прийняти вимоги сучасної економіки. Після такої заяви природно виникає запитання: що заважає в цій ситуації, де бракує нормативно-законодавчої бази? Це — другий аспект наших парламентських слухань.

Комітет з питань фінансів і банківської діяльності бачить три пакети законів.

Перший — це комплекс законів про іпотеку. Слід зазначити, що авторами прийнятого в першому читанні проекту Закону “Про іпотеку” є члени нашого комітету.

Другий стосується захисту прав кредиторів. Законопроект “Про захист прав кредиторів та реєстрацію обтяжень” теж внесено народними депутатами — членами Комітету з питань фінансів і банківської діяльності. Він дуже простий, зводиться до двох основних питань: суттєвого спрощення реалізації кредитором їх заставних прав — створення єдиного та прозорого реєстру обтяжень майна, який би надавав реальну і достовірну картину фінансового та майнового стану суб'єктів підприємницької діяльності, а також визначення механізму реєстрації цих обтяжень.

Із прийняттям цього закону очікуємо зниження ризиків кредитування і розширення ринку банківських послуг, а отже, полегшення реалізації застави та посилення відповідальності позичальників за взяті кредити. Цей проект рекомендовано прийняти за основу в першому читанні.

Третій пакет законів передбачає ліквідацію мораторію на примусову реалізацію майна та внесення низки змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Доповідач наголосив на винятково важливій ролі уряду у позитивному вирішенні питань ефективного розвитку банківської системи. Реальні взаємовідносини уряду і банків він охарактеризував як ситуативні. Розробляючи програми розвитку окремих галузей народного господарства, програми регіонального характеру, наприклад, щодо економічних зон, уряд лишає поза увагою програму, яка б стимулювала розвиток і зміцнення банківської системи. Хіба банки не мають стосунку до конкретної економіки? Баланс інтересів тих, хто отримує кредити, і тих, хто їх надає, повинен бути витриманий у рамках єдиної економічної політики. Наприкінці доповіді Сергій Буряк висловив сподівання, що парламентські слухання допоможуть усвідомити важливу річ: діяльність банківської системи слід оцінювати на тлі загальноекономічного становища держави. Сутність проблеми в суперечності: банківська система глибоко реформована — інші ж сектори економіки потребують серйозних структурних реформ.

Загалом усі три доповідачі відзначали доволі стабільний стан української банківської системи, яка здобула певну довіру в зарубіжних партнерів, завойовує її у суб'єктів господарювання та населення України.

У доповідях було проаналізовано діяльність НБУ з часу його становлення. Висвітлено такі проблемні питання, як стан депозитного ринку, кредитування реального сектору економіки, формування відсоткових ставок за кредитами, шляхи подальшого розвитку вітчизняної банківської системи.

Водночас наголошувалося, що навіть за значних темпів зростання капіталу, в тому числі й за рахунок інвестиційних коштів, його загальний обсяг іще не є достатнім для захисту системи в разі виникнення зовнішніх або

внутрішніх факторів дестабілізації. Це головним чином пов'язано з несприятливим інвестиційним кліматом та ризиками, спричиненими законодавчою незахищеністю кредиторів, постійними публічними звинуваченнями у криміналізації банківської системи.

Недостатній рівень корпоративного управління в банках, у тому числі й державних, відсутність прозорості структури власності, слабка організація процедур управління ще не забезпечують достатньою мірою захисту інтересів вкладників та кредиторів.

Незважаючи на те, що обсяги кредитування в останні роки значно зросли, потреби економіки у кредитах, особливо довгострокових, залишаються не задоволеними. Така ситуація значною мірою зумовлена браком довгострокових ресурсів, високим рівнем процентних ставок та вузьким асортиментом послуг, що в свою чергу спричиняється незадовільним станом економіки, низькою платоспроможністю позичальників, недостатнім захистом кредиторів, а відтак — високими кредитними ризиками.

У сесійній залі Верховної Ради цього дня багато представників Національного та комерційних банків.

Недостатньо використовуються такі інструменти поповнення ресурсної бази, як випуск цінних паперів, зокрема іпотечних, також кошти небанківських фінансових установ — пенсійних та інвестиційних фондів, страхових компаній тощо.

Одним із факторів, який впливає на вартість кредитних коштів, є формування кредитних ресурсів за рахунок депозитів фізичних осіб — дорогих та переважно короткострокових. До подальшого зростання вартості цих ресурсів може призвести й уведення податку на доходи фізичних осіб від депозитів у банках. Утім, саме ці ресурси є найстабільнішими, коли йдеться про довгострокове кредитування суб'єктів господарювання.

Недостатнє використання безготівкових розрахунків у торговельному обороті, зокрема повільні темпи впровадження Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), зумовлюючи зростання питомої ваги готівки у грошовій масі, теж не сприяють збільшенню ресурсної бази банків.

Доповідачі зазначали, що з метою задоволення потреб держави у банкнотному та захищеному папері, цінних паперах і документах суворого обліку, орденах, медалях і знаках України та унеможливлення масового доступу до елементів захисту банкнот, що може призвести до підробки грошей, а отже, до підриву економічної безпеки держави, слід законодавчо закріпити право на виробництво цих видів продукції за Національним банком України як за установою, котра має необхідну матеріально-технічну базу, сучасне обладнання і висококваліфікованих спеціалістів. Необхідно докласти зусиль для подальшого вдосконален-

ня банківського нагляду, підвищення якості зовнішнього та внутрішнього аудиту, забезпечення тісної взаємодії служби банківського нагляду з аудиторами банків.

Особливої уваги потребує й практична реалізація законодавства, спрямованого на запобігання використанню банківської системи для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Наголошувалося також на тому, що, хоча банківська система функціонує за ринковими принципами, деякі її ланки все ще залишаються монополізованими, зокрема охоронні послуги. Для поліпшення конкурентного середовища в цьому секторі слід надати банкам право створювати власні структурні підрозділи для забезпечення охорони банківських установ.

В обговоренні доповідей взяли участь: народний депутат **Володимир Черняк**, народний депутат **Василь Гурєєв**, голова правління холдингової компанії "Артем" **Олександр Качура**, народний депутат **Віталій Хомутинник**, народний депутат, заступник голови Комітету в закордонних справах **Сергій Бичков**, народний депутат **Михайло Павловський**, народний депутат **Микола Мельник**, народний депутат **Володимир Шепетін**, народний депутат, голова підкомітету Комітету з питань національної безпеки і оборони **Володимир Сивкович** та інші учасники слухань.

Промовці привернули увагу до цілої низки проблем, вирішення яких сприятиме підвищенню ефективності фінансово-банківської діяльності. Серед них — розширення функцій спостережних рад банків та визначення кваліфікаційних вимог до них; удосконалення процедур реорганізації та ліквідації банківських установ; спрощення процедури ліцензування з одночасним підвищенням вимог щодо виконання операцій та визначення підстав для відкликання банківської ліцензії; створення і функціонування кооперативних банків та банківських об'єднань тощо. Йшлося також про проведення Національним банком гнучкішої процентної політики в регулюванні ліквідності банківської системи, розподілу прибутку НБУ і спрямування певної його частки до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Це, наголошували учасники обговорення, посилить довіру до системи, сприятиме тіснішому зрощенню банківського капіталу з виробництвом і в підсумку — суспільному розвитку в цілому.

Виступаючі наголошували на необхідності прискорити підготовку Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003—2005 роки; розробити й запровадити механізм відшкодування вкладникам Ощадбанку знецінених коштів; вирішити питання щодо податкового заохочення банків у разі проведення ними довгострокового кредитування реального сектору економіки. Властиво, щоб розв'язати ці та інші болючі проблеми банківської діяльності, потрібно без зволікань оновити й удосконалити наявну правову базу з питань фінансів і банківської діяльності, зокрема — якомога швидше розглянути і прийняти парламентом низку законопроектів: про лізинг, про іпотеку, про строкові фінансові інструменти, про відкриття та функціонування банківських рахунків тощо.

Учасники дискусії внесли ряд пропозиції та зауважень до проектів постанови Верховної Ради та рекомендацій парламентських слухань.

Члени Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, розглянувши проект рекомендацій слухань, резюмували: з метою збереження позитивної економічної динаміки, забезпечення подальшого розвитку банківського сектору та недопущення дій, які можуть дестабілізувати

банківську систему, необхідно передусім внести на розгляд Верховної Ради пропозиції про внесення змін до Закону “Про банки і банківську діяльність”, що стосуються:

- вдосконалення практики корпоративного управління в державних банках;
- підпорядкування служби внутрішнього аудиту банків раді банку;
- розширення функцій спостережної ради щодо визначення стратегії розвитку та діяльності банку, його організаційної структури, затвердження внутрішніх положень банку, комплексної системи управління ризиками, лімітів ризиків;

Відомі вчені Анатолій Мороз, Михайло Савлук та Семен Осадець (зліва направо) теж взяли участь у слуханнях і разом із банкірами дискутували про шляхи розв’язання проблем вітчизняної банківської системи.

- удосконалення процедур реорганізації та ліквідації банків;
- удосконалення процедури розгляду ділової репутації, освіти, стажу роботи керівників банку і його структурних підрозділів при призначенні на посаду та в процесі здійснення ними своїх функцій;
- заборони сприятливіших умов і тарифів на операції з пов’язаними особами;
- розширення переліку подій, які підлягають повідомленню службі банківського нагляду;
- скасування обмежень щодо кількості перевірок банків та встановлення вимоги щодо їх проведення залежно від загального рівня і тенденції розвитку ризиків банківської установи;
- отримання працівниками служби банківського нагляду необхідної інформації під час перевірок банків від усіх керівників, у тому числі членів ради банку, що перевіряється;
- заборони фізичним особам обіймати керівні посади в банках у разі допущення ними в минулому дій, які призвели до ліквідації банку;
- встановлення вимог до кваліфікації членів спостережної ради банку;
- надання повноважень Національному банку щодо визначення реальних власників банків — фізичних осіб та походження джерел коштів, спрямованих на придбання акцій (часток) банків;
- спрощення процедур ліцензування з одночасним підвищенням вимог щодо виконання операцій та визначення підстав для відкликання банківської ліцензії;
- скасування заборони щодо надання безпроцентних кредитів;
- уведення норми щодо заборони визнання кредитної угоди недійсною за наявності документального підтвер-

дження факту отримання кредиту позичальником.

Наголошувалося також на необхідності законодавчого визначення можливості відчуження банком у свій актив заставного майна в разі невиконання позичальником зобов’язань, а також механізму оперативного списання безнадійної заборгованості.

Заслужовують на увагу і пропозиції щодо змін до Кримінального кодексу України, які стосуються введення норм відповідальності фізичних осіб за свідоме надання неправдивої інформації з метою одержання кредиту, за здійснення дій з метою самовільного продажу або пошкодження предмету застави, за ухилення від сплати боргу.

Рекомендовано також розробити порядок надання банками України інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу або пов’язані, мають відношення чи призначені для фінансування терористичної діяльності, терористичних актів чи терористичних організацій, в тому числі порядок реєстрації вітчизняними банками України таких фінансових операцій.

З виступу президента Асоціації українських банків **Олександра Сугоняка**:

— Прочитую висновок скупого на похвалу Світового банку: “Обсяги банківських вкладів та кредитних операцій зростали надзвичайно високими темпами. Фінансова система демонструє оздоровлення, сформовані банками резерви є достатніми, а рівень капіталізації відповідає вимогам чинних правових актів”.

Зрозуміло, це лише тенденції, але стійкі й позитивні. Проте можна почути і зовсім протилежне: “Банківська система в Україні є найслабшою в усьому постсоціалістичному просторі”, “Вважаю, що у нас банківської системи немає” тощо. Тема правдивості інформування суспільства дуже важлива для банкірів. Банківські функції успішно реалізуються лише на довірі, яка ґрунтується на правді та прозорості. Ми не просимо, щоб систему показували кращою, ніж вона є. Аби лиш неправду не поширювали, банківську справу не дискредитували.

І ще кілька слів про охорону банків. Банківська система відповідає і перед законом, і перед суспільством за збереження коштів та цінностей. Саме тому ми йдемо на ринок охоронних послуг. А він в Україні досі не врегульований — ні щодо обігу зброї, ні стосовно діяльності охоронних структур.

З виступу президента Київського банківського союзу, народного депутата України **Леоніда Черновецького**:

— Хотілося б бачити в залі більше депутатів. Не тільки в парламенті, а й у нашому суспільстві, в усьому світі банкірів і багатих людей недолюблюють. Як депутат трьох скликань я подав багато законопроектів, спрямованих на поліпшення діяльності банків та на підвищення безпеки вкладів населення. Хороших законопроектів. Банки теж бувають захищеними, і ми з вами це добре знаємо. Я докладу всіх зусиль, щоб у цьому парламенті їх прийняли.

Олександр Сугоняко

Леонід Черновецький

Із виступу директора Інституту економічного прогнозування НАН України **Валерія Гейця**:

— Головним завданням сьогодні стає діяльність, спрямована на прискорене і стабільне економічне зростання, яке водночас мало б характер ефективних структурних змін. Якщо в цьому контексті подивитися на ресурси, які може акумулювати національна банківська система, і на всю структуру фінансових посередників, які, власне, створюють механізм передачі фінансових ресурсів до реального сектору економіки, то можна зробити деякі попередні оцінки. Насамперед — питома вага банківських установ у сумарних активах становить приблизно дев'яносто відсотків. Це надзвичайно потужна система. Але в світі спостерігається зовсім інша тенденція. Наприклад, відповідна частка комерційних банків США у 2000 році дорівнювала всього 22 відсоткам. Тобто в нашій країні система фінансових посередників інвестиційного спрямування ще досить слабка організаційно. Тому завдання полягає у формуванні поряд із банківською системою широкого спектру інших інституційних посередників. Банківська система себе вичерпує, вона знаходиться на тій стадії, коли постає питання пошуку нових фінансових ресурсів. Надія на іноземні інвестиції вкрай мала. Нові кредитні ресурси — це передусім кошти від легалізації. Дослідження свідчать, що тільки чисті заощадження в цій системі становитимуть в середньому 40 мільярдів доларів.

З виступу директора Української фінансово-банківської школи **Михайла Савлука**:

— Банківська система будується на двох стовпах — це надійна економіка й абсолютна довіра населення до банків. А вона складається теж із двох частин — довіри до національних грошей, до гривні, й довіри до банків, — що не одне й те ж. Довіру до грошей можна оцінити як цілком задовільну, на відміну від довіри до банків. Вклади населення в ресурсах наших банків десь у 2—2.5 раза менші, ніж вклади населення в ресурсах банків розвинутих країн. Це означає, що там у два-три рази більше довіряють своїм банкам, ніж ми.

У зв'язку з цим я хотів би просто просити всіх, хто працює з банками: не приймайте жодного рішення — чи законодавчого, чи управлінського, чи будь-якого політичного, — якщо воно хоч трохи погіршить довіру населення до банків. Перш ніж зробити хоч якийсь крок щодо банків, ще раз подумайте: а чи не зашкодить це довірі?

Друге питання — це ефект від довіри. Насамперед я хотів би, щоб усі зрозуміли, що виграш від довіри мають не тільки банки і навіть не стільки банки, скільки економіка в цілому і передусім її реальний сектор. Ненадійні банки — така ж біда для реальної економіки, як і надмірне оподаткування.

Досі я вважав, що винен долар. Він відкрив альтернативний механізм зберігання грошей у часи, коли банки стали ненадійними. Але сьогодні й долар захитався. Сьогодні вже й у доларах не можна врятувати свої чесно за-

Валерій Гейця

Михайло Савлук

роблені заощадження.

І третє, про що ми ніколи не згадуємо, — це те, що, коли населенню, працівникам ніде надійно зберегти гроші, то з'являється бажання вивести свої заощадження за кордон, а може, й самим виїхати. Тому це проблема загальноекономічна, загальнодержавна, і всі ми повинні над нею працювати.

Основні шляхи вирішення цієї проблеми.

1. Налагодити високоефективний, дієвий банківський нагляд, контроль і аудит за діяльністю комерційних банків, щоб і сам механізм контролю, і його результати були прозорими, регулярно доводилися до відома всього населення.

2. Законодавчо захистити спочатку банк, його правові й матеріальні інтереси, та кредитора (а це вже залежить передусім від наших депутатів).

3. Закон про гарантування вкладів населення працює неефективно. Скажіть солідному вкладнику, скільки його гарантують закладами, і він швиденько забере свої гроші і піде з банку. Тому ми про це ніде й не говоримо.

З виступу голови правління Кредит-банку (Україна) **Степана Кубіва**:

— Можна досягти чистого приросту обсягів фінансування за рахунок внутрішніх джерел спочатку до одного мільярда доларів, а потім до трьох. За минулих десяти років ми залучили тільки близько трьох мільярдів.

Вважаю, що слід забезпечити прозоре і просте середовище для достовірної, підготовленої за єдиними міжнародними стандартами та принципами інформації про фінансові ринки, в тому числі й банківські, і небанківські установи, а також про страховий бізнес. Адже кожна реформа повинна мати ціль і прагматизм. Для функціональної рівноваги суспільства небезпечно, коли кілька могутніх груп чи окремих осіб контролюють практично всі цінні активи в економіці — як матеріальні, так і фінансові. Водночас більшість населення отримує доходи часом нижчі від прожиткового мінімуму, взагалі не бере участі в розподілі національного багатства і не може отримати те, що належить їм як громадянам України.

Слід докласти зусиль для переведення в Україну десятків мільярдів доларів, розробити дострокову програму повернення українців на рідні землі. Багато з них має фінансові засоби, щоб облаштуватися тут, на материк, посиливши генофонд нації своїм динамізмом та влити "свіжу кров" у бізнес.

З виступу голови правління Промінвестбанку **Володимира Матвієнка**:

— Треба змінити грошово-кредитну політику на таку, яка б забезпечила відтворення нашої економіки. Те, що в останні роки відбувається деяке зростання, ще не свідчить, що ми найближчим часом можемо відродити економіку.

Якби десять років ми не орієнтувалися на західних інвесторів, а спиралися на власне підґрунтя, то вже мали б потрібну ресурсну базу. Промінвестбанк, наприклад, вклав у еко-

Степан Кубів

Володимир Матвієнко

номіку за цей період 27 мільярдів доларів США. А є ж і інші банки. Ми допустили у грошовій політиці багато такого, чого не повинно бути. Банківська сфера була звужена бартером, який зумовлює натуральний обмін і веде до тіньової економіки. Треба добре проаналізувати уроки минулого. Через інноваційно-інвестиційні проекти ми повинні досягнути того стану, коли почнемо відтворювати економіку. Без нових проектів, без нової спрямованості ми справу не вирішимо.

З виступу голови правління ВАБанку **Юрія Блащука**:

— Зупинюся на міжнародних аспектах функціонування банківської системи. Основним документом, який регулює ці відносини, є Декрет “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”. Не закон, прошу це зауважити. Цьому декрету вже десять років. Минуло багато років, відбулися суттєві зміни. Два роки тому Конституційний Суд України прийняв за поданням Всеукраїнського акціонерного банку рішення, в якому зазначалося, що регулювання низки питань у валютній сфері не відповідає конституційному визначенню України як правової держави. Слід негайно прийняти базовий закон, який би врегулював валютні відносини, значно лібералізував систему і узгодив її з нинішніми реаліями.

Ми вважаємо недостатнім, не відповідним реальному потенціалу України місце у світовій системі, її представництво в Європейському банку. У нас немає відповідних квот і у Світовому банку та Міжнародному валютному фонді.

З виступу голови правління Укрсоцбанку **Бориса Тімонькіна**:

— Кілька слів про досвід роботи з агросектором. Наш банк стартував у цьому секторі три роки тому практично з нуля, і за два роки збільшив кредитний портфель для сільгоспвиробників (не для переробників) до 10 відсотків (ідеться про питому вагу). Маємо і позитивний, і негативний досвід такого партнерства.

Принципово змінився підхід господарників до отримання кредиту. Пам’ятаю початок 1990-х, коли деякі голови колгоспів у банку оперували цифрами в мільйони доларів. Гроші ми давали не розмірковуючи, і за це поплавилися, стовідсотково їх втративши. Таким же був результат “співпраці” в 1993, 1994, 1995 роках: або половину вкрадено, або все. Сьогодні розмови зовсім інші. Кредит просять здебільшого невеликий: 100, 150, 200, 250 тисяч — беруть необхідний мінімум грошей, щоб купити дизельне паливо, насіння — і не більше. Люди усвідомлюють, що за зобов’язаннями доведеться платити.

Щодо проблематики організаційно-законодавчої. Сьогодні на часі два види кредитування: капітальні вкладення та оборотні капітали. Стосовно перших реальний вихід бачиться у розвитку лізингових схем — це прийняття Закону “Про лізинг”, скасування низки нерозумних штучних обмежень на зразок подвійної сплати податку на додану вартість при лізингу техніки. Тут, безумовно, потрібна державна підтримка щодо сплати відсотків — досвід

засвідчив її ефективність. Що ж до кредитування оборотних коштів, то слід скористатися поширеним у всьому світі механізмом складських розписок.

На наш погляд, найактуальнішими для розвитку банківської системи є такі завдання.

1. Створення умов для розвитку довгострокового кредитування — залучення банками коштів юридичних та фізичних осіб на тривалий період. Стосовно останніх нагадаю, що у нас готується до третього читання законопроект про податок на доходи фізичних осіб (за ставкою 5 %). Звісно, треба розширювати базу оподаткування. Але чи доцільно це в умовах недостатньої довіри до банківської системи?

Серйозної уваги потребує розвиток ринку фінансових послуг, акумулювання на рахунках грошових коштів, залучених кредитними спілками, ломбардами, лізинговими компаніями, довірчими товариствами, страховими компаніями. З огляду на це, створення державної комісії з питань регулювання ринку фінансових послуг є своєчасним кроком, який сприятиме його розвитку. Сподіваюся, будуть прийняті закони про лізинг та про іпотеку.

2. Для розв’язання проблеми повернення позичальниками кредитних ресурсів необхідно створити законодавчу базу, спрямовану на захист прав кредиторів. Адже чинне законодавство України не дає змоги належно задовольнити їхні вимоги.

З виступу директора-розпорядника Фонду гарантування вкладів фізичних осіб **Валерія Огієнка**:

— Закон “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” був прийнятий у 2001 році. Серед основних положень цього закону — обов’язкова участь банків у Фонді. Сьогодні у його реєстрі налічується 155 банків. На 1 квітня 2003 року кошти Фонду становлять 172 мільйони гривень. За рішенням Адміністративної ради Фонду гарантована сума відшкодування збільшена до 1500 гривень. Вона збільшуватиметься і надалі в міру зростання коштів фонду.

Досвід інших країн і практична діяльність нашого Фонду доводять, що для подальшого розвитку системи гарантування вкладів в Україні у найближчій перспективі необхідно вирішити такі завдання.

1. Забезпечити рівність умов відшкодування коштів вкладникам усіх банків, що працюють у країні, як сьогодні, так і в майбутньому.

2. Створити додаткові стимули для банків — учасників Фонду, запровадивши диференційовані ставки регулярного збору до Фонду. Безумовно, це потребуватиме законодавчого врегулювання, тож ми розраховуємо на підтримку Верховної Ради.

З виступу голови ради Електронбанку **Віктора Рибинка**:

— Хочу порушити питання стосовно акціонерів. З точки зору акціонерів викликає подив те, що Національний банк і Верховна Рада весь час збільшували ста-

Юрій Блащук

Борис Тімонькін

Валерій Огієнко

Віктор Рибинко

тутний фонд середніх банків. Практично за тринадцять років існування Електронбанку треба було робити дванадцять емісій, щоб виконати ці завдання. На наш погляд, необхідно хоча б років на два, на три дати передишку.

З виступу директора Української міжбанківської асоціації **Олександра Карпова**:

— Хочу зупинитися на питанні розвитку масових безготівкових операцій. Банкіри вважають, що 40 % безготівкових платежів у загальному обсязі платежів фізичних осіб та платіжна картка в кишені кожного українця можуть стати реальністю вже найближчим часом. Але для магазинів безготівкові платежі занадто прозорі, тож будуть оподатковані. Альтернативою знову стає готівка. Споживачі теж незадоволені — незначною кількістю магазинів, де встановлено термінали.

Олександр Карпов

Ми розробили проект закону, яким тимчасово (на два роки, починаючи з наступного) передбачено пільгове оподаткування карткових операцій у розмірі три чверті від діючих ставок. Це має стимулювати торгівлю до впровадження безготівкових форм розрахунків. У березні цього року законопроект було внесено на розгляд комітету. Українські банкіри просять його підтримати.

З виступу голови правління Приватбанку **Олександра Дубілета**:

— Дуже важлива проблема — дискримінація прав банків у інвестиційній діяльності. На жаль, за останні два тижні нам довелося говорити про це більше, ніж за останні три-чотири роки, але ми вважаємо, що банки як найпрозоріший елемент економіки повинні мати змогу на рівних брати участь у приватизаційних процесах, які сьогодні відбуваються в нашій країні. Той факт, що Фонд

Олександр Дубілет

державного майна штучно обмежує права як комерційних банків, так і інших суб'єктів господарювання, висуваючи якісь додаткові, незрозумілі за змістом обмежувальні умови, призводить до того, що нині банки фактично виключені з приватизаційного процесу. Такі драконівські умови діють сьогодні щодо Північного ГЗКу, Нікопольського феросплавного заводу. Приватбанк запропонував 540 мільйонів

Перший заступник Голови Верховної Ради України Геннадій Васильєв та голова Комітету Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності Сергій Буряк: кілька уточнень перед виступом.

Олександр Сугоняко зважує кожну пропозицію — і ту, що звучить з трибуни, і ту, якою діляться учасники слухань у сесійній залі.

кого феросплавного заводу. Питаємо: куди ж надіслати гроші? А нам відповідають: “Гроші бюджету не потрібні, пакет буде проданий дешевше”. Мені здається, що такий дискримінаційний підхід з боку Фонду державного майна насамперед перешкоджає банкам правильно диверсифікувати свої активи. Сьогодні вже йшлося про це, банки надають лише кредити, серйозної інвестиційної діяльності (і в галузі приватизації теж) вони нині не ведуть. А проте накопичено величезний досвід, який вони могли б застосувати, у тому числі в ході приватизації великих промислових об'єктів, котрі згодом будуть надійними позичальниками банків, і в нас стане менше поганих кредитів.

У сесійній залі Верховної Ради вперше за історію незалежності України зібралося стільки банкірів.

Із заключним словом на парламентських слуханнях виступив Голова Національного банку України **Сергій Тігіпко**.

Підсумки слухань підбив у прикінцевому слові Перший заступник Голови Верховної Ради України **Геннадій Васильєв**. Він наголосив на важливості та своєчасності розмови, яка відбулася, запевнивши, що думки, висловлені фахівцями-фінансистами, прислухатся у законотворчій роботі, спрямованій на вдосконалення діяльності вітчизняної фінансово-банківської системи.

**Людмила Патрикац,
Світлана Компанієць,**
“Вісник НБУ”.

Фото **Владислава Негребецького**.

Хроніка/

Робоча поїздка С.Л.Тігіпка до Криму

22–23 квітня 2003 року Голова Національного банку України перебував з робочим візитом у Автономній Республіці Крим. Програма перебування С.Л.Тігіпка у Криму була напруженою. Він зустрівся з першими особами автономії – Головою Верховної Ради АР Крим Б.Д.Дейчем та Головою Ради Міністрів автономної республіки С.В.Куніциним, із керівниками міністерств, банкірами та підприємцями, з колективом Головного управління Національного банку України в Криму, побував у Таврійському національному університеті імені В.Вернадського.

Зустріч С.Л.Тігіпка з главою парламенту Криму Б.Д.Дейчем залишила в обох співрозмовників добрі спогади.

Сам Голова НБУ охарактеризував цю поїздку як спрямовану на те, щоб дати максимальну інформацію про дії Національного банку та якомога повніше перейнятися проблемами, які існують на рівні регіонів.

Із Головою Верховної Ради АР Крим Б.Д.Дейчем С.Л.Тігіпка обговорив питання подальшого розвитку на півострові банківської системи, у тому числі створення законодавчих умов для роботи банків. За словами Б.Д.Дейча, в республіці на сьогодні склалася “нормальна політична можливість” для збільшення фінансових потоків до Криму, а С.Л.Тігіпка, у свою чергу, зазначив, що для того, аби реанімувати кримські підприємства, вплив банківської системи повинен бути значнішим.

У ході зустрічі з Головою Ради Міністрів автономної республіки С.В.Куніциним С.Л.Тігіпка докладно висвітлив своє бачення напрямів розвитку банківської системи. Її необхідно зробити прозорішою, зрозумілішою для вкладників, адже “все в ній будується на довірі населення”. Взагалі стан банківської системи — це відзеркалення стану нашої країни у цілому, зауважив С.Л.Тігіпка, і висловив упевнення, що удосконалювати банківську систему неможливо без реформування економіки, без податкової реформи, посилення законодавчої бази.

Гостинно зустріли Голову НБУ колеги з Головного управління НБУ в Криму. С.Л.Тігіпка цікавився різними сто-

Під час бесіди С.Л.Тігіпка з Головою Ради Міністрів Автономної Республіки Крим С.В.Куніциним.

ронами їхнього життя й діяльності, оглянув будівлі установи, познайомився з присутніми на зустрічі. Розмова, яка відбулася в управлінні, засвідчила єдність думок і справ, намічених на близьку й далеку перспективу.

Головне управління НБУ в АР Крим: у стислих часових рамках знайомство трансформувалося і в екскурсію, і в обмін думками.

22 квітня С.Л.Тігіпка провів у Сімферополі прес-конференцію.

У ході робочого візиту С.Л.Тігіпка також взяв участь у роботі XI Ялтинської міжбанківської конференції країн СНД та Балтії і виступив з доповіддю на тему “Сучасна Україна: шляхи, форми, проблеми реформування банківської системи”.

Молодість, розкутість думок, юнацький максималізм — на такому тлі відбувалися бесіди С.Л.Тігіпка зі студентами Таврійського національного університету імені В.Вернадського.

Фото Владислава Негребецького.

Оподаткування доходів фізичних осіб від їх депозитних вкладів

Голова НБУ С.Л.Тігішко відкриває засідання за круглим столом, присвячене проблемам оподаткування доходів фізичних осіб від їх депозитних вкладів.

27 березня нинішнього року в рамках підготовки до парламентських слухань “Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку” в Національному банку України відбулося засідання за круглим столом на тему “Запровадження в Україні податку на доходи фізичних осіб від їх депозитних вкладів — джерело наповнення державного бюджету чи гальмо на шляху внутрішнього інвестора?” Нагадаємо, що в листопаді 2002 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект Закону “Про податок на доходи фізичних осіб”, внесений народним депутатом Сергієм Терьохіним. Серед інших суттєвих змін в оподаткуванні, передбачених у проекті, — впровадження 5-процентного податку на проценти за депозитами.

З огляду на її значення для розвитку банківської системи та економічного зростання країни проблема оподаткування доходів за депозитами привернула широку громадську увагу. В засіданні круглого столу взяли участь представники НБУ, комітетів Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності та з питань соціальної політики та праці, Асоціації українських банків, Української спілки промисловців і підприємців, Державного комітету з регуляторної політики та підприємництва, Державної податкової адміністрації, Міністерства фінансів, банківських установ, Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, засобів масової інформації. Всі учасники засідання тією чи іншою мірою торкалися питань аналізу світового досвіду вирішення цієї проблеми, сучасного стану економіки та банківської системи України, аргументів “за” і “проти” запровадження податку на дохід від депозитів.

ВКЛАДИ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Відкриваючи дискусію, Голова НБУ **Сергій Тігішко** навів деякі статистичні дані щодо вкладів населення у вітчизняних банках. За 2000—2002 рр. обсяг коштів, залучених банками від юридичних і фізичних осіб, збільшився у 3.2 раза і нині становить 38 млрд. 900 млн. грн. На кінець лютого 2003 року депозити населення сягнули 20 млрд. 400 млн. грн., збільшившись за три роки у 7.3 раза. Поліпшилася також їхня структура: частка строкових депозитів зросла на 5% і становить 75.4%. Більше чверті з них — довгострокові, терміном понад один рік (три роки тому їх частка становила всього 5.5%). За три роки депозитні ставки знизилися на 10% — із 26.1% у грудні 2000 року до 16.4% у грудні 2002 року. Населення постає банкам відносно довгі гроші, досить стабільний ресурс.

— У структурі залучених коштів,

— додав президент Асоціації українських банків **Олександр Сугоняко**, — вклади населення становлять 38%, тобто більше, ніж залишки коштів на рахунках підприємств. Це той ресурс, що забезпечує кредитування економіки, і саме за його рахунок, на думку О.Сугоняка, відбулося нинішнє економічне зростання. Хоча за минулий рік обсяг вкладів фізичних осіб збільшився на 8 млрд. грн., можливості ще далеко не вичерпано. За межами банків — близько 25 млрд. грн., до 20 млрд. доларів. До того ж не треба забувати, — нагадав пан Сугоняко, — що в 1991 році обсяги вкладів населення перевищували 300 млрд. грн. Отож можна розраховувати на суттєве збільшення цього ресурсу, якщо люди довіряться банкам.

УСІ ДОХОДИ МАЮТЬ ОПОДАТКОВУВАТИСЯ

Пропонуючи запровадити оподаткування процентів за депозитами, народний депутат України

Сергій Терьохін виходив із принципу, що будь-який дохід фізичної особи має оподатковуватися.

Власне, із цим принципом погоджувалися всі учасники засідання за круглим столом. Директор Інституту економічних досліджень і політичних консультацій **Грига Акімова** зауважила, що звільнення процентів за депозитами від оподаткування, тоді як дивіденди оподатковуються, призводить до викривлення інвестиційних стимулів для фізичних осіб. З огляду на це всі типи доходу від капіталу мають оподатковуватися, а ставки податку на дивіденди та проценти за цінними паперами й депозитами слід поступово зближувати, що відповідає міжнародній практиці.

Запровадження такого податку, заважив **Сергій Терьохін**, сприятиме гармонізації вітчизняного законодавства з європейським. Як відомо, для всіх країн — членів Європейського Союзу, в тому числі нових і тих, кого прийматимуть до ЄС наступного року, визначено динаміку встановлення

ставки податку на проценти за депозитами. Згідно з рекомендаціями Єврокомісії до кінця нинішнього року вона має становити 15%, через два роки — 25, ще через два — 35%.

Дискутуючи з фахівцями, які вважають, що із запровадженням нового оподаткування слід зачекати, Сергій Терьохін зауважив, що пропонується ставка податку — 5% — не така вже й велика (за його спостереженнями, вона співмірна зі щомісячними коливаннями депозитних ставок), а банківська система достатньо конкурентна, щоб ужити заходів, аби вкладник не відчув на собі втрат від нового оподаткування.

Стосовно побоювань, що за новою системою оподаткування депозитів банківську таємницю буде фактично скасовано, то в законопроекті, за домовленістю з Мінфіном і ДПА, пропонується ввести звітування банками лише один раз на рік, і не щодо конкретного вкладника, а щодо обсягу виплачених процентів та утриманої загальної суми податку. Податкову адміністрацію цікавитиме не той чи інший вкладник, а сума процентів, яку банк виплатив за рік, і обсяг нарахованого на ці проценти податку, — запевняв ініціатор законопроекту.

“Ми на 27% знизили верхню планку оподаткування, обмеживши її до 2007 року 13 відсотками; у 6 разів підняли неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Якщо не розширювати базу оподаткування, — попередив пан Терьохін, — то зрештою дійдемо до того, що оподатковуватиметься лиш одна категорія доходів — зарплата. Яку платитимуть усе менше і менше, оскільки неоподатковуваними залишаться проценти, дивіденди, роялті, спадщина і т. д., і т. д. Ось глибина цієї проблеми”.

Витрати на адміністрування податку справді зростають. Але ж в усьому світі банки є суб'єктами податкового контролю — і не лише стосовно податку на проценти, а й щодо інших податків, які клієнти платять через банки, — зауважив депутат.

За невідкладне запровадження податку на проценти за депозитами висловився **Сергій Лекар**, начальник головного управління оподаткування фізичних осіб Державної податкової адміністрації України. Він наголосив, що податкова адміністрація послідовно проводить політику, спрямовану на послаблення податкового тиску: однією з перших ініціювала внесення змін щодо зниження ставки оподаткування доходів фізичних осіб, порушила питання щодо зменшення по-

даткової звітності, активно підтримує прийняття закону про податок на доходи фізичних осіб — податок, що стосується всіх громадян України. Однак очевидно, що вводячи єдину ставку, зменшуючи її із 40 до 13%, необхідно розширити базу оподаткування. Одним із таких джерел саме і є податок на проценти, — впевнений **Сергій Лекар**.

Запровадження податку на проценти, — додав представник податкової служби, — сприятиме також відновленню справедливості. За його інформацією, деякі підприємства надають своїм працівникам мільйонні позички, тікладають їх у банк і отримують проценти — без оподаткування, не сплачуючи прибуткового податку, не проводячи нарахувань на фонд оплати праці, і таким чином отримують неоподатковуваний дохід.

У відповідь на побоювання, що з введенням податку на проценти за депозитами зменшаться приплив вкладів, які забезпечують ресурс, використовуваний на інвестиційні програми, начальник головного управління Міністерства фінансів **Петро Андрєєв** запропонував банкірам підвищити ставки закладами за рахунок власних коштів банків.

МОЖЕМО БІЛЬШЕ ВТРАТИТИ, НІЖ ЗАРОБИТИ

Що дасть бюджету запровадження податку на проценти за депозитами? За підрахунками НБУ, повідомив **Сергій Тігіпка**, за нинішніх обсягів депозитів у банках — приблизно 100 млн. грн., або всього 0.2% від загальної суми надходжень до бюджету 2002 року (45 млрд. 390 млн. грн.). Це — без урахування витрат на адміністрування податку. А вони передбачаються чималі.

Голова НБУ навів мінімальний перелік документів, необхідних для утримання податку на процентні доходи фізичних осіб: меморіальний ордер, який складають при зарахуванні утримуваного податку під час кожного нарахування процентів, платіжне доручення про перерахування коштів у бюджет, податкова декларація у фіскальні органи. Кожен документ потрібно підготувати, заповнити. Крім того, необхідно розробити відповідне програмне забезпечення. Аналіз свідчить, що витрати на адміністрування податку будуть чималими. А коли вони практично перевищують доходи від самого податку, вводити його немає сенсу.

Голова НБУ навів ще кілька аргу-

ментів, які свідчать про передчасність введення податку. На думку **Сергія Тігіпки**, його запровадження загальмує динаміку надходжень вкладів від населення, оскільки податкова адміністрація зможе перевіряти кожен вклад фізичної особи. Сьогодні податківці мають право робити це лише за рішенням суду. Безумовно, зважаючи на таку перспективу, дехто може утриматися від вкладення коштів у банк.

Відлякуватиме населення також необхідність втрачати більше часу на оформлення документів під час отримання процентів. Не кажучи вже про те, що прибуток від депозитів тако зменшиться.

Ще один аргумент — збільшення кредитної ставки. Голова НБУ виклав точку зору банкірів, яку вони висловили під час зустрічі з ним у Харкові: “Ми не збираємося перекладати цей тягар на населення — його доведеться перекласти на тих фізичних і юридичних осіб, які позичатимуть гроші у комерційному банку”.

Сергій Тігіпка привернув також увагу до соціального фактора. Сьогодні 87% вкладів фізичних осіб — це вклади до 1500 грн. Це невеликі кошти, здебільшого — гроші пенсіонерів. Запроваджуючи податок на депозити, ми практично починаємо оподатковувати найбідніших, — вважає Голова НБУ.

Логічний висновок із наведеної аргументації: нині немає економічного сенсу запроваджувати податок на проценти за депозитами. Можемо більше втратити, ніж заробити. Відтак **Сергій Тігіпка** озвучив позицію Національного банку: слід оголосити мораторій на введення податку на проценти за депозитами і протягом 5 років не повертатися до розгляду цього питання.

За введення мораторію на податок на проценти за депозитами ратувала переважна більшість учасників засідання за круглим столом (за винятком **Сергія Терьохіна**, **Сергія Лекаря** та **Петра Андрєєва**). Вони погоджувалися з Головою НБУ, наголошуючи на окремих моментах його аргументації.

Президент АУБ **Олександр Сугоняко**, заявивши, що Асоціація українських банків дотримується принципу обов'язкового оподаткування всіх доходів, водночас зазначив, що банкіри — за мораторієм на оподаткування процентів за депозитами.

Пан Сугоняко впевнений: визначальним у країні є внутрішній інвестор. Це повною мірою стосується населення як головного інвестора. Саме від нього залежить, як розвиватиметь-

ся економіка України. Іноземний інвестор своїми коштами може лише прискорити розвиток, але відповідь на запитання, будемо ми розвиватися чи ні, дає національний інвестор, і його інтереси мають бути в центрі нашої політики.

Президент АУБ звернув увагу на те, що практично вся вітчизняна фінансова система представлена банками: активи банківської системи становлять 34% від ВВП, тоді як капіталізація фондового ринку — близько 3%, страхові вклади — близько 1.5%, пенсійні фонди, лізинг — менше 1% від ВВП. Тобто реальне фінансування економіки здійснюють банки, і слід дуже виважено підходити до нововведень у цій сфері, прислухаючись до їхньої думки.

Втрата вкладів Ощадбанку в 1991 році — це радикальний підризок довіри до банківської системи. За відновлення цієї довіри мусимо платити, — вважає Олександр Сугоняко. Він наголосив на моральному і політичному аспектах проблеми: “Запроваджуючи податок, ми, по суті, оподатковуємо довіру людей. Вони вкладають гроші в легальну економіку, відкритий сектор, — ми їх оподатковуємо. А те, що залишається за межами загального сектору, в тіні, — не оподатковуємо. Ми маємо підтримувати тих людей, які розширюють прозорий сектор”.

Голова Державного комітету з регуляторної політики та підприємництва **Олександра Кужель** нагадала, що питання, яке розглядається на засіданні, має свою історію. У 1996 році вже була спроба оподаткувати проценти й дивіденди. Тоді теж виникла гостра дискусія, і ми винесли це питання на відкритий міст Україна — Америка. Американських консультантів з реформ у перехідний період прямо запитали: чи доцільно запроваджувати такий податок тоді, коли держава забрала у людей 90 млрд. рублів вкладів, коли уряд не може впровадити розрахунки і перерахування заробітної плати на картки, коли у людей бракує необхідних для цього знань і навичок, коли тільки-но починає усвідомлюватися ідеологія створення малого бізнесу, ідеологія стосунків підприємців і банків. Відповідь американської сторони була категоричною: ні! Це нерозумно — має пройти певний період, доки люди не бачитимуть альтернативи зберіганню коштів у банках.

Щодо вітчизняних банків, то треба зробити все, щоб вони стали заможними. Це потрібно для розвитку економіки. Їхній нинішній стан не

порівняти, скажімо, зі станом польських банків, тому посилення в дискусії на приклад Польщі — некоректні.

— Якщо звертатися до практики країн Євросоюзу, — зауважив голова правління Укрексімбанку **Олександр Сорокін**, — то там рішення щодо запровадження податків із фізичних осіб завжди супроводжується посиленням гарантій з боку держави щодо забезпечення вкладів: із підвищенням податку ці гарантії становлять 100%. Чи є в нашому бюджеті такі кошти?

Заступник голови правління Ощадбанку **Тетяна Сисоєва**: “Ощадний банк, мабуть, найбільше з усіх банків України потерпів від втрати довіри населення. Відновити її дуже важко. Тому перспектива запровадження такого податку нас дуже непокоїть.

Зазначу, що сьогодні рівень доходів населення, а відповідно й рівень накопичень ще дуже низький. З введенням податку зростання обсягу вкладів припиниться, що призведе до гальмування інвестиційного процесу.

Ощадний банк обслуговує 91 млн. рахунків громадян України. Залишки на рахунках становлять 14% від загальних залишків вкладів у всій вітчизняній банківській системі. Протягом року ми проводимо приблизно 18 млн. операцій із нарахування процентів вкладникам. Тож витрати на виконання закону щодо оподаткування процентів будуть величезними, і це тоді, коли банк докладає всіх зусиль, щоб підвищити прибутковість.

Хоча нас і запевняють, що введення податку не загрожує таємниці банківських вкладів, однак вона може бути розкрита під час перевірок податковою адміністрацією правильності нарахувань відповідних платежів.

За нинішнього стану економіки негативні наслідки від запровадження податку можуть бути значно більшими порівняно з тим позитивним ефектом, на який розраховують”.

Голова правління ВАБанку **Юрій Блащук**: “Дивує, що про оподаткування доходів від депозитів фізичних осіб заговорили саме тоді, коли довіра до банків тільки-но почала відроджуватися — минулого року вперше за часи державної незалежності України частка готівки (агрегату М0) у грошовій масі зменшилася.

Вважаю, що всім буде краще, коли ми не вводимо такої податку, а залучимо у населення ще 10 млрд. грн. і спрямуємо їх на розвиток малого бізнесу, створимо нові робочі місця, збільшивши таким чином надходження до бюджету”.

Голова правління банку “Аваль”

Олександр Деркач: “Без сумніву, всі доходи у правовій державі повинні оподатковуватися. Як безсумнівно й те, що в будь-яких рішеннях слід враховувати моральний фактор і здоровий глузд. Вважаю некоректним вводити податок на проценти за депозитами тоді, коли половина економіки працює в тіні й половина зарплатні виплачується за тінювими схемами.

Щодо здорового глузду, то всі банки скажуть, що сьогодні гроші населення є найголовнішим інвестиційним ресурсом і за великим рахунком саме вони забезпечують збільшення обсягів кредитування. Мало того, минулого року обсяг вкладів населення в загальній ресурсній базі вперше зрівнявся із залишками на рахунках юридичних осіб і став суттєвим фактором економіки. Раніше таким фактором були дешеві гроші юридичних осіб. Сьогодні ситуація змінилася. Як змінилась і психологія вкладників. Незважаючи на крах банків “Слов’янський” та “Україна”, банківській системі нині довіряють — інакше б не несли гроші в банки. Нікому не відомо, як відреагує населення на введення цього податку”.

Голова правління банку “Ажіо” **Станіслав Аржевітін**: “Перш ніж оподатковувати доходи вкладників, варто пригадати, що їм довелося пережити за останні 10 років. Це і втрата вкладів Ощадбанку, і афери з трастами, і фінансовий обвал 1998 року. Та все ж наші співвітчизники з усім цим змирилися і вже принесли у банківську систему 20 млрд. грн. На мою думку, треба дати їм можливість принести ще принаймні 50—70 млрд. грн., і лише потім порушувати це питання.

Вкрай важливим є також збереження банківської таємниці. Слід подбати і про реальне накопичення ресурсів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Мені здається, що ніхто не сумнівається: економічного сенсу від запровадження такого податку для держави немає, особливо з огляду на те, що процентні ставки закладами населення й надалі знижуватимуться.

Стверджують, що можна оподаткувати середній масив вкладів. Але це зовсім не так. Депозитні вклади мають дуже багато різновидів, крім того, є ще щоденні коливання залишків за картковими розрахунками. Не знаю, чи в змозі хто-небудь це врахувати за якоюсь формулою”.

Директор Інституту економічних досліджень і політичних консультацій **Ірина Акімова**: “Негативне ставлення громадян до нового податку може

спричинитися до несприятливих наслідків для банківського сектору. Сповільнення темпів зростання депозитних вкладів через деякий час обернеться зменшенням темпів зростання банківських кредитів — джерела інвестицій, необхідних для економічного зростання”.

Люди́ла Заба́ри́ла (АУБ): “Сьогодні ми розробляємо зарплатні та пенсійні проекти. Середня пенсія в країні не сягає й 200 грн. Якщо пенсіонер отримує її з пенсійного рахунку, скажімо, під 3% річних, він має сплатити податок 30 копійок. Для стягнення цього копійчаного податку банк повинен розробити програму, залучити спеціалістів, налагодити звітність. Чому все це не враховано в законі?”

Народний депутат України Віталій Хомутинник: “Вітчизняна економіка ще не дозріла до того, щоб обкладати податком проценти за вкладом населення. Головне — ще немає достатньої довіри до банківської системи”.

Вице-президент АУБ Антоні́на Паламарчук: “Сьогодні у громадянина України немає широкого вибору для вкладення своїх коштів: він може або купити валюту, або понести гроші в банк. У нас не розвинута страхова система, немає багатьох структур, які діють в інших країнах, — недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів тощо. Саме тому держава має бути зацікавлена в тому, щоб працював механізм залучення коштів у банки.

У нас — 7 млн. вкладників. Із них 5.5 млн. мають вклади до 500 грн. Це пенсії, зарплати, стипендії. Великого прибутку від оподаткування таких вкладів держава не отримує.

Щодо можливості одержати гроші з прибутку рантє, то сьогодні перед державою стоїть завдання повернути кошти, вивезені за кордон, легалізувати їх, залучити в економіку. Багато вкладника турбує насамперед ставлення до нього з боку держави. Відчувши загрозу для таємниці банківських вкладів, він знову почне ховатися, а ми — знову шукати, як повернути гроші з-за кордону.

Сьогодні першочергове завдання держави — акумулювання коштів для інвестування та кредитування. І державна політика має бути спрямована на створення умов для максимального залучення коштів у економіку, в тому числі — через вклади в банках.

Коли посилаються на принципи, варто пам'ятати, що вони можуть коштувати надто дорого. Приймаючи рішення про введення одновідсоткового збору в Пенсійний фонд із купів-

лі готівкової валюти, теж проводили обговорення — економісти й банкіри переконували депутатів, що за таких умов зросте частка тіншової торгівлі валютою. Проте необдумане рішення скасували лише після того, як стрімко впали обсяги легального продажу валюти через обмінні пункти, коли держава втратила гроші”.

СВІТОВИЙ ДОСВІД

Аналізуючи стан оподаткування процентів за депозитами у світі, Голова НБУ **Сергій Тігіпко** зауважив, що таке оподаткування за ставкою від 15 до 30% мають усі країни ЄС. Щодо країн із перехідною економікою, то цей податок запровадили тільки три з них — Чехія, Словаччина та Польща — причому лише відтоді, як обсяг депозитів населення перевищив 50% від ВВП. В Україні цей показник, нагадав Голова НБУ, становить 8%. Відтак нашим першочерговим завданням, — вважає він, — має бути максимальне збільшення обсягу депозитів, залучених у банківську систему від населення. Для цього потрібно забезпечити стабільність гривні, мати стабільну банківську систему. Тоді населення йтиме в банки, що дасть змогу поступово зменшувати ставки за депозитами. Сьогодні це поки що — найдорожчий ресурс, але найстабільніший. Тому банківська система й тяжіє до нього. Лише після того, як цей ресурс стабільно працюватиме на економіку, можна його оподатковувати. Сергій Тігіпко ще раз наголосив на позиції НБУ із цього питання: ми за мораторій на введення податку на проценти за депозитами фізичних осіб на найближчі 5 років.

Міжнародну практику узагальнила **Ірина Акімова**. Проценти за депозитами, сказала вона, оподатковуються в багатьох країнах, хоча ставки та процедури оподаткування відрізняються. Використовуються три процедури оподаткування процентів.

♦ У більшості європейських країн податок стягується при виплаті процентів. Платник податків “не бачить” утриманих грошей — фактично зменшується ставка проценту за депозит. Це найлегша процедура збору податку.

♦ У Швеції, Данії, Нідерландах процентні доходи включають до податкової декларації та оподатковують за діючою шкалою оподаткування доходів.

♦ У Німеччині, Франції та Іспанії застосовують систему передоплати для стягнення податку на проценти. Загальною ж рисою всіх країн, де

оподатковують проценти, є розвинутість банківської системи. Передчасне введення такого податку — недоцільне і не на користь економіці. Пані Акімова згадала досвід Угорщини, де наприкінці 1980-х років запровадили податок на проценти за депозитами за ставкою 20%, через шість років зменшили її до 10%, а ще через рік — узагалі відмовилися від стягування зазначеного податку — саме з причин нерозвинутості банківської системи та браку довіри до неї з боку населення.

ПІДСУМКИ

Усі доходи громадян, у тому числі проценти за депозитами, мають оподатковуватися — така спільна точка зору всіх учасників дискусії. Розбіжності виникають, коли йдеться про доцільність запровадження такого оподаткування саме зараз. Вітчизняна економіка потребує інвестиційного ресурсу, одним із головних компонентів якого стали вклади населення. Як повно буде реалізовано потенціал цієї складової — залежить від зростання довіри населення до банківської системи. Зусилля держави повинні спрямовуватися на її стимулювання. Саме цим продиктована пропозиція ввести мораторій на запровадження оподаткування процентів за депозитами.

Мораторій — це плата за відновлення довіри до банківської системи, спроба підтримати тенденцію, що має велике значення для кредитування реального сектору економіки і безпосередньо впливає на джерело економічного зростання. Мораторій сприятиме також розвитку банківського сектору.

Щодо гармонізації вітчизняного законодавства з європейським, недопущення викривлення інвестиційних рішень фізичних осіб і проблеми наповнення державного бюджету — такі застороги для України не на часі. Вступ до ЄС — проблема не завтрашнього дня, вітчизняний ринок капіталу розвинутий ще недостатньо, аби відсутність оподаткування доходів від депозитів призвела до викривлення мотивацій інвесторів. Наповнення бюджету — безумовно важливе завдання. Проте обсяги очікуваних надходжень неспівмірні з втратами, яких можна зазнати в разі відмови від мораторію.

Рішення — за Верховною Радою. □

Олег Бакун,
“Вісник НБУ”.

Хроніка/

Кредитор потребує захисту

31 березня 2003 р. в Національному банку України відбулося засідання за круглим столом на тему "Захист прав кредиторів". Його учасники розглянули найгостріші проблеми взаємовідносин кредиторів і позичальників, що потребують негайного законодавчого врегулювання.

Під час засідання за круглим столом на тему "Захист прав кредиторів".

Правова незахищеність кредиторів уже давно є однією з найбільш проблем вітчизняної банківської системи. Не випадково на присвяченому цій тематиці засіданні за круглим столом, проведеному в Національному банку України напередодні парламентських слухань "Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку", зібралися представники всіх центральних органів державної влади, причетних до фінансової і банківської сфери, провідних учених країни, практиків банківської справи, представників численних науководослідних закладів і громадських організацій.

Основними доповідачами на засіданні за круглим столом, яке вів заступник Голови НБУ О.В.Шлапак, були Голова Національного банку України С.Л.Тігіпко і президент Асоціації українських банків О.А.Сугоняко. Вони окреслили коло питань, що стали предметом всебічного обговорення. В результаті обговорення учасники зібрання визначили основні напрями законодавчого забезпечення прав кредиторів на сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні.

Голова НБУ С.Л.Тігіпко розпочав

свій виступ із ретроспективи в недалеке минуле, коли формувалася законодавча база незалежної України.

— Тоді багатьом здавалося, що передусім треба законодавчо захистити реальний сектор економіки, реально-го виробника. І в цьому був певний сенс, поки переважна більшість підприємств мала державну форму власності. Впродовж останнього десятиріччя в країні сталися суттєві зміни. Відбулася широкомасштабна приватизація. Багато підприємств змінили форму власності. Законодавство ж, як і раніше, зорієнтоване на захист позичальників загалом. Почасті — це захист боржників.

Прикладом нерівності кредиторів і позичальників перед законом може слугувати досі чинний мораторій на відчуження заставленого майна державних підприємств. Сумна перспектива втратити кредитні кошти, надані підприємству, заставу якого в разі не повернення позички неможливо реалізувати, навряд чи може заохочувати кредиторів.

Мораторій насправді не захищає і підприємців. Він тільки гальмує процес розширення банківського кредитування реального сектору, оскільки стримує банкірів від ризикового вкладення

коштів. Це одна з багатьох проблем, які слід невідкладно вирішити на законодавчому рівні, що сприяло б розвитку рівноправних і взаємовигідних (як для кредиторів, так і для позичальників) кредитних відносин у країні.

Останнім часом, як зауважив Голова НБУ, у вітчизняній сфері кредитування намітилися позитивні тенденції. З початку року обсяг наданих банками позичок збільшився на 5%. Дещо знизилася середня кредитна ставка. Для того, щоб цим тенденціям надати незворотного характеру, банківська система має зосередити зусилля на трьох основних напрямках.

По-перше, слід постійно дбати про посилення довіри населення до банків. Передумовою цього є збереження стабільності національної грошової одиниці та уникнення істотних ціннових коливань.

По-друге, банки мають зменшувати власні витрати. Адже вони значною мірою впливають на вартість кредитів, передусім на розмір відсоткової ставки — визначального критерію привабливості кредитора.

По-третє, і це головне, — слід суттєво знизити ризики кредитної діяльності, головною передумовою чого є поси-

Сергій Тігіпко

лення захисту прав кредитора.

Що саме для цього треба зробити?

С.Л.Тігіпко акцентував увагу на трьох невідкладних завданнях.

Банкірам необхідно володіти постійно оновлюваною і достовірною інформацією про позичальників. Очевидно, варто було б заснувати й налагодити роботу кредитних бюро, регламентувавши їхню діяльність відповідними законодавчими актами.

Потребує вдосконалення порядок визначення вартості застави.

Банкірів не задовольняють також діючі процедури її реалізації. Як відомо, ними передбачається одержання згоди на продаж предмета застави з боку боржника. А він давати її, як

Олександр Сугоняко

Робочий момент засідання.

правило, не поспішає. Виходить, і гроші у боржника, і предмет застави — також.

Як бачимо, необхідність законодавчого посилення захисту прав кредитора є об'єктивною, і назріла вона вже давно.

Президент Асоціації українських банків **О.А.Сугоняко** не без іронії резюмував: в Україні лише боягуз повертає кредити. На жаль, чинне вітчизняне законодавство дає змогу недобросовісним позичальникам уникати відповідальності за неповернення банківських позичок. Зручною “лазіркою” для шахраїв є численні способи формального визнання (звісно, після того, як кошти вже одержано) кредитної угоди недійсною, або такою, що не укладена. Це ж стосується угод про заставу, оренду тощо.

На думку АУБ (зауважимо, що відповідні пропозиції нею надіслані у вищі судові органи країни), в новій редакції Постанови пленуму Верховного Суду України “Про судову практику в справах про визнання угод недійсними” слід врахувати численні рекомендації Вишого господарського (арбітражного) суду, зокрема про те, що:

- ◆ передача майна акціонерного товариства без згоди загальних зборів акціонерів не є підставою для визнання договору застави недійсним;
- ◆ відсутність у кредитному договорі умови про забезпечення не є підставою для визнання його таким, що не укладений;
- ◆ зміна умов кредитного договору без відповідної зміни умов угоди про заставу не є підставою для визнання її недійсною;
- ◆ факт отримання кредиту є доказом схвалення юридичною особою кредитної угоди, укладеної від її імені представником, який не мав на це належних повноважень.

На думку АУБ, у новій редакції постанови слід також роз'яснити питання щодо застосування двосторонньої реституції в частині повернення пла-

ти за використання майна за договорами (визнаними судом недійсними), зобов'язання за якими були сторонами виконані.

— В Україні склалася ситуація, — зауважив О.А.Сугоняко, — коли суди захищають насамперед боржника. Цим вони порушують свій основний принцип — стояти на сторожі справедливості. Захист прав кредиторів — одна з основних засад цивільного права в цілому.

У ході обговорення теми засідання за круглим столом його учасники дійшли висновку про доцільність невідкладного проведення комплексу

заходів, спрямованих на законодавчий захист прав кредиторів. Серед них:

- ◆ створення та ведення реєстру прав на нерухоме майно з прив'язкою до земельної ділянки;
- ◆ визнання пріоритетності першого кредитора у реалізації його прав на заставлене майно шляхом реєстрації обтяжень;
- ◆ створення бюро кредитних історій з метою накопичення та обміну інформацією про кредитоспроможність позичальників банків;
- ◆ спрощення процедур оформлення застави та реалізації заставленого майна;
- ◆ урізноманітнення умов і шляхів його реалізації;
- ◆ реалізація заставленого майна у разі визнання позичальника банкрутом поза чергою вимог кредиторів;
- ◆ обмеження використання боржником на свою користь мораторію на відчуження заставленого майна державних підприємств.

Андрій Папуша,
“Вісник НБУ”.

Фото Владислава Негребецького.

УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКА ШКОЛА

при Київському національному економічному університеті
Державна акредитація 4 рівня (ліцензія АА № 233159)

www.ufbs.kiev.ua

● Очно-заочна МАГІСТРАТУРА за програмами:

спеціальність “ФІНАНСИ”, програми:

- ◆ “ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ”
 - ◆ “СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ”
 - ◆ “ОЦІНКА МАЙНА ТА БІЗНЕСУ” (вперше в Україні!).
- спеціальність “БАНКІВСЬКА СПРАВА”, програма:
- ◆ “БАНКІВСЬКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ”

Тривалість навчання: 1—2 роки (залежно від базової вищої освіти).
Диплом магістра — від імені КНЕУ.

● КВАЛІФІКАЦІЙНА ПІДГОТОВКА:

- ◆ ВАЛЮТНИХ ДИЛЕРІВ;
- ◆ ТИМЧАСОВИХ АДМІНІСТРАТОРІВ ТА ЛІКВІДАТОРІВ БАНКІВ;
- ◆ ФАХІВЦІВ З БАНКІВСЬКОГО АУДИТУ;
- ◆ ОЦІНЮВАЧІВ за програмами ФДМУ.

● ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ менеджерів та фахівців банків (у тому числі касирів із визначення фальшивих грошей).

Вул. Дегтярівська, 49-Г, м. Київ, 03113.
Тел./факс: /044/ 456-32-93; 230-29-87; 241-75-52.
E-mail: ufbs@ufbs.kiev.ua.

Костянтин Раєвський

Ліквідатор банку "Україна".
Кандидат економічних наук, професор

Микола Зубок

Член виконавчої ради ліквідатора банку
"Україна". Кандидат воєнних наук, професор

Ліквідація банків. Оцінка та реалізація майна

У попередньому номері "Вісника НБУ" було опубліковано першу статтю Костянтина Раєвського та Миколи Зубка, присвячену непростій проблемі ліквідації банку. У ній йшлося про організацію самої процедури ліквідації. У другій статті йдеться про оцінку та реалізацію майна банку, який ліквідується. У наступних номерах журналу редакція разом із авторами планує винести на суд читачів ще одну подачу в продовження цієї теми. Нагадуємо, що в ході підготовки даних публікацій автори послуговувалися досвідом ліквідації банку "Україна".

— виявлення та оприбуткування надлишків, обсягів нестачі майна.

Особливу увагу слід приділити перевірці комплексності матеріальних цінностей, оскільки це може суттєво вплинути на оцінку майна. Крім того, під час інвентаризації приміщень і майнових комплексів необхідно перевірити рухоме майно, обладнання, яке в них знаходиться. Це досить важливо, бо, як показала практика, реалізацію цих приміщень і комплексів найдоцільніше здійснювати разом із майном. Це дасть змогу скоротити термін його продажу, а також створити сприятливі умови для реалізації того майна, яке користується незначним попитом.

Досвід здійснення процедури ліквідації банку "Україна" висвітлив основні проблеми, які можуть виникати при реалізації майна.

1. Щодо нерухомого майна:

— неповне або неправильне оформлення права власності банку на об'єкти нерухомого майна, особливо в частині відведення землі, у зв'язку із чим ліквідатор змушений перш ніж оцінювати і реалізовувати таке майно, відновлювати або отримувати відповідні документи, що, як правило, пов'язано зі значними труднощами;

— не повністю вирішені питання щодо отримання права власності на об'єкти, у спорудженні яких банк брав пайову участь. Трапляється, фінансові чи будь-які інші документи, які б підтверджували цю участь, практично відсутні. Ліквідатор у такому разі змушений збирати докази участі банку в будівництві та відстоювати своє право власності на частку таких об'єктів у суді;

— проблеми, пов'язані зі службо-

вим житлом, яке є власністю банку і в якому тривалий час проживають його колишні працівники. Взаємовідносини з такими працівниками щодо експлуатації житла банк здійснював на умовах оренди або в інший спосіб без передачі їм права власності. Як правило, в даному випадку особи, які займають зазначене житло, не мають можливості його викупити, а відселення їх створює значні проблеми, які зрештою не знаходять вирішення. Тільки незначна частина такого майна повертається банку, решту ж ліквідатор змушений передавати особам, які його займають, або в комунальну власність;

— наявність спору з приводу майна, власником якого є не тільки банк. Як показав досвід, такі спори вирішуються досить довго, а докази банку не завжди є переконливим аргументом для судів. Продаж стороннім особам частки майна, власником якого є банк, як правило, є проблематичним (блокування торгів іншими власниками, неможливість відокремити частку тощо). Відтак ліквідатор змушений реалізувати свою частку іншим власникам на запропонованих ними умовах;

— нерухоме майно банку в судовому порядку відчужено для задоволення кредиторських вимог державних органів у порядку взаєморозрахунків. На жаль, таке іноді трапляється, перетворюючись на нездоланну проблему. Деякі органи місцевої влади, нехтуючи законодавчими положеннями про черговість задоволення кредиторських вимог на основі судових рішень про можливість задоволення кредиторських вимог за рахунок майна банку, примусово відчужують зазначене майно на користь державних установ. Як свідчить

"Ліквідатор з дня свого призначення... здійснює інвентаризацію та оцінку майна банку..." (Закон України "Про банки і банківську діяльність", стаття 92, пункт 3).

"Майном вважаються об'єкти в матеріальній формі... паї, цінні папери, нематеріальні активи... цілісні майнові комплекси всіх форм власності" (Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", статті 3, 11).

Із зазначених вище норм чинного законодавства випливає, що реалізація активів банку неможлива без їх попередньої інвентаризації. Тому цій процедурі слід приділити особливу увагу. Як свідчить досвід ліквідації банку "Україна", саме недоліки інвентаризації були основною причиною труднощів, що виникли з реалізацією майна.

Інвентаризацією повинна передбачатися:

— перевірка стану та наявності всього майна банку, де б воно не знаходилося;

— звірка майна з бухгалтерським обліком;

практика, ліквідатор не в змозі протистояти таким діям.

2. Щодо рухомого майна:

— майно банку, раніше списане з обліку, залишається в експлуатації, а при проведенні інвентаризації виявляється надлишковим. Як правило, воно поновлюється в обліку, проте подібне майно має низьку ліквідність, тому реалізувати його дуже складно. Часом витрати на його оцінку перевищують суму коштів, одержану від його реалізації;

— деякі види майна, особливо отримані від оприбуткування предметів застави в рахунок погашення кредитних боргів, іноді неповністю оформлені як власність банку або внаслідок своєї специфічності мають низький ринковий попит. Здебільшого їх реалізують у складі майнового комплексу, або передають кредиторам під час завершення процедури ліквідації;

— особливий статус окремих видів майна (вогнепальна і газова зброя) потребує спеціального порядку продажу (з дозволу органів МВС, спеціалізованих організацій та установ), що не завжди узгоджується з нормами права про ліквідацію банків;

— майно, призначене для використання у відповідній комплектності, обліковується та використовується в банку по окремих елементах. Тож облік розкомплектованого майна в ході процедури ліквідації є дуже складним процесом. По-перше, воно може бути оцінене значно нижче, ніж коштувало б у комплекті, по-друге, його реалізація частинами, як правило, пов'язана з певними труднощами;

— одне й те ж майно може значитися під різними найменуваннями, обліковуватися в різних підрозділах або навіть установах банку. Скажімо, в банку “Україна” мали місце випадки, коли частина майна обліковувалася в одній дирекції банку, частина — в іншій.

Таким чином, результати інвентаризації активів банку повинні засвідчувати не тільки наявність майна та його відповідність обліку, а й давати можливість визначити його стан, комплектність, придатність до експлуатації та можливість реалізації.

Особливу увагу в ході інвентаризації слід приділити перевірці наявності, стану та комплектності комп'ютерного обладнання. Безумовно, до складу комісії, яка здійснюватиме звірку цієї техніки з обліковими даними, повинні входити кваліфіковані у цій галузі фахівці.

Як засвідчив досвід ліквідації банку “Україна”, за наявності значної

кількості комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення його облік здійснюється не завжди об'єктивно. Як правило, фізично наявне майно не відповідає даним обліку. У такому разі достовірні дані можна отримати лише в ході інвентаризації.

Для ліквідатора важливо забезпечити збереження майна у стані, який зафіксовано інвентаризаційними комісіями після проведення звірки, оскільки саме за цими даними буде скориговано облік майна. А згідно з обліком буде складено відповідні переліки для його оцінки. Тому все майно слід обов'язково передати матеріально відповідальним особам, яких необхідно ввести до складу інвентаризаційних комісій. Передача майна повинна здійснюватися на основі договорів повної матеріальної відповідальності згідно із чинним законодавством, за приймально-здавальними актами. Така процедура має бути обов'язково виконана незалежно від того, де знаходиться майно, чи перебуває воно під охороною, в експлуатації тощо.

Якщо рухоме майно не використовується, його можна передати на склад або зберігати у приміщеннях, підготовлених до реалізації, — під охороною і контролем матеріально відповідальних осіб.

За підсумками інвентаризації слід скласти перелік майна, яке включається до ліквідаційної маси, визначити його залишкову балансову вартість за видами та в цілому. Окремо складається перелік та визначається залишкова балансова вартість майна, яке знаходиться в заставі кредиторів банку. Зазначені переліки майна є підставою для прийняття ліквідатором рішення про його оцінку та наступну реалізацію.

Крім того, слід скласти окремий перелік майна, на яке банк не має права власності, але яке перебуває у його користуванні (фінансовий лізинг, довгострокова оплачена оренда тощо).

“Майно, на яке звертається стягнення у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором у порядку, встановленому законодавством України” (Закон України “Про банки і банківську діяльність”, стаття 94).

Основним і практично єдиним документом, яким регулюється оцінка майна, є Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні”. Незважаючи на деякі розбіжності в його положеннях, саме ними повинен керуватися ліквідатор, оцінюючи майно банку. Зазначимо, що поняття оцінки в

цьому законі трактується однозначно: це результат практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності. У свою чергу суб'єктами оціночної діяльності згідно з даним законом є “суб'єкти господарювання — зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності...; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі”.

Таким чином, ліквідатор за будь-яких умов повинен забезпечити оцінку майна банку саме суб'єктом оціночної діяльності. Якщо майно банку, щодо якого здійснюється процедура ліквідації, оцінюватиметься по-іншому, це суперечитиме встановленому законодавством України порядку.

Враховуючи достатню насиченість ринку послуг з оцінки майна суб'єктами оціночної діяльності та певну їх конкуренцію, відбирати такі суб'єкти слід на конкурсній основі, взявши за критерій вартість послуг, термін їх надання і якість. Для проведення конкурсу ліквідатору слід підготувати відповідні документи та створити конкурсну комісію. Насамперед необхідно розробити умови та порядок проведення конкурсу, вимоги до суб'єктів оціночної діяльності, критерії визначення переможців. Такими документами можуть бути положення або наказ про проведення конкурсу, наказ, яким визначається склад конкурсної комісії та її завдання.

Переможці конкурсу повинні залучатися до оцінки майна на договірних засадах.

Аби запобігти ситуації, коли в ліквідатора може виникнути необхідність проводити додаткові конкурси для залучення нових суб'єктів оціночної діяльності, переможцями конкурсу можуть визнаватися не один, а кілька суб'єктів. Відтак ліквідатор матиме змогу оцінювати майно банку на конкурентних засадах без пошуку інших суб'єктів оцінки.

Зауважимо: при визначенні переможців конкурсу необхідно враховувати, що такі особи (фізичні чи юридичні) згідно з постановою Правління Національного банку України від

28.08.2001 р. № 369 не повинні мати особистої зацікавленості в оцінці майна, тобто не повинні бути акціонером банку, особою, яка володіє його майном або конкурує з майном банку, а також не мати конфлікту інтересів із банком. Лише в такому випадку при оцінці майна вони діятимуть неупереджено.

Оцінка майна провадиться суб'єктами оціночної діяльності згідно з нормативно-правовими актами з оцінки майна, які забезпечують методичне регулювання оцінки і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України.

За результатами проведеної роботи оцінювач надає ліквідатору звіт про оцінку майна (у двох примірниках установленної форми), який повинен містити висновки про ринкову вартість оцінюваного майна. Зазначена вартість є початковою для його продажу.

Прийняття звіту оформляється актом прийому-передачі виконаних робіт, який є підставою для проведення розрахунків із суб'єктом оціночної діяльності.

Коли в ліквідатора виникають певні сумніви щодо об'єктивності проведення оцінки майна, він може вимагати рецензування наданого оцінювачем звіту. Порядок та умови рецензування визначені статтею 13 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні".

З метою впорядкування та організації роботи з оцінки і продажу майна банку, який знаходиться у процедурі ліквідації, ліквідатор може створювати центральну та регіональні комісії з оцінки та продажу майна. На дані комісії можуть покладатися такі функції:

- підготовка переліків майна банку, яке підлягає оцінці та продажу;
- визначення кошторису витрат, пов'язаних з оцінкою та продажем майна;
- організація роботи з оцінки і продажу майна, розгляд та узгодження умов продажу майна;
- розгляд та узгодження результатів оцінки і продажу майна, моніторинг процесу продажу майна банку.

Усі рішення комісії повинні затверджуватися ліквідатором.

Відповідно до вимог постанови Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 369 рішення про продаж майна за визначеною суб'єктом оціночної діяльності вартістю має бути погоджене з Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяль-

ності банків або, за її рішенням, із комісіями НБУ при його територіальних управліннях. Перелік документів, які необхідно подати до таких комісій, указано в зазначеній постанові.

Як засвідчила практика здійснення ліквідаційної процедури банку "Україна", існує ризик втрати певних переваг через нечітке визначення терміну розгляду зазначених документів (пункт 14.3 постанови Правління Національного банку України від 07.10.2002 р. № 386) під час продажу майна (термін і ціна продажу, попит на майно тощо). Умови ж термінового продажу, викладені в цій постанові, також не можуть суттєво змінити ситуацію, оскільки такий продаж може здійснюватися тільки після погодження з Правлінням Національного банку України, а майно має продаватися за ліквідаційною вартістю, поняття якої в різних нормативних документах НБУ (постанова Правління Національного банку України від 21.11.1997 р. № 388, постанова Правління Національного банку України від 11.12.2000 р. № 475) визначається по-різному, а методики її розрахунку не існує взагалі.

Тобто сьогодні є нагальна потреба в чіткому врегулюванні порядку і термінів погодження з Національним банком України умов продажу активів банків, які перебувають у стадії ліквідації.

Після затвердження Національним банком України відповідного рішення ліквідатора той приступає до організації продажу майна. *"...Ліквідатор розпочинає продаж майна на відкритих торгах, якщо Національним банком України не встановлено інший порядок його продажу..."*

У разі надходження двох і більше пропозицій щодо придбання майна банку ліквідатор проводить конкурс (аукціон)" (Закон України "Про банки і банківську діяльність", стаття 95).

"Продаж майна (активів) банку, що ліквідується, здійснюється шляхом проведення конкурсу (аукціону), проведення біржових торгів через товарну біржу, продажу на фондовій біржі або через торговельно-інформаційну систему, а також безпосереднього його (їх) продажу юридичній або фізичній особі" (постанова Правління Національного банку України від 07.10.2002 р. № 384).

З огляду на наведені вище правові норми продаж майнових комплексів банків або їхніх філій, окремих видів майна, яке користується попитом і може суттєво впливати на поповнення ліквідаційної маси, доцільно здійснювати на відкритих торгах шляхом проведення аукціону або конкурсу. Для організації продажу майна на аукціонах

найдоцільніше залучати організаторів торгів — суб'єктів, які за своїм статусом мають право проводити такі торги.

Як правило, відбір зазначених суб'єктів здійснюється також на конкурсній основі, для чого претенденти подають ліквідатору документи, які підтверджують професійну та юридичну правомірність проведення ними торгів, а також свої пропозиції щодо умов співробітництва з банком.

Продаж майна за конкурсом здійснює конкурсна комісія, яка створюється ліквідатором. До складу комісії включають фахівців, які мають досвід проведення подібних конкурсів, представників Національного банку України, залучених до процедури ліквідації, органів місцевого самоврядування та податкових органів (за їх згодою).

Порядок продажу майна на відкритих торгах шляхом проведення аукціону або конкурсу, а також продажу майна шляхом його викупу визначено Законом України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)".

Про продаж майна на відкритих торгах ліквідатор оголошує через засоби масової інформації не пізніше як за 30 днів до дати проведення аукціону (конкурсу). Якщо для участі в аукціоні надійшло дві й більше заявки, торги проводяться в установленному порядку. Коли ж надійшла лише одна заявка, майно може бути продане заявнику без проведення торгів за оголошеною ціною або виставлене на повторні торги. Питання про продаж майна одному заявнику або про проведення повторного аукціону розглядається комісією з оцінки і продажу майна, за пропозиціями якої ліквідатор приймає рішення.

Коли заяв від покупців немає зовсім або коли майно не продано на повторних торгах, зазначена комісія розглядає питання про доцільність та можливість зменшення ціни майна на 30 відсотків. Остаточне рішення про зменшення ціни продажу майна приймає ліквідатор.

Майно, не реалізоване і після зниження ціни, за погодженням із Національним банком України може продаватися безпосередньо фізичним або юридичним особам за ціною, оголошеною на останніх торгах. Якщо ж його не продано і за таких умов, ліквідатор може прийняти рішення про переоцінку майна в розглянутому вище порядку або про зміну умов продажу (здійснювати продаж за конкурсом, на біржових торгах, безпосередньо).

У разі продажу майна за конкурсом комісія з оцінки і продажу майна роз-

робляє умови конкурсу, згідно з якими покупці зобов'язуються дотримуватися певних вимог у разі отримання права власності на таке майно: це, зокрема, стосується використання майна в операційній діяльності банків, умов його утримання, початкової ціни продажу, строків оплати тощо. Умови конкурсу затверджує ліквідатор.

Пропозиції покупців конкурсна комісія розглядає у два етапи. На першому етапі визначають та оголошують попереднього переможця. З його пропозиціями ознайомлюють усіх учасників конкурсу. Якщо протягом п'яти робочих днів від них не надходять додаткові пропозиції, попереднього переможця оголошують остаточним. За наявності інших пропозицій проводиться додаткове засідання конкурсної комісії, на якому визначається остаточний переможець. Засідання конкурсної комісії є закритими. Ціну продажу майна визначають у ході конкурсного розгляду, причому вона може бути нижчою від початкової не більш як на 50 відсотків.

На біржових торгах через товарну біржу здійснюється продаж основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, господарських матеріалів, малоцінних та швидкозношуваних предметів.

На підставі протоколів аукціону або конкурсу ліквідатор не пізніше як у п'ятиденний термін з дня проведення торгів укладає з покупцем договір купівлі-продажу майна, а в разі його продажу на товарній біржі укладає з покупцем біржовий контракт. Договір купівлі-продажу (біржовий контракт)

є підставою для внесення покупцем коштів за придбане майно на рахунок ліквідатора. Покупець зобов'язаний здійснити зазначені платежі не пізніше 30 календарних днів із дня проведення торгів. Якщо кошти не вносяться протягом цього терміну, майно вважається не проданим.

Придбане майно передається покупцю за актом прийому-передачі, в якому слід вказати його найменування, стан і комплектність. Безпосередню передачу майна за зазначеними актами здійснюють матеріально відповідальні особи, в яких таке майно знаходиться в підвіті.

Порядок та умови безпосереднього продажу майна фізичним або юридичним особам визначено постановою Правління Національного банку України від 07.10.2002 р. № 384.

В окремих випадках, особливо при ліквідації системних банків, коли обсяги майна є досить значними, ліквідатор, за погодженням із Національним банком України, може прийняти рішення про надання деяких видів майна в оренду. При цьому термін оренди не повинен перевищувати термін, встановленого законом для здійснення процедури ліквідації банку. Крім того, ліквідатор після проведення інвентаризації та складання переліку майна, включеного до ліквідаційної маси, повинен визначитися щодо тієї його частки, яку можна віддати в оренду. Підставою для такого рішення може бути додаткове отримання коштів для наповнення ліквідаційної маси, а також скорочення витрат ліквідатора

на утримання майна.

Слід, однак, зауважити, що ліквідатор управі передавати в оренду тільки те майно, на яке найближчим часом не передбачається звернення стягнення, і за умови, що експлуатація майна, переданого в оренду, не призведе до суттєвого зниження його ліквідності та ринкової вартості. Укладаючи договір оренди, слід передбачити обов'язкове страхування майна за рахунок орендаря, скласти опис та підтвердження комплектності майна, зазначити його стан та основні технічні характеристики, а також право орендодавця контролювати наявність та стан майна. В деяких випадках передача майна в оренду може здійснюватися шляхом проведення його інвентаризації спільною комісією орендодавця та орендаря. У такому разі повернення майна і прийняття його банком необхідно здійснювати також шляхом його інвентаризації.

Як засвідчив досвід роботи з банком "Україна", продаж майна — досить складний і трудомісткий процес, який потребує від ліквідатора серйозних зусиль, постійного контролю за процедурою його проведення. З огляду на це є сенс створити відповідний підрозділ або залучити підготовлених фахівців, які мають безпосередньо займатися організацією та виконанням роботи з продажу майна. Витрати на утримання такого підрозділу (залучених фахівців) значною мірою компенсуються його діяльністю щодо мінімізації ризиків, які супроводжують процедуру реалізації майна банку.

11 квітня 2003 року у конференц-залі Укресімбанку відбулися загальні збори членів Київського банківського союзу. На них було обговорено актуальні проблеми банківського співтовариства і шляхи їх вирішення. В роботі зборів взяли участь Голова Національного банку України С.Л.Тігіпко, голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності

С.В.Буряк, голова Антимонопольного комітету України О.О.Костусев, голова Фонду державного майна України М.В.Чечетов, державний секретар Міністерства юстиції України А.П.Заєць.

Фото Владислава Негребецького.

Аналіз діяльності окремих банків України за підсумками 2002 року

У попередньому номері журналу опубліковано аналіз структури доходів і витрат банків України за підсумками 2002 року. Скласти уявлення про фінансовий стан того чи іншого банку лише за двома показниками складно. Тож, продовжуючи аналітичний огляд, пропонуємо увазі читачів аналіз результатів діяльності окремих банків за основними критеріями, що характеризують структуру їхніх активів, зобов'язань та капіталу. Як і в попередні роки (див. №№ 4 "Вісника НБУ" за 2000, 2001 і 2002 рр.), для аналізу обрано банки, відповідні показники яких максимально відхиляються від середніх по системі. Ще раз наголошуємо: високі або низькі їх значення ще не є ознакою надійності або наявності проблем у діяльності конкретного банку. Проте виявлені тенденції можуть бути поважною причиною для проведення аналітиками того чи іншого банку комплексного аналізу за всіма напрямками його роботи.

Серед головних показників, які характеризують фінансовий стан банківської установи, — **зростання (або зменшення) загальних активів за звітний період**.

Стосовно банківської системи в цілому, то за 2002 р. її загальні активи значно збільшилися — приблизно на 17 млрд. грн., або на 34%. Тож не дивно, що кількість банківських установ, у яких цей показник скоротився, невелика — всього 19 банків.

Відповідні дані наведено в таблиці 1.

Як уже зазначалося, зростання протягом звітного періоду загальних активів того чи іншого банку само по собі ще не є критерієм його високої надійності й привабливості для інвесторів і вкладників. До речі, як і зниження (зрозуміло, мовиться лише про незначні відносні коливання цього показника). Важливіше значення має здатність банківської установи ефективно використовувати наявні активи.

Тож розглянемо структуру активів. Насамперед — частку в ній **кредитного портфеля** банків. Гранично великі та гранично малі значення цього показника (який свідчить про основну спрямованість діяльності банку — чи то кредитування кінцевого позичальника, чи проведення інших активних операцій) подано в таблиці 2. Зауважимо, що за станом на 01.01.2003 р. середнє значення частки кредитного портфеля у структурі активів банків загалом по системі дорівнювало 69%.

Надмірно велика частка кредитного портфеля в активах є не лише свідченням орієнтації комерційного банку переважно на кредитні операції. Вона також може бути виявом підвищених кредитних ризиків у його діяльності.

Таблиця 1. Зростання (зменшення) загальних активів окремих банків України за 2002 рік

Назва банку	Абсолютний приріст (зменшення), тис. грн.	Темп приросту (зменшення), %
Банки, чий сумарні активи зросли (≥ 200 млн. грн.)		
ПРИВАТБАНК	1 875 618	38
ОЩАДБАНК	1 424 904	45
ПРОМІНВЕСТБАНК	1 269 533	30
УКРСОЦБАНК	1 130 992	51
"АВАЛЬ"	917 370	17
УКРЕКСІМБАНК	671 595	23
УКРСИББАНК	628 299	46
"НАДРА"	505 063	46
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	444 366	102
"ПІВДЕННИЙ"	355 398	59
ІНГ БАНК УКРАЇНА	342 511	91
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	311 012	47
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	275 874	22
"ФОРУМ"	259 708	69
АЛЬФА-БАНК	250 492	135
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	236 230	36
КРЕДИТПРОМБАНК	225 543	35
"ХРЕЩАТИК"	221 055	84
ПРАВЕКС-БАНК	210 013	27
ВАБАНК	199 821	46
Банки, чий загальні активи зменшилися		
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-95 021	-62
ОЛБАНК	-21 320	-37
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	-57 528	-25
ТММ-БАНК	-6 287	-22
ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВИЙ БАНК	-16 117	-22
"ФЕБ"	-5 252	-21
"СЛАВУТИЧ"	-9 901	-19
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	-11 125	-18
"МОРСЬКИЙ"	-10 588	-18
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	-4 773	-16
"КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА"	-57 539	-16
КОРАЛ-БАНК	-4 485	-16
ФІНБАНК	-4 435	-15
ТЕХНОБАНК	-5 718	-11
"ТК КРЕДИТ"	-6 719	-8
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІ	-607	-1
ОДЕСА-БАНК	-692	-1
"СТОІК"	-744	-1
ПОЛІКОМБАНК	-458	-0.4

Таблиця 2. Частка кредитного портфеля в загальних активах окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, %
Банки, кредитний портфель яких перевищує 85% від загальних активів	
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	92
“ПРИЧОРНОМОР’Я”	91
ФОРТУНА БАНК	90
ПРАЙМ-БАНК	89
“СИНТЕЗ”	89
“НРБ-УКРАЇНА”	88
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	87
РАДАБАНК	87
МІСТО-БАНК	86
ОДЕСА-БАНК	86
“СЛАВУТИЧ”	85
“КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА”	85
УКРПРОМБАНК	85
Банки, кредитний портфель яких менший 40% від загальних активів	
ОЩАДБАНК	38
“СТОІК”	37
“ЮНЕКС”	36
РЕАЛ БАНК	36
“ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП’ЮТЕР”	35
ФІНБАНК	35
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	34
КОРАЛ-БАНК	31
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	30
ПІВДЕНКОМБАНК	28
ТММ-БАНК	27
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	25
“ПЕРСПЕКТИВА”	19
АГРОБАНК	0

Ще один показник, який характеризує ділову активність банку і на який хотілося б звернути увагу, — *приріст (або зменшення) обсягу кредитного портфеля за звітний період*.

Обсяг кредитного портфеля вітчизняної банківської системи в цілому за 2002 рік зріс на 14.8 млрд. грн., або на 46%. У таблиці 3 перелічено банки, які найістотніше збільшили обсяг свого кредитного портфеля, і банки, у яких він із різних причин скоротився.

Частка основних фондів і нематеріальних активів у структурі активів банків України по системі в цілому на 1 січня 2003 р. становила 7%. Максимальні відхилення банків від середнього показника відображено в таблиці 4.

Частка дебіторської заборгованості в активах є одним із показників ефективності управління банківською установою. Адже чим менше його значення, тим меншою є відносна част-

Таблиця 3. Зростання (зменшення) обсягу кредитного портфеля окремих банків України за 2002 рік

Назва банку	Абсолютний приріст (зменшення), тис. грн.	Темп приросту (зменшення), %
Банки, які збільшили обсяг кредитного портфеля на > 200 млн. грн.		
“АВАЛЬ”	2 226 541	91
ПРИВАТБАНК	1 735 146	52
ПРОМІНВЕСТБАНК	1 599 226	56
УКРСОЦБАНК	630 538	48
УКРЕКСІМБАНК	450 531	27
УКРСИББАНК	432 215	43
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	406 102	50
“НАДРА”	402 648	51
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	395 924	107
“ПІВДЕННИЙ”	335 924	74
ІНГ БАНК УКРАЇНА	332 160	121
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	277 755	70
АЛЬФА-БАНК	238 874	249
“ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ”	222 978	53
ОЩАДБАНК	217 123	14
КРЕДИТПРОМБАНК	213 495	48
Банки, які зменшили обсяг кредитного портфеля		
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-64 697	-82
КОРАЛ-БАНК	-16 151	-69
ФІНБАНК	-14 533	-63
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	-21 823	-56
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	-12 739	-48
ПІВДЕНКОМБАНК	-11 073	-44
ТЕХНОБАНК	-15 438	-36
ОЛБАНК	-10 982	-31
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	-5 805	-29
ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВИЙ БАНК	-12 680	-27
“СТОІК”	-10 445	-25
“ВЕЛЕС”	-3 365	-17
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	-23 659	-15
“КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА”	-40 568	-14
“ТК КРЕДИТ”	-7 635	-12
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	-3 187	-10
“МОРСЬКИЙ”	-3 664	-10
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	-74 156	-9
“СЛАВУТИЧ”	-2 713	-7
“ДЕМАРК”	-3 694	-5
РОСТОК БАНК	-2 591	-3
ОДЕСА-БАНК	-394	-1

ка сумарних активів, що не приносять доходу. Перелік банківських установ, які мають найбільші значення цього коефіцієнта, подано в таблиці 5. Нагадаємо, що зазначений показник по банківській системі країни в цілому на 1 січня 2003 року становив 2%.

Серед коефіцієнтів, які характеризують якість активів, найпоказовішим, на нашу думку, є *відношення сформованих резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями до загальних активів* на звітну дату.

Припустимо, що всі комерційні банки адекватно оцінюють якість

власних активів, своєчасно та в повному обсязі формують страхові резерви. У такому разі матимемо підстави стверджувати, що чим меншим є значення показника, тим краще почувається банк. І навпаки.

Дані про банки, які мають найвище (тобто негативне) значення цього показника, подано в таблиці 6. У цілому по системі зазначений коефіцієнт за станом на 01.01.2003 р. дорівнював 6%.

Важливим показником фінансового здоров'я банківської установи є *питома вага заборгованості перед підприємствами у структурі зобов'язань банку*.

Таблиця 4. Частка основних фондів і нематеріальних активів у активах окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, %
Банківські установи зі значним розміром основних фондів і нематеріальних активів (> 15%)	
ТММ-БАНК	63
ЗАХІДБУДГАЗБАНК	34
“СТОІК”	28
ПІВДЕНКОМБАНК	27
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	26
“ПРИКАРПАТТЯ”	25
“ЮНЕКС”	25
ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВИЙ БАНК	23
“ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР”	22
ФАКТОРІАЛ-БАНК	21
УКРІНБАНК	21
“ЛЬВІВ”	19
КОРАЛ-БАНК	19
ІНТЕРБАНК	19
ЕЛЕКТРОН БАНК	17
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	16
ЕКСПОБАНК	16
“ДЕМАРК”	16
“МОРСЬКИЙ”	16
“БАЗИС”	15
Банківські установи з незначним розміром основних фондів і нематеріальних активів (≤ 1%)	
“КЛІРИНГОВИЙ ДІМ”	
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	
“ІНТЕГРАЛ”	
“ТАВРИКА”	
“ПРИЧОРНОМОР'Я”	
ПРАЙМ-БАНК	
ПРОМЕКОНОМБАНК	
“КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА”	
ІНТЕРКОНТИНЕНТБАНК	
“АНТАРЕС”	
“КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)”	
ТАС-ІНВЕСТБАНК	
РАДАБАНК	
УКРГАЗПРОМБАНК”	
“АЛЛОЖ”	
“НАЦІОНАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ”	
АГРОБАНК	
УНІВЕРСАЛЬНИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА ПАРТНЕРСТВА	
“НРБ-УКРАЇНА”	
ХФБ БАНК УКРАЇНА	
ІНГ БАНК УКРАЇНА	
“ПЕРСПЕКТИВА”	

Надмірне (що прямує до 100%) значення цього співвідношення може бути як наслідком свідомої відмови банку від залучення відносно дорогих депозитів населення і міжбанківських кредитів, так і ознакою недовіри до даної кредитної установи з боку фізичних

Таблиця 5. Частка дебіторської заборгованості в активах окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банківські установи зі значним розміром дебіторської заборгованості (> 5% від загального обсягу активів)	Значення показника, %
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	31
“ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР”	28
“ЮНЕКС”	28
“ВЕЛЕС”	27
ПІВДЕНКОМБАНК	21
“СТОІК”	19
ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	17
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	15
ОЛБАНК	14
КОРАЛ-БАНК	14
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	14
ПОЛТАВА БАНК	12
“ФЕБ”	10
“ПРИКАРПАТТЯ”	9
“БАЗИС”	7
ПРОМЕКОНОМБАНК	7
УКРЕКСІМБАНК	6
КООПІНВЕСТБАНК	6
ІНТЕРКОНТИНЕНТБАНК	6
СТАРОКІІВСЬКИЙ БАНК	6
БРОКБІЗНЕСБАНК	6
ФІНБАНК	6
ВАБАНК	6

Таблиця 6. Відношення сформованих резервів за активними операціями до загальних активів окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банки зі значним обсягом сформованих резервів (≥10% від обсягу активів)	Значення показника, %
“ФЕБ”	27
ОЛБАНК	25
“ЮНЕКС”	23
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	23
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	19
ТЕХНОБАНК	19
“ІНТЕГРАЛ”	16
“ПРИЧОРНОМОР'Я”	14
ПОЛКОМБАНК	14
“ДЕМАРК”	14
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	14
ПІВДЕНКОМБАНК	13
“АЛЬЯНС”	13
“МЕТАЛУРГ”	13
ЗАХІДІНКОМБАНК	12
МІСТО-БАНК	12
УКРЕКСІМБАНК	12
УКРГАЗПРОМБАНК	11
КЛАСИКБАНК	11
МТ-БАНК	11
“МОРСЬКИЙ”	10
“ДІАМАНТ”	10
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	10
ФІНБАНК	10
“БУКОВИНА”	10

Таблиця 7. Частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, %
Банки зі значною часткою коштів суб'єктів господарювання в зобов'язаннях (≥ 65%)	
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	96
“ВОЛОДИМИРСЬКИЙ”	88
“БАЗИС”	83
ТММ-БАНК	79
“МЕРКУРІЙ”	74
МТ-БАНК	72
ІНДУСТРІАЛБАНК	71
ОЛБАНК	70
БАНК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	65
Банки з незначною часткою коштів суб'єктів господарювання в зобов'язаннях (≤10%)	
“ФЕБ”	10
“АРКАДА”	10
ХФБ БАНК УКРАЇНА	9
ФОРТУНА БАНК	7
“ЮНЕКС”	6
ПРАЙМ-БАНК	5
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	5
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	2
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	1
“КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)”	0

осіб та банків.

Незначне (або нульове) значення показника може бути наслідком або фінансових негараздів, або інших факторів, що спричиняють повільне зростання чи стабільне зменшення клієнтських зобов'язань.

У таблиці 7 перелічено банківські установи з найбільшою і найменшою частками заборгованості перед суб'єктами господарювання у структурі зобов'язань. На 1 січня 2003 року загалом по системі зазначений показник дорівнював 37%.

Частка коштів населення у зобов'язаннях є непрямим, але доволі виразним показником надійності та привабливості банку з точки зору користувачів банківськими послугами.

Протягом 2002 р. вся банківська система України залучила близько 8 млрд. грн. вкладів населення (приріст становив 71%). У таблицях 8 і 9 вказано банки, які є лідерами й аутсайдерами на ринку вкладів населення.

За станом на 01.01.2003 р. **частка бюджетних коштів у зобов'язаннях банків** становила в середньому по банківській системі країни близько 3%, в абсолютному вираженні —

Таблиця 8. Сума вкладів населення та їх частка у зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, тис. грн.
Банки з найбільшим обсягом вкладів населення в зобов'язаннях (>100 млн. грн.)	
ОЩАДБАНК	2 814 298
ПРИВАТБАНК	2 605 836
"АВАЛЬ"	2 283 078
ПРОМІНВЕСТБАНК	1 761 540
УКРСОЦБАНК	853 214
УКРЕКСІМБАНК	785 799
"НАДРА"	489 618
УКРСИББАНК	449 326
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	413 005
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	412 301
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	370 122
ПРАВЕКС-БАНК	364 607
КРЕДИТПРОМБАНК	290 904
"ПІВДЕННИЙ"	263 198
БРОКБІЗНЕСБАНК	215 725
"МРІЯ"	166 188
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	165 171
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	155 526
"ФОРУМ"	151 197
ВАБАНК	146 040
УКРГАЗБАНК	145 342
"КРЕДИТ-ДНІПРО"	126 566
УКРІНБАНК	125 769
"БІГ ЕНЕРГІЯ"	118 413
"ДНІСТЕР"	109 504
ІМЕКСБАНК	109 257
Банки зі значною часткою вкладів населення в зобов'язаннях (>50%)	Значення показника
	% Тис. грн.
"АЛЬЯНС"	82 7 901
ЗАХІДБУДГАЗБАНК	82 17 603
"ПРИКАРПАТТЯ"	70 50 156
РАДАБАНК	69 9 194
ОЩАДБАНК	68 2 814 298
ІМЕКСБАНК	60 109 257
"ПОРТО-ФРАНКО"	59 16 128
"МЕТАЛУРГ"	57 48 008
"ДЕМАРК"	57 29 285
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	56 412 301
ІКАР-БАНК	55 43 335
"СТОІК"	53 30 264
"ПРИВАТІНВЕСТ"	52 20 547
ПОЛКОМБАНК	52 33 556
"ПРИЧОРНОМОР'Я"	52 37 887
"МУНІЦИПАЛЬНИЙ"	52 63 223
"ДНІСТЕР"	50 109 504
"ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР"	50 35 055

Таблиця 9. Динаміка зростання (зменшення) вкладів населення в окремих банках України за 2002 рік

Назва банку	Абсолютний приріст (зменшення), тис. грн.	Темп приросту (зменшення), %
Комерційні банки, які суттєво збільшили обсяг вкладів населення (>100 млн. грн.)		
ПРИВАТБАНК	1 230 284	89
"АВАЛЬ"	1 194 200	110
ОЩАДБАНК	704 726	33
ПРОМІНВЕСТБАНК	523 414	42
УКРСОЦБАНК	371 940	77
УКРЕКСІМБАНК	328 048	72
УКРСИББАНК	213 801	91
"НАДРА"	178 855	58
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	167 811	68
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	163 304	66
КРЕДИТПРОМБАНК	147 263	103
"ПІВДЕННИЙ"	137 210	109
ПРАВЕКС-БАНК	137 037	60
БРОКБІЗНЕСБАНК	116 292	117
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	109 143	195
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	105 293	40
Банки, в яких зменшився обсяг вкладів населення		
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	-3 876	-99
"ФЕБ"	-707	-96
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-660	-85
ТММ-БАНК	-107	-80
ФІНБАНК	-87	-77
ОЛБАНК	-5 868	-72
"АЛЛОНЖ"	-28 926	-67
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	-3 894	-54
ТЕХНОБАНК	-3 043	-53
ПІВДЕНКОМБАНК	-4 379	-45
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	-4 859	-40
БАНК КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА	-651	-21
"ТК КРЕДИТ"	-1 915	-13
ПРЕМ'ЄРБАНК	-2 073	-4
"УКООПСІЛКА"	-159	-4
НАШ БАНК	-562	-1

Таблиця 10. Частка бюджетних коштів у зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банки, які мають значні обсяги бюджетних коштів (> 5% від обсягу зобов'язань)	Значення показника, %
"ХРЕЩАТИК"	45
"ДНІСТЕР"	15
ПОЛТАВА БАНК	13
МЕГАБАНК	12
ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	11
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	11
УКРКОМУНБАНК	11
"АВАЛЬ"	10
ОЩАДБАНК	9
КООПІНВЕСТБАНК	9
ТРАНСБАНК	7
УКРСОЦБАНК	7
ІНДУСТРІАЛБАНК	6
МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТНИЙ БАНК	6

Таблиця 11. Частка заборгованості перед НБУ в зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банківські установи, заборгованість яких перед НБУ перевищує 1% від обсягу зобов'язань	Значення показника, %
РЕАЛ БАНК	62
УКРЕКСІМБАНК	17
"НАДРА"	8
УКРСОЦБАНК	7
ВАБАНК	7
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	6
МІСТО-БАНК	6
"КІЇВСЬКА РУСЬ"	4
"ФОРУМ"	4
"АЖІО"	4
"КІЇВ"	3
"ПІВДЕННИЙ"	3
"УНІВЕРСАЛЬНИЙ"	3
ПРОМІНВЕСТБАНК	3
ДОНГОРБАНК	3
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	2
"ПРИКАРПАТТЯ"	2
"АВАЛЬ"	1
ПРИВАТБАНК	1

Таблиця 12. Частка коштів міжнародних та інших фінансових організацій у зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банки з найбільшою часткою коштів міжнародних та інших фінансових організацій (> 1% від обсягу зобов'язань)	Частка кредитів міжнародних та інших фінансових організацій у зобов'язаннях окремих банків, %
МІКРОФІНАНСОВИЙ БАНК	72
ХФБ БАНК УКРАЇНА	32
УКРЕКСІМБАНК	12
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	8
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	6
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	4
ЕКСПОБАНК	3
"НАДРА"	3
"АЖЮ"	2
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	1
ПРАВЕКС-БАНК	1
"АВАЛЬ"	1
ВАБАНК	1

близько 1.7 млрд. грн.

У таблиці 10 зазначено банки, фінансовий стан яких певною мірою залежить від обсягу бюджетних пасивів.

Таблиця 13. Частка субординованого боргу в зобов'язаннях окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банки, які мають значний субординований борг (> 10% від обсягу зобов'язань)	Значення показника, %
"ФЕБ"	87
"БУКОВИНА"	67
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРИАЛЬНИЙ БАНК	48
"СТОЛИЧНИЙ"	46
"АНТАРЕС"	36
ТЕХНОБАНК	33
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	31
"ПРИВАТІНВЕСТ"	26
КОРАЛ-БАНК	19
СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	18
ТММ-БАНК	16
ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	15
ДОНБІРЖБАНК	15
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	14
"КАПІТАЛ"	14
РАДАБАНК	13
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	13
"ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"	13
КООПІНВЕСТБАНК	12
ІНВЕСТБАНК	12
"ПРИЧОРНОМОР'Я"	11
"УКООПСІЛКА"	11
АЛЬФА-БАНК	10

Таблиця 14. Балансовий капітал окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Банківські установи з найбільшим розміром балансового капіталу (> 100 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.
ПРОМІНВЕСТБАНК	828 277
"АВАЛЬ"	599 398
ПРИВАТБАНК	549 446
УКРСОЦБАНК	418 374
УКРЕКСІМБАНК	414 232
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	332 199
ОЩАДБАНК	240 162
"НАДРА"	195 644
УКРСИББАНК	171 401
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	163 609
ДОНГОРБАНК	153 081
КРЕДИТПРОМБАНК	145 286
БРОКБІЗНЕСБАНК	135 738
"БІГ ЕНЕРГІЯ"	132 369
МТ-БАНК	127 625
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	124 038
ЕКСПРЕС-БАНК	119 436
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	104 493
"ДІАМАНТ"	103 716
"ДОНКРЕДИТІНВЕСТ"	102 328

Стосовно частки заборгованості перед НБУ в зобов'язаннях (відношення кредитів, наданих НБУ, у тому числі стабілізаційних, до загальної суми зобов'язань), то абсолютна більшість вітчизняних банків має нульове значення цього показника. Найістотніші його значення відображено в таблиці 11. Коефіцієнт, про який ідеться, у банківській системі в цілому на 01.01.2003 р. становив приблизно 2%, що дорівнює 1.3 млрд. грн.

Частка коштів міжнародних та інших фінансових організацій у зобов'язаннях банків України на 01.01.2003 р. становила лише 1.5%, в абсолютних цифрах — 0.8 млрд. грн. Однак деякі банківські установи мають велике значення цього показника (див. таблицю 12).

Частка субординованого боргу в зобов'язаннях банків на 01.01.2003 р. становила лише 1.6%, в абсолютному вираженні — 0.9 млрд. грн. Переважна більшість банків мала нульове значення цього показника, проте в деяких банках субординований борг становив на звітну дату вагому частку зобов'язань (див. таблицю 13).

Абсолютний розмір капіталу є одним

Таблиця 15. Збільшення (зменшення) розміру балансового капіталу окремих банків України за 2002 рік

Назва банку	Абсолютний приріст (зменшення), тис. грн.	Темп приросту (зменшення), %
Банки, які суттєво збільшили балансовий капітал (> 20 млн. грн.)		
"АВАЛЬ"	313 088	109
ПРИВАТБАНК	185 553	51
УКРЕКСІМБАНК	124 138	43
"НАДРА"	99 218	103
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	66 477	115
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	60 525	59
БРОКБІЗНЕСБАНК	58 371	75
УКРІНБАНК	55 569	252
ПРОМІНВЕСТБАНК	54 303	7
"НРБ-УКРАЇНА"	53 064	225
УКРСОЦБАНК	49 597	13
ЕКСПОБАНК	47 416	204
"КРЕДИТ-ДНІПРО"	44 810	85
ЕКСПРЕС-БАНК	40 541	51
ТАС-КОМЕРЦБАНК	35 869	177
УКРГАЗБАНК	28 053	56
"ПІВДЕННИЙ"	27 135	57
УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ БАНК	26 385	101
"МРІЯ"	25 011	64
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	24 454	52
ІНДУСТРИАЛБАНК	21 506	37
Банки, балансовий капітал яких зменшився		
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-14 573	-41
ТЕХНОБАНК	-6 519	-31
ПІВДЕНКОМБАНК	-5 301	-27
"УНІВЕРСАЛЬНИЙ"	-8 211	-14
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	-2 094	-11
ЕНЕРГОБАНК	-2 154	-7
"ФЕБ"	-661	-6
ТММ-БАНК	-728	-4
"ВЕЛЕС"	-638	-4
ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВИЙ БАНК	-1 027	-3
ФІНБАНК	-399	-2

Таблиця 16. Прибуток окремих банків України за 2002 рік

Назва банку	Значення показника, тис. грн.
Банки зі значним обсягом прибутку (>10 млн. грн.)	
ПРИВАТБАНК	150 789
ПРОМІНВЕСТБАНК	78 318
ЕКСПРЕС-БАНК	39 458
ДОНГОРБАНК	31 363
УКРСОЦБАНК	30 733
СІТБАНК (УКРАЇНА)	22 357
ІНДУСТРІАЛБАНК	21 506
МТ-БАНК	17 332
"МРІЯ"	15 662
УКРЕКСІМБАНК	13 196
"НАДРА"	12 450
УКРГАЗПРОМБАНК	12 248
"ПІВДЕННИЙ"	12 066
КРЕДИТПРОМБАНК	10 697
УКРІНБАНК	10 600
Банки, які в 2002 році мали збитки	
ЕНЕРГОБАНК	-17 039
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-14 572
ТЕХНОБАНК	-6 517
ПІВДЕНКОМБАНК	-5 333
"ГАРАНТ"	-2 599
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	-1 027
ІНВЕСТБАНК	-681
"ФЕБ"	-661
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	-186
КОРАЛ-БАНК	-129
"ПЕРСПЕКТИВА"	-80

із найголовніших показників фінансового здоров'я банку. З точки зору обліку вважається, що капітал є залишковою частиною активів банку після відрахування всіх його зобов'язань.

За 2002 р. сумарний балансовий капітал банківського сектору української економіки збільшився на 2.1 млрд. грн. і на 01.01.2003 р. становив 10.0 млрд. грн.

Таблиці 14 і 15 містять перелік банківських установ, які мають найбільший балансовий капітал, а також банків із найвищою і найнижчою динамікою його зростання.

Прибуток у поточному році (див. таблицю 16) є одним із головних показників діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. За результатами минулого року абсолютна більшість вітчизняних банків мала позитивне значення цього показника, проте в одинадцяти банківських установах зафіксовано збитки.

Щодо банківської системи України в цілому, то за підсумками 2002 р. вона мала 685 млн. грн. прибутку.

Вважається, що чим меншою є **частка статутного капіталу в сукупному обсязі балансового капіталу** банку, тим краще. У банківській системі в цілому за станом на 01.01.2003 р. вона становила 60%. Банки з найменшим значенням цього показника наведено в таблиці 17.

Таблиця 17. Частка статутного капіталу окремих банків України у сукупному розмірі їх балансового капіталу за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, %
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	7
"МЕТАЛУРГ"	15
УКРСОЦБАНК	16
"АЖІО"	19
ПРОМІНВЕСТБАНК	24
"НАДРА"	28
УКРГАЗПРОМБАНК	29
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	30

Трапляються ситуації, коли сумарне значення поточного прибутку та прибутку минулих років того чи іншого банку виявляється від'ємним. У такому випадку загальна **частка прибутку поточного та прибутку минулих років у сумі балансового капіталу** теж стає від'ємною, хоча, як правило, це додатна величина. Як зазначалося вище, чим більший цей показник, тим краще. Його значення для банківської системи в цілому за станом на 01.01.2003 р. дорівнювало 22%. Таблиця 18 містить перелік банків із найбільшим значенням цього показника.

Насамкінець ще раз наголосимо: жо-

Таблиця 18. Загальна частка прибутку поточного та прибутку минулих років у структурі балансового капіталу окремих банків України за станом на 01.01.2003 р.

Назва банку	Значення показника, %
Банківські установи зі значною часткою прибутку поточного та прибутку минулих років у балансовому капіталі (≥ 40%)	
"МЕТАЛУРГ"	76
"АЖІО"	72
УКРГАЗПРОМБАНК	67
УКРСОЦБАНК	66
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	66
ОЛБАНК	63
ПРОМІНВЕСТБАНК	62
ЕКСПРЕС-БАНК	59
АВТОЗАБАНК	55
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	49
ІНДУСТРІАЛБАНК	46
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	44
"МРІЯ"	43
МЕГАБАНК	40

ден із зазначених тут показників сам по собі, безвідносно до інших, не є остаточним свідченням стабільності чи ненадійності даної банківської установи. Рішення про співпрацю з тим чи іншим банком, безумовно, слід приймати з урахуванням усебічного аналізу об'єктивних показників його діяльності.

Література

1. Структура активів, зобов'язань і балансового капіталу банків України за станом на 01.01.2002 р. // Вісник НБУ. — 2002. — № 3. — С. 9—20.

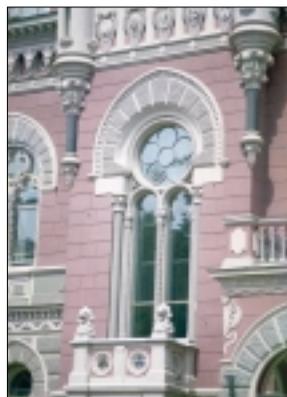
2. Структура активів, зобов'язань і балансового капіталу банків України за станом на 01.01.2003 р. // Вісник НБУ. — 2003. — № 3. — С. 11—22.

Дмитро Гладких,

заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АППБ "Аваль", постійний позаштатний оглядач "Вісника НБУ" з питань кредитного ринку.

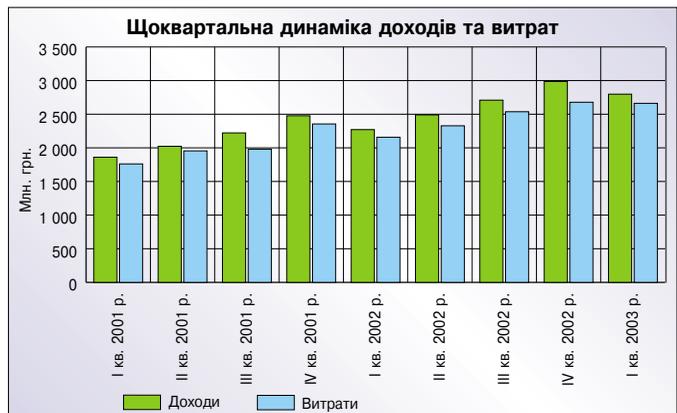
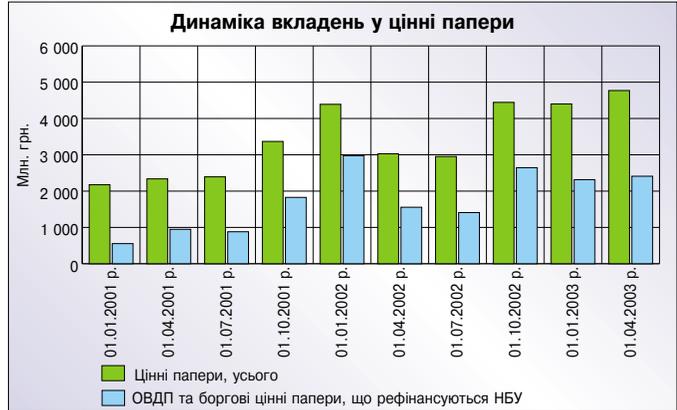
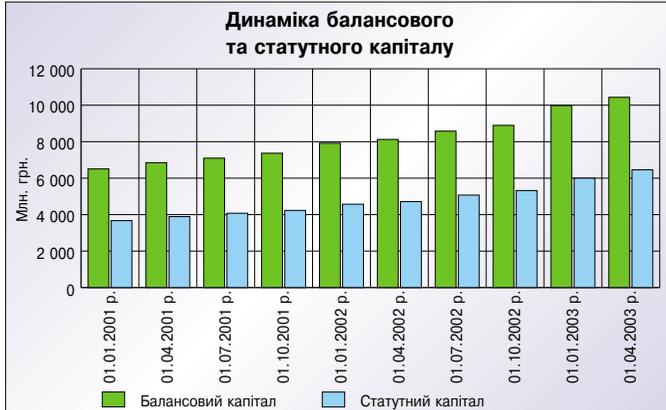
Кандидат економічних наук.

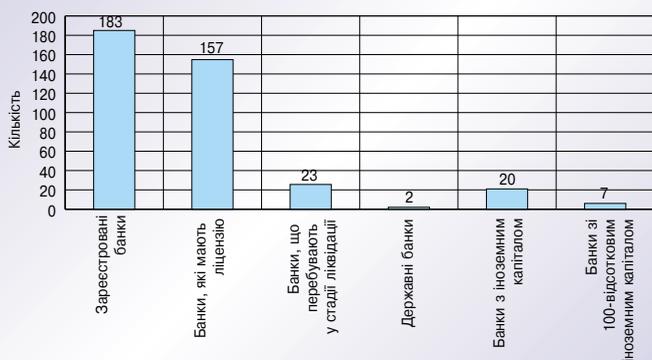
Будинок Національного банку України у Києві по вул. Інститутській, 9. Фрагменти.

Фото Владислава Негребецького.

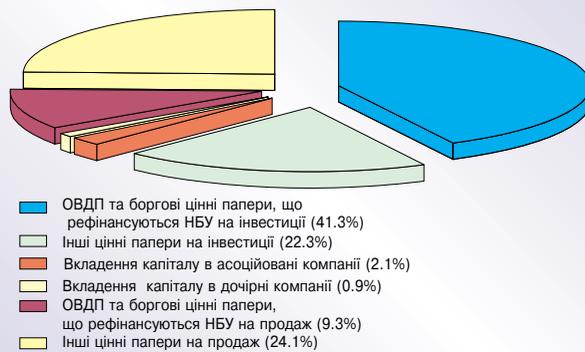
Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2003 року

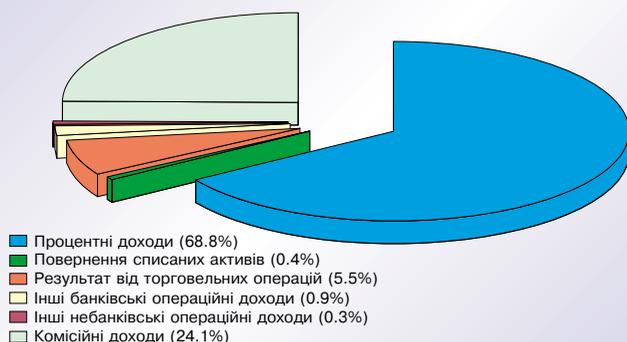
Кількість банків в Україні

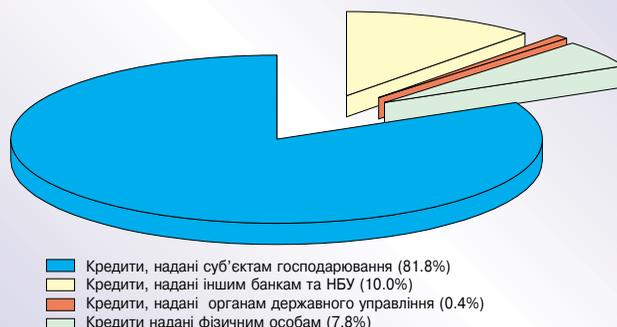
Структура портфеля цінних паперів

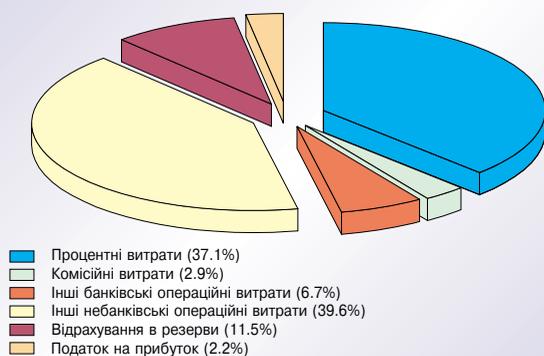
Структура доходів

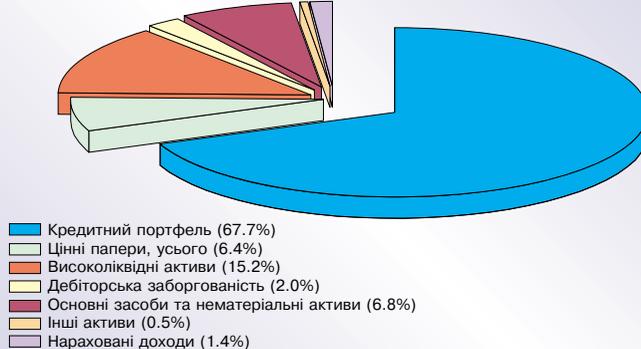
Структура кредитного портфеля

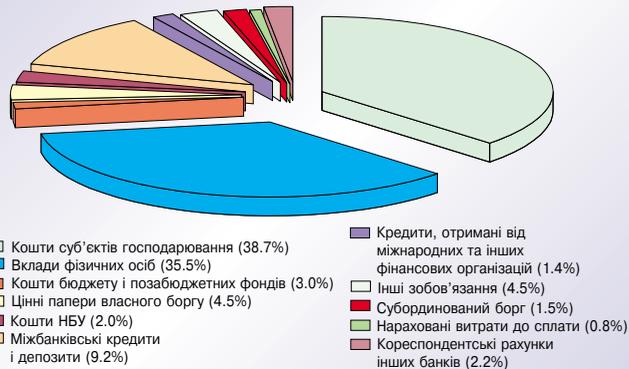
Структура витрат

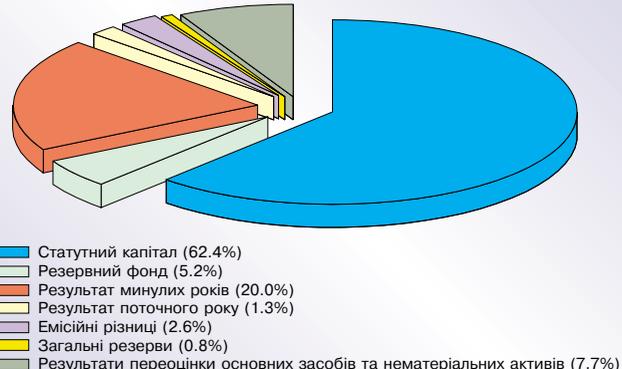
Структура активів

Структура зобов'язань

Структура капіталу

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками управління економічного аналізу та звітності генерального департаменту банківського нагляду НБУ.

Костянтин Жидко

Економіст відділу неторгових операцій та платіжних карток Четвертого київського філіалу АППБ "Аваль", аспірант Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України

Шляхи забезпечення дохідності операцій банку з платіжними картками

За підсумками минулого року обсяги емісії українськими банками платіжних карток збільшилися майже вдвічі. Та, як зауважують банківські аналітики, доходи від карткового бізнесу виявилися неадекватними темпам її приросту. В чому причина? На думку автора, нині особливої ваги набуває якість карткового портфеля. У статті розглядається модель аналізу дохідності емітентських операцій та структури карткового портфеля банку-емітента в розрізі певних цільових груп клієнтів, застосування якої дасть змогу оперативно коригувати стратегію й тактику банківської установи у сфері карткового бізнесу.

Ринок платіжних карток в Україні перебуває в стадії становлення. Незважаючи на дворазовий приріст обсягу їх емісії (за даними НБУ, загальна кількість емітованих вітчизняними банківськими установами карток протягом 2002 року збільшилася з 3 251 до 6 325 тис. шт.), дохідність карткових операцій поки що залишає бажати кращого [1]. Її підвищення — одна з найскладніших проблем, з якими стикаються банки під час реалізації карткових програм. Проте саме від дохідності залежить, чи розгортатиме банківська установа картковий бізнес, чи, навпаки, згорне його.

Наскільки вигідні вітчизняним банкам карткові програми? За рахунок чого?

Щоб уникнути голослівності в процесі пошуку відповідей на поставлені запитання, проаналізуємо доходи та витрати карткової програми конкретної банківської установи, скажімо, філії одного з провідних українських банків.

Карткова програма філії складається з емісійної та еквайрингової частин. Оскільки еквайринг у наших умовах малоприбутковий (практично — самокупний), зосередимо увагу лише на емісії карток. Основним джерелом інформації для аналізу нам слугуватимуть тарифи банку за операціями з платіжними картками та дані оборотно-сальдової відомості.

Почнемо із залучених коштів, обсяг яких є одним із основних параметрів, за яким можна судити про ефективність карткової програми.

Як відомо, з метою страхування від можливих овердрафтів для карткових рахунків, як правило, встановлюють незнижувальні (тобто недоступні для зняття) залишки. Цей фактор є запорукою стабільності певної частини коштів на карткових рахунках. Тож сформовані за рахунок незнижувальних залишків ресурси можуть використовуватися для активних

операцій, передусім — кредитних.

На прикладі філії, чию карткову програму аналізуємо, обчислимо дохідність такого розміщення коштів.

Вважатимемо, що сума незнижувальних залишків використовується в повному обсязі, а кредитна ставка дорівнює 15% річних (щодо позичок в іноземній валюті). За такої умови дохід від розміщення можна оцінити як 1.25% на місяць від загальної суми незнижувальних залишків, що перебувають на карткових рахунках (обчислення наведено в таблиці 1). Отже, філіал може без ризику для ліквідності надавати кредити під платіжні картки як мінімум на суму, що дорівнює сукупності незнижувальних залишків на карткових рахунках.

Важливою статтею доходу банку-емітента є комісія за випуск та річне обслуговування карток. Згідно з тарифами банку дебетні продукти випускаються, як правило, безплатно, тож джерелом комісії є лише кредитні картки. В середньому за місяць філія емітує 30 класичних карток — VISA Classic, MasterCard Mass (комісія за кожною з яких становить у гривневому еквіваленті

133 грн.) та 2 золоті — VISA Gold, MasterCard Gold (річне обслуговування однієї такої картки дорівнює 480 грн.). Комісія за випуск решти дебетних карток (студентських, зарплатних, для приватних підприємців) не перевищує 500 грн. за місяць у цілому. Отже, середньомісячний дохід філії від випуску та обслуговування карток становить 5 450 грн. (30 карт × 133 грн. + 2 карти × 480 грн. + 500 грн.).

Перейдемо до операційних доходів, складовою яких є комісія за видачу готівки у власній мережі банкоматів та в касах банку. Незважаючи на те, що її акумулює центральний офіс банку, ці кошти все ж треба враховувати, оскільки вони відображають створюваний філією дохід і є складовою результативності її карткової програми.

Обсяг видаткових операцій за картковими рахунками приватних клієнтів філії протягом місяця досягає близько 1 500 000 грн. Зазначимо, що сім із десяти таких операцій — це зняття готівки. Причому переважна їх більшість (майже 80%) провадиться у власній мережі банкоматів та в

Таблиця 1. Обчислення місячного доходу від розміщення залишків на карткових рахунках клієнтів філії

Вид картки	Кількість карткових рахунків, відкритих за даним видом картки	Розмір незнижувального залишку, у. о. ¹	Сума незнижувальних залишків за видами карток, у. о.
	1	2	3 = 1 × 2
VISA Electron, Cirrus, Maestro	700	50	35 000
VISA Classic, Business, EC/MC Mass	250	200	50 000
VISA Gold, EC/MC Gold	20	2 000	40 000
Сума незнижувальних залишків за картковими рахунками, у. о.			125 000
Дохід від розміщення = 1 562.5 у. о., або 8 335 грн. (125 000 у. о. × 1.25%)			

¹ У дослідженні умовна грошова одиниця еквівалентна долару США (крім таблиць 2 і 3).

касах банку. За операціями видачі готівки у власній мережі банк отримує комісію в розмірі 1%. Отже, *дохід від зняття готівки клієнтами філії у власній мережі* становить у середньому 8 400 грн. за місяць:

$1\,500\,000$ грн. (сума дебетових оборотів за картковими рахунками протягом місяця) \times 0.7 (частка операцій зняття готівки) \times 0.8 (частка операцій зняття готівки у власній мережі) \times 1% (комісія за видачу готівки у мережі банку) / 100% .

За всіма здійсненими поза мережею банку-емітента операціями платіжні системи стягують комісію за інтерчейндж (плату за взаємообмін). Так, за операціями зняття готівки клієнтами банку поза його мережею емітент сплачує фіксовану комісію банкам, які обслуговують його клієнтів. Зауважимо, що емітент у свою чергу перекладає цю комісію на власника картки і таким чином повертає собі в середньому 0.5% комісійних. Провівши обчислення, аналогічне викладеному вище, одержимо: *доходи філії від операцій з видачі готівки поза мережею банку* (питома вага яких становить 20%) дорівнюють у середньому 1 050 грн. за місяць ($1\,500\,000$ грн. \times 0.7 \times 0.2 \times $0.5/100$).

Дохід банку приносять також операції купівлі, здійснювані його клієнтами за допомогою карток у торговельно-сервісній мережі інших банків. За цими операціями банк-емітент одержує комісію від обслуговуючого банку за інтерчейндж (у середньому вона становить 1.3% від обсягу операції).

Розмір комісій, які платіжна система стягує на свою користь як плату за обслуговування операцій купівлі (як і розмір комісій за інтерчейндж) залежить від особливостей платіжної системи, регіону, виду картки, характеру операції тощо [2]. Для розрахунків візьмемо усереднену величину на рівні 0.3%. Тож комісія філії за клієнтськими операціями купівлі в торговельно-сервісній мережі становитиме 1% від їх обсягу: 1.3% (комісія за інтерчейндж) мінус 0.3% (комісія платіжної системи).

Щоб оцінити дохід філії від операцій купівлі в торговельній мережі, слід скористатися даними статистики й з'ясувати, яка частота використання карток клієнтами. Як свідчать проведені нами дослідження, електронні продукти майже не застосовуються для купівельних операцій. Інша річ — використання класичних карток. Клієнти оформляють їх цілеспрямовано, як правило, у зв'язку з очікуваною поїздкою за кордон, а потім використовують і вдома. Клієнти філії, картковий бізнес якої аналізуємо, для операцій купівлі приблизно двічі на місяць застосовують картки VISA Classic (EC/MC Mass) і тричі — Gold та Business. Обсяг середньостатистичної операції, здійснюваної за допомогою карток Classic (Mass),

становить близько 500 грн., Gold і Business — 1 000 грн.

Визначивши питому вагу кожного із зазначених вище продуктів у картковому портфелі філії, можна розрахувати дохід від операцій купівлі з використанням карток певного виду (див. таблицю 2).

Таблиця 2. Дохід від операцій купівлі за допомогою платіжних карток у торговельно-сервісній мережі

Вид картки	Кількість активних карток, шт.	Частота використання протягом місяця, разів	Середня сума операції за картою, грн.	Обсяг операцій купівлі за допомогою карток, грн.
	1	2	3	4 = 1 \times 2 \times 3
VISA Electron / Cirrus Maestro	3 000	0.17	70	35 700
VISA Classic EC/MC Mass	250	2	500	250 000
VISA Gold, Business, EC/MC Gold	30	3	1 000	90 000
Загальна сума операцій купівлі, що здійснюються клієнтами протягом місяця, грн.				375 700
Місячний дохід від операцій купівлі з використанням карток (1% від обсягу операцій)				3 757

Ще однією статтею доходів від емісійної діяльності філії є обслуговування зарплатних проектів. Відповідні комісійні філії, за даними якої проводимо обчислення, дорівнюють 22 000 грн. за місяць (1% від фонду заробітної плати, що зараховується на карткові рахунки протягом місяця).

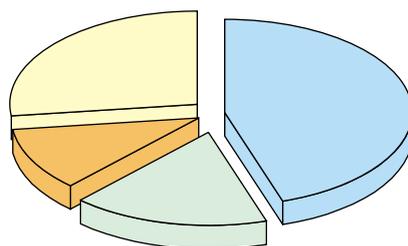
Отже, обчислимо *загальну суму доходів* від емісійної частини проаналізованої вище карткової програми:

$8\,335$ грн. (доходи від розміщення залишків на карткових рахунках) + $5\,450$ грн. (доходи від випуску та обслуговування карток) + $8\,400$ грн. (доходи від операцій зняття готівки у власній мережі) + $1\,050$ грн. (доходи від операцій зняття готівки в мережі інших банків) + $3\,757$ грн. (доходи від операцій купівлі) + $22\,000$ грн. (доходи від обслуговування зарплатних проектів) = **48 992 грн.**

Структуру доходів філії, одержаних у результаті емісії карток, відображено на графіку 1.

Як бачимо, в структурі емісійних доходів найбільшою є питома вага доходів від обслуговування зарплатних проектів,

Графік 1. Структура доходів емісійної частини карткової програми філії

- Дохід від обслуговування зарплатних проектів (45%)
- Дохід від розміщення коштів (17%)
- Дохід від випуску та обслуговування карток (11%)
- Операційний дохід (27%)

що відповідає загальній тенденції на українському ринку платіжних карток. Використання залучених на карткові рахунки коштів як ресурсів для розвитку кредитних операцій із використанням карток у перспективі може стати основним джерелом прибутків у сфері карткового бізнесу.

Перейдемо до розгляду витрат карткової програми в розрізі її емісійної частини. Вихідні дані наведено в таблиці 3.

Отже, доходи від емісійної діяльності філії (48 992 грн.) перевищують витрати (21 827 грн.) більш як удвічі. Щоправда, отримане співвідношення не відображає рівня дохідності карткового бізнесу банку в цілому. Адже, аналізуючи карткову програму філії, ми не враховували загальних неопераційних витрат банку на розвиток інфраструктури, маркетинг, програмне забезпечення, процесинг, ліцензійні платежі тощо. Однак результати проведених обчислень дають підстави для висновку про те, що філія (або невеликий банк), реалізуючи карткову програму в ролі банку-агента, може приносити прибуток, принаймні — уникнути збитків.

МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ ДОХІДНОСТІ КАРТКОВОГО БІЗНЕСУ

Для аналізу дохідності карткового бізнесу пропонуємо застосовувати модель, яка дає змогу визначати структуру карткового портфеля банківської установи в розрізі умовних категорій клієнтів (за рівнем обсягу залишків на їхніх рахунках та оборотами за карткарами). Визначаючи за допомогою цієї моделі, яку саме частину прибутків приносить кожна з категорій клієнтів, банк може своєчасно коригувати стратегію і тактику карткового бізнесу.

Як відомо, єдиним стабільним джерелом його доходів є так звані активні клієнти, рахунки яких характеризуються значними залишками та оборотами. Чим їх у банку більше, тим вища якість карткового портфеля. Тож дана модель особливо актуальна в умовах переорієнтації головних учасників карткового бізнесу з обсягів емісії на якість карткових портфелів.

Таблиця 3. Витрати емісійної частини карткової програми філії

Показники	Значення показника, грн.	Обчислення
Собівартість карток	822	$2 \text{ у. о.} \times 40 \text{ шт.} = 80 \text{ у. о.}$, або 424 грн. (собівартість кредитних карток) + $0.5 \text{ у. о.} \times 150 \text{ шт.} = 75 \text{ у. о.}$, або 398 грн. (собівартість дебетних карток)
Процентні витрати (відсотки за залишками на приватних, зарплатних, пенсійних та інших карткових рахунках)	15 922	Обсяг процентних витрат за місяць = сума щоденних залишків на кінець дня протягом місяця \times відсоткову ставку / 365 днів. Підставимо конкретні значення, вважаючи, що середньоденні залишки протягом місяця однакові: $(2\,500\,000 \text{ грн.} \times 30 \text{ днів} \times 0.04 : 365 \text{ днів}) + (540\,000 \text{ у. о.} \times 30 \text{ днів} \times 0.02 : 365 \text{ днів} \times 5.345 \text{ грн.}) + (300\,000 \text{ грн.} \times 30 \text{ днів} \times 0.04 : 365 \text{ днів}) + (200\,000 \text{ грн.} \times 30 \text{ днів} \times 0.12 : 365 \text{ днів})$
Відрахування у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	2 083	$5\,000\,000 \text{ грн.} \times 0.0025 / 6 \text{ місяців}$
Витрати на оплату праці	3 000	
Витрати емісійної частини, всього	21 827	

Модель аналізу дохідності карткового бізнесу охоплює таких учасників карткової індустрії:

- ♦ **клієнт** (цей учасник є держателем картки банку-емітента, тримає свої кошти на картрахунку банку-емітента, здійснює операції з картою — отримує готівку як у мережі банку-емітента, так і в інших банках, розраховується за допомогою картки в торговельно-сервісній мережі);

- ♦ **банк-емітент** (випускає картку для клієнта, отримує комісійні за її обслуговування, за видачу готівки як у власній мережі, так і в інших банках, отримує комісійні за конвертування коштів на картковому рахунку, використовує залучені ресурси клієнта для проведення активних операцій, сплачує комісійні платіжній системі та процесинговій компанії за операції своїх клієнтів, нараховує клієнтам відсотки за залишками на карткових рахунках);

- ♦ **банк-еквайр** (отримує комісійні за еквайринг від торговельно-сервісної мережі, комісію від банку-емітента за видачу готівки за його картками, оплачує послуги платіжної системи);

- ♦ **торговельно-сервісна мережа** (сплачує комісію за еквайринг карток у торговельних точках);

- ♦ **ринок** (умовний учасник, що визнає відсоткові ставки за залученими коштами, які розміщує банк-емітент).

Модель передбачає поділ клієнтів на чотири категорії (VIP, середній клас, добрий зарплатний, зарплатний), які групуються за результатами аналізу оборотно-сальдової відомості за картковими рахунками залежно від оборотів та обсягів залишків.

Для спрощення обчислень у моделі не враховуються витрати, які здійснює банк-емітент на користь процесингової компанії (скажімо, за річне обслуговування картки, інформаційну підтримку клієнтів, опрацювання операцій електронної чи голосової авторизації та сліпів), а також платіжної системи (за кожну операцію, що здійснюється через платіжну систему, за

конвертування коштів, послуги авторизації, кліринг тощо).

Таблиця 4. Доходи і витрати VIP-клієнта

Показники	Обсяг	Обчислення
Сумарні витрати за рік, у. о.	30 000	
Середній постійний залишок протягом року, у. о.	10 400	
<i>Витрачені за картковим рахунком кошти спрямовано на:</i>		
оплату товарів і послуг, %	40	$30\,000 \text{ у. о.} \times 0.4 = 12\,000 \text{ у. о.}$
одержання готівки, %	60	$30\,000 \text{ у. о.} \times 0.6 = 18\,000 \text{ у. о.}$
<i>У мережі банку-емітента здійснено:</i>		
операції з оплати товарів і послуг, %	20	$12\,000 \text{ у. о.} \times 0.2 = 2\,400 \text{ у. о.}$
операції з одержання готівки, %	60	$18\,000 \text{ у. о.} \times 0.6 = 10\,800 \text{ у. о.}$
<i>У мережі інших банків-еквайрів здійснено:</i>		
операції з оплати товарів і послуг, %	80	$12\,000 \text{ у. о.} \times 0.8 = 9\,600 \text{ у. о.}$
операції з одержання готівки, %	40	$18\,000 \text{ у. о.} \times 0.4 = 7\,200 \text{ у. о.}$
Комісії, сплачені клієнтом банку-емітенту, у. о.	476	
<i>У тому числі</i>		
за річне обслуговування картки, у. о.	110	
за конверсію (1% від операцій не у валюті рахунку), у. о.	150	$30\,000 \text{ у. о.} \times 0.5 / 100 = 150 \text{ у. о.}$
за операції видачі готівки, у. о.	216	$10\,800 \text{ у. о.} \times 0.01$ (власна мережа) + $7\,200 \text{ у. о.} \times 0.015$ (інша мережа)
Відсотки, нараховані банком-емітентом клієнту за залишком на картковому рахунку, %	208	$10\,400 \text{ у. о.} \times 0.02 = 208 \text{ у. о.}$ (з розрахунку 2% річних)
Різниця між доходами і витратами клієнта	-268 у. о.	$208 \text{ у. о.} - 476 \text{ у. о.} = -268 \text{ у. о.}$

Таблиця 5. Статті доходів банку-емітента

Показники	Значення показника	Обчислення
Річне обслуговування картки, у. о.	110	
Дохід від розміщення ресурсів, у. о.	528	$6\,601 \text{ у. о.} \times 0.08$
Середній постійний залишок на картковому рахунку, у. о.	10 400	
Норматив обов'язкових резервів, %	12.00	
Відрахування у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, %	0.05	
Ресурси нетто (середній залишок мінус нормативні резерви)	6 601	$10\,400 \text{ у. о.} \times (1 - 0.12 - 0.005) - 2\,499 \text{ у. о.}$
Ставка за депозитами, %	8.00	
Конверсія, у. о.	150	
Дохід від операцій видачі готівки клієнту, у. о.	144	
Кошти, сплачені клієнтом за операції у мережі банку-емітента, у. о.	108	$10\,800 \text{ у. о.} \times 0.01$
Кошти, сплачені клієнтом за операції поза мережею банку-емітента, у. о.	108	$7\,200 \text{ у. о.} \times 0.015$
Відшкодування банку-еквайру, у. о.	-72	$7\,200 \text{ у. о.} \times 0.01$
Оплата клієнтом товарів і послуг, у. о.	168	
Кошти, сплачені своїми торговцями за послуги еквайрингу, у. о.	72	$2\,400 \text{ у. о.} \times 0.03$
Кошти, відшкодовані банком-еквайром, у. о.	96	$9\,600 \text{ у. о.} \times 0.01$

Для прикладу проведемо обчислення за даними, що стосуються VIP-клієнта. Розрахунки за іншими категоріями зроблено за тією ж схемою, тому з метою економії журнальної площі відобразимо лише їх кінцеві результати. Для більшої наочності хід обчислень подамо у формі таблиць (див. таблиці 4 і 5).

Розглянувши основні статті доходів банку-емітента на прикладі операцій VIP-клієнта, перейдемо до побудови матриці, яка унаочнює статті доходів і витрат банку-емітента у взаємозв'язку з іншими учасниками карткового бізнесу (див. таблицю 6).

Як уже зазначалося, доходи банку-емітента для інших категорій клієнтів обчислено за тим же алгоритмом, що й клієнтів категорії VIP, тому подаємо лише

Таблиця 5а. Комісії банку-емітента, %

За видачу готівки у власній мережі	1.00
За видачу готівки поза власною мережею	1.50
За еквайринг у власній торговельно-сервісній мережі	3.00
За конверсію операцій не у валюті рахунку	1.00
Процентна ставка за залишком на картрахунку клієнта	2.00

Таблиця 6. Матриця доходів і витрат банку-емітента

Показники	Доходи (+) або витрати (-)				
	Клієнта	Банку-емітента	Банку-еквайра	Торговельно-сервісної мережі	Ринку
Відсоток за залишком на картрахунку	208	-208			
Видача готівки у власній мережі	-108	108			
Видача готівки в чужій мережі	-108	108			
Обслуговування картки	-110	110			
Конверсія	-150	150			
Еквайринг у чужій мережі		96	-96		
Еквайринг у власній мережі		72		-72	
Відсоток за нетто-ресурсами		528			-528
Видача готівки в чужій мережі		-72	72		
Доходи мінус витрати банку-емітента			892		

Таблиця 7. Доходи та витрати учасників карткової програми банку-емітента у розрізі інших категорій клієнтів, зокрема категорій середній клас, добрий зарплатний, зарплатний

Доходи – витрати				
Клієнта	Банку-емітента	Банку-еквайра	Торговельно-сервісної мережі	Ринку
<i>Середній клас (середній постійний залишок – 1 000 у. о., сумарні витрати за рік – 10 000 у. о.)</i>				
-104	174	-6	-48	-16
<i>Добрий зарплатний (середній постійний залишок – 100 у. о., сумарні витрати за рік – 9 600 у. о.)</i>				
-29	51	-5	-17	0
<i>Зарплатний (сумарні витрати за рік – 1 800 у. о.)</i>				
0.7	0.3	0.3	-1.3	0

Таблиця 8. Аналіз карткового портфеля філії в розрізі категорій клієнтів

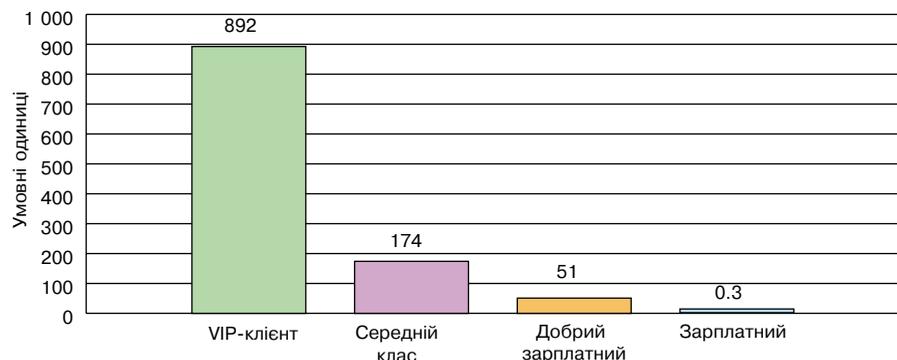
Категорії клієнтів	Картковий портфель філії		Результат	
	Кількість клієнтів	Питома вага, %	Фінансовий результат, у. о.	Питома вага, %
VIP	16	0.4	14 627	24.1
Середній клас	180	4.9	31 320	52.8
Добрий зарплатний	250	6.9	12 750	21.5
Зарплатний	3 200	87.8	960	1.6
Разом	3 646	100	59 657	100

результати розрахунків (див. таблицю 7).

На основі отриманих даних щодо фінансового результату банку-емітента, пов'язаного з обслуговуванням клієнтів кожної з

категорій, побудуємо діаграму, яка відображає співвідношення доходів банку-емітента за категоріями клієнтів (див. графік 2).

Графік 2. Фінансовий результат банку-емітента за категоріями клієнтів

Як свідчать дані графіка 2, пріоритетними для банку-емітента є клієнти VIP, а також представники категорій середній клас та добрий зарплатний клас. Щоправда, абсолютний фінансовий результат зарплатних та VIP-клієнтів відрізняється на порядок.

Врахування у калькуляції результатів неопераційних витрат значно посилить різницю у привабливості для банків клієнтів категорії VIP (щодо них майже не потрібні додаткові витрати), середнього класу (потрібні витрати на розвиток банкоматної та еквайрингової мережі) і зарплатних (необхідні значні витрати на розширення мережі банкоматів).

Використовуючи дані графіка 2 та інформацію щодо кількості клієнтів різних категорій, проаналізуємо картковий портфель банківської установи (див. таблицю 8).

Як випливає з таблиці 8, VIP-клієнти (яких лише 0.4%) приносять банку 24.1% доходів від карткових операцій, клієнти середнього класу (їх 4.9%) — 52.8%, тоді як зарплатні клієнти (їх аж 87.8%) — лише 1.6%.

Отже, прибутковість карткової програми комерційного банку нині більшою мірою залежить від якості карткового портфеля, а не від обсягів емісії. Дедалі важливішого значення набуває залучення клієнтів із високими й стабільними доходами, надання додаткових послуг держателям зарплатних карток, аби залучити їхні кошти у безготівковий оборот, що сприятиме збільшенню доходів банку.

За сучасної кон'юнктури українського карткового ринку лідируючі конкурентні позиції займають банки, у карткових портфелях яких питома вага зарплатних карток не перевищує 60% [3].

Отже, на нинішньому етапі шляхи забезпечення дохідності операцій із платіжними картками пов'язані передусім зі збільшенням кількості клієнтів, які мають високі й стабільні доходи, з розширенням обсягів кредитування в рамках карткових програм, із активнішим залученням до розрахунків за допомогою електронних продуктів держателів зарплатних карток.

Література

1. Про підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток за 2002 рік // Прес-реліз НБУ від 20.02.2003.
2. Chakravorti S., Shah A. A study of the Interrelated Bilateral Transactions in Credit Card Networks // Policy Studies, Federal Reserve Bank of Chicago, July 2001.
3. Шульга Н., Сокольська О. Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник НБУ. — 2002. — № 3. — С. 50—54.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій¹, внесені за період із 1 березня по 1 квітня 2003 р.

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний банк "Старокиївський банк"	ЗАТ	12 000 000	31.12.1991 р.	79	м. Київ, вул. Микільсько-Ботанічна, 6/8
Відкрите акціонерне товариство Банк "Олімпійська Україна"	ВАТ	17 550 000	09.01.1992 р.	81	м. Київ, вул. Стельмаха, 10-а
Акціонерне товариство "ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК"	ВАТ	48 000 000	10.02.1993 р.	149	м. Київ, вул. О.Гончара, 41
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "ГАРАНТ" (колишня назва — Акціонерний комерційний банк "ГАРАНТ")	ВАТ	29 820 807	24.03.1993 р.	157	м. Київ, вул. Русанівська Набережна, 18
Товариство з обмеженою відповідальністю "Фортуна-банк"	ТОВ	43 594 608	17.10.2002 р.	282	м. Київ, вул. Печерська, 2/16
Волинська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Володимирський"	ТОВ	30 500 000	13.12.2001 р.	279	м. Луцьк, вул. Прогресу, 7
Луганська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю "Східно-промисловий комерційний банк"	ТОВ	18 600 000	13.09.1995 р.	253	м. Луганськ, вул. Радянська, 83
Одеська область					
Комерційний банк товариство з обмеженою відповідальністю "Місто Банк"	ТОВ	28 281 750	23.07.1993 р.	184	м. Одеса, вул. Фонтанська Дорога, 11
Акціонерний банк "Південний"	ЗАТ	68 010 000	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, Французький бульвар, 10

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Акціонерний банк "БРОКБІЗ-НЕСБАНК"	м. Київ, просп. Перемоги, 41	138	03.12.2001 р.	138-2	21.03.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,+10, 11,12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22	
Відкрите акціонерне товариство "Український кредитно-торговий банк"	м. Київ, вул. Щербаківа, 35	25	14.03.2003 р.	25-1	14.03.2003 р.	1,2,3,4*,5,6,7,8,11*,12, 13,14,15,17,18,19,20,21	Операцію 11 зупинено з 25.01.2003 р. до 01.02.2004 р.; операцію 4 зупинено з 07.10.2002 р. до 01.10.2003 р. <u>Примітка.</u> Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
"Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний"	м. Київ, вул. Золотоустівсь-	15	03.03.2003 р.	15-1	03.03.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13, 14,15,17,18,19,20,21	<u>Примітка.</u> Банківську ліцензію та письмовий

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій", а також "Нумерацію операцій, на які Національний банк України надає банкам банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2 за 2003 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод" викладено відповідно до рішень комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

² Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

БАНКИ УКРАЇНИ

1	2	3	4	5	6	7	8
банк "Експобанк"	ка, 2/4						дозвіл на здійснення операцій переоформлено в зв'язку зі зміною назви банку
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "ГАРАНТ"	м. Київ, вул. Русанівська Набережна, 18	154	21.03.2003 р.	154-1	21.03.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено в зв'язку зі зміною назви банку
Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк "Хрещатик"	м. Київ, вул. Хрещатик, 8-а	158	29.12.2001 р.	158-3	04.03.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+9,11,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22	
Закрите акціонерне товариство "ПРАЙМ-БАНК"	м. Київ, вул. Нижньоюрківська, 81	197	19.09.2001 р.	197-1	19.09.2001 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13,14,18,19,20	Зупинено до 01.04.2004 р. 1Л в частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб
Донецька область							
Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк "Південкомбанк"	м. Донецьк, просп. Ватутіна, 33-а	44	17.02.2003 р.	44-2	17.02.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22,23	Зупинено до 01.07.2003 р. здійснення операцій по залученню депозитів фізичних осіб як у грошовій одиниці України, так і в іноземній валюті
Одеська область							
Акціонерний комерційний банк "Фінбанк"	м. Одеса, вул. Белінського, 16	121	03.01.2002 р.	121-2	16.01.2003 р.	1,2,3,5,6,13,14*,15,18,19,20,21	Див. примітку ³
Харківська область							
Акціонерний комерційний банк "Європейський"	м. Харків, Червоношкільна Набережна, 24	90	25.12.2001 р.	90-1	25.12.2001 р.	1,2,3*,4*,5,6*,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21	Див. примітку ⁴
Акціонерний комерційний регіональний банк "Регіон-банк"	м. Харків, вул. Дарвіна, 4	32	05.01.2002 р.	32-1	05.01.2002 р.	1,2,3,4*,5,6,7,8,11*,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22,23	Операцію 4 зупинено до 01.01.2004 р.; операцію 11 зупинено до 01.01.2005 р.; обмежено відкриття кореспондентських рахунків у банках-нерезидентах та здійснення операцій за діючими кореспондентськими рахунками, а саме: дозволено проведення операцій лише за трьома визначеними коррахунками
Чернігівська область							
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Приватінвест"	м. Чернігів, вул. Преображенська, 2	133	05.06.2002 р.	133-3	21.03.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,12,13,14,15,+16,17,18,19,20,21,22,23	

Банки, включені до Державного реєстру банків у березні 2003 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
Одеська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк "СоцКомБанк"	ТОВ	17 380 000	05.03.2003 р.	286	м. Одеса, вул. Заньковецька, 7

³Зупинено з 27.03.2003 р. до 01.01.2004 р. 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті; обмежено з 27.03.2003 р. до 01.01.2004 р. в національній та іноземній валюті: 3Л у межах сум повернутої негативно класифікованої кредитної заборгованості (крім міжбанківських розрахунків); операцію 14 у межах продажу визначених акцій.

⁴Обмежено здійснення банківських операцій, крім операцій з акціонерами банку, до виконання банком ліцензійних вимог щодо розміру капіталу; зупинено до 15.01.2004 р.: 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб; 3Л у частині операцій з фізичними особами; обмежено до 15.01.2004 р.: 2Л для клієнтів — фізичних осіб; неторговельні операції в частині виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками в межах залишку за балансом за станом на 15.01.2003 р.; ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України без права відкриття нових поточних рахунків у іноземній валюті фізичним особам; випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використання цих карток у межах залишку за балансом за станом на 15.01.2003 р. без права відкриття нових карткових рахунків фізичним особам у національній валюті; 3,4,6 зупинено до 15.01.2004 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків НБУ Олена Сілецька.

Сергій Башлай

Асистент кафедри банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України (м. Суми)

Нестабільність процесів трансформації економічного простору України спонукає банки до спонтанних дій у ході формування фінансово-кредитного середовища. Нинішнє прагнення банків до всеохоплення при обслуговуванні економіки зумовлюється передусім екстенсивним характером побудови банківського сектору. Зростання кількості банківських установ (як за рахунок появи нових банків — юридичних осіб, так і за рахунок створення їх територіально відокремлених підрозділів) загалом не викликало інноваційних поривів у створенні та впровадженні банківських технологій. Спектр послуг розширювався в основному за рахунок запозичення зарубіжних банківських технологій без урахування специфіки національної економіки та потреб вітчизняних споживачів.

Відтак залишається актуальним питання формування збалансованого ринку фінансових послуг як у межах окремого регіону (промислово-фінансового центру), так і в країні в цілому шляхом перерозподілу фінансових ресурсів у рамках кооперування відповідних фінансових потоків. Зробити це необхідно для оперативної підтримки реального сектору економіки і забезпечення передумов його розвитку на найближчу та подальшу перспективу. **До найважливіших напрямів фінансової підтримки суб'єктів господарювання з боку установ фінансового сектору можна віднести:**

— розробку та впровадження механізмів санації фінансово слабких (але стратегічно важливих, а відтак і перспективних) галузей (підприємств) з урахуванням їх регіональної та господарської специфіки на основі створення гнучких спеціалізованих форм і схем взаємодії, орієнтованих на оптимізацію структури, підвищення ефективності

Концептуальні засади формування системи кооперативного банківського обслуговування підприємств АПК в Україні

Із крахом сіддесятирічного комуністичного експерименту в Україні поступово почали відновлюватися давні традиції кооперативного руху. Зокрема, в банківській системі створення кооперативних банків передбачене статтею 8 Закону України "Про банки і банківську діяльність". Автор визначає основні організаційно-економічні складові функціонування кооперативних банків, покликаних обслуговувати агропромисловий сектор вітчизняної економіки.

виробництва;

— сприяння (насамперед правове) розвитку ефективних регіональних виробничо-банківських мереж за умови підтримки місцевими органами влади їх починань у рамках створення замкнених місцевих систем кредитно-інвестиційного забезпечення підприємств як окремих галузей, так і різногалузевих груп, пов'язаних господарським циклом (кооперативні банки, фінансово-промислові групи тощо);

— створення спеціалізованих банківських інститутів для обслуговування певних груп клієнтів із упровадженням відповідних технологій фінансово-кредитного обслуговування (інвестиційні банки, іпотечні (земельні) банки);

— посилення інтеграції банківського сектору зі спорідненими з ним установами фінансового обслуговування підприємств реального сектору в рамках реалізації взаємовигідних продуктів (страхування, консалтинг, кліринг тощо);

— удосконалення механізмів державної підтримки на основі реалізації стимулюючих принципів ведення господарської діяльності та прозорості в наданні державних гарантій, цільових компенсаційних коштів, запровадження пільгового кредитування;

— економіко-правове обґрунтування та впровадження схем і видів обігу нових фондів інструментів (деривативів, іпотечних цінних паперів).

Аналіз досвіду країн із розвинутою економікою свідчить, що *основними складовими адекватної системи з обслуговування підприємств АПК є:*

— спеціалізовані банківські структури (банки, їх територіально відокрем-

лені підрозділи), уповноважені залучати тимчасово вільні кошти агропідприємств і сільського населення, надавати кредити (в тому числі пільгові), здійснювати заставні операції щодо майна та землі, віддавати в довгострокову оренду з правом викупу матеріально-технічні засоби та основні фонди (фінансовий лізинг);

— комерційні банки зі статусом уповноважених для обслуговування цільових державних та іноземних фінансових програм, які розробляються і впроваджуються під егідою органів виконавчої влади відповідного рівня і носять характер страхування та гарантування зменшення ризику банківської підтримки підприємств галузі;

— агропромислово-фінансові групи різного призначення як інститути кредитного (інвестиційного) забезпечення;

— комерційний кредит як засіб удосконалення системи грошових розрахунків і мобілізації дебіторської заборгованості сільськогосподарських товаровиробників;

— факторингове обслуговування як спосіб підвищення ліквідності агропідприємств на базі кредитних відносин і розвитку вексельного кредитування;

— розширення системи фінансових послуг як фактор підвищення дохідності банківських установ та здешевлення кредитного обслуговування;

— механізми стимулювання та адаптація форм страхового забезпечення діяльності банківських установ, які працюють в умовах підвищеного ризику, обслуговуючи підприємства АПК;

— економічне заохочення з боку дер-

жави діяльності банківських установ, які обслуговують агроформування.

Поява нових організаційно-економічних форм банківського обслуговування підприємств АПК в Україні об'єктивно зумовлена необхідністю розширення сфери фінансових послуг на регіональних банківських ринках, забезпечення розвитку місцевої економіки та стимулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні в рамках розвитку і підтримки агропромислової галузі.

Соціально-економічний зміст діяльності банків значною мірою залежить від характеру господарських відносин у реальному секторі. Розвиток різноманітних форм аграрного бізнесу потребує створення особливих інститутів у сфері фінансово-кредитного обслуговування сільгоспвиробників. Посилення впливу ринкових принципів господарювання на процес відродження села та популяризація його окремих виробничо-обслуговуючих структур (фермерських, особистих селянських господарств, кооперативів, приватних обслуговуючих підприємств) природно зумовило прагнення власників землі забезпечити себе насамперед додатковими грошовими надходженнями в необхідних обсягах і на прийнятних умовах. Водночас аграрії зацікавлені в отриманні цілого ряду інших фінансових послуг (бажано "з одних рук", належної якості і на засадах прозорості), вкладенні вільних коштів з метою їх примноження на поточні, ощадні, чекові та інші рахунки.

На сучасному етапі формування дієвої агропромислової інфраструктурної надбудови в Україні одним із напрямів може стати утворення фінансово-кредитних установ банківського типу на кооперативних засадах. Для цього є необхідні передумови, а саме:

— яскраво виражена аграрна спеціалізація реального сектору господарювання (після промисловості) більшості регіонів України (частка галузі у ВВП становить 15—25 %, частка працездатного населення, зайнятого у сільському господарстві, — 20—25 %) [3];

— значна (скажімо, порівняно з країнами Європи) територіально-демографічна вага сільського господарства в Україні (близько 65% її території зайнято під сільськогосподарським виробництвом; третина населення країни — сільське) [3];

— давні традиції кооперативного руху, зокрема у фінансово-кредитній сфері (перші осередки кооперації на території сучасної України з'явилися в 70—80-х роках XIX століття) [1, с. 301];

— прийнятність принципів колективізму у відносинах між учасниками

(взаємодопомога, збереження відносної сталості виробничо-земельного фонду, колективна порука тощо) в умовах конкурентної боротьби: аграрного сектору із промисловим (за паритетності ринкових позицій), з комерційними банками (за охоплення вигідних інвестиційно-кредитних клієнтських сегментів фінансового ринку), з іншими сільськогосподарськими структурами (за доступ до джерел стороннього фінансування аграрного бізнесу);

— підтримка комерційного характеру господарських відносин на селі в умовах відносної обмеженості доступу сільського населення до продуктів фінансового ринку (кредитів, ведення рахунків, здійснення розрахунків, управління майном, страхового, пенсійного та інших видів соціального забезпечення);

— потреба та відповідні спроби трансформувати окремі глобальні принципи господарювання на селі (колективного та приватного) у прийнятну комплексну форму розподілу праці в системі кооперування, в тому числі долаючи стереотипи "радянського" колективізму та міщанського куркульства при формуванні нової генерації господарів на землі.

Крім зазначених вище, до стимулюючих чинників розвитку кооперативних банків в Україні варто віднести також потребу у створенні ефективних прозорих механізмів державної фінансової підтримки агросектору та сприяння інвестиційному пошуків з боку як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів через пристосовані до специфіки сільського господарства фінансово-кредитні інститути — загальнодержавні, регіональні.

Сільська кредитна кооперація поширена в більшості країн як із розвинутою ринковою економікою, де питома вага кооперативних кредитів у аграрну сферу становить від 30 до 55 відсотків, так і в постсоціалістичних економічних системах, процес реорганізації котрих доволі схожий на перехідний етап розвитку економіки України. Нині деякі кооперативні банки країн першої групи входять до числа найбільших за розміром власного капіталу та обсягом операцій. Це Рабобанк (Нідерланди), "Креді Агріколь" (Франція), мережа німецьких Райффанзен-банків, Система кредитування фермерів (США). Характерною рисою цих банків є їхнє кооперативне походження — всі вони були створені на основі кредитних кооперативів, підтримуваних (Німеччина) або ініційованих (США, Франція) державою.

Розвиток кооперативних банків у деяких пострадянських країнах відбувається за сприяння та підтримки зарубіжних і міжнародних фінансово-кредитних інститутів. Так, у Вірменії в 1998 році за допомогою французького банку "Креді Агріколь" створено кооперативний банк, фінансові ресурси якого поповнюються із фондів Європейського Союзу. У Грузії на початок 2000 року налічувалося 180 кредитних кооперативів (союзів), які об'єднували близько 12 тисяч членів. Поява практично всіх таких установ ініційована зарубіжними учасниками.

Засади функціонування кооперативних банківських інститутів у нашій країні визначено статтею 8 Закону України "Про банки і банківську діяльність", а також положеннями відповідних нормативно-правових актів НБУ. Згідно із зазначеним вище Законом *кооперативний банк в Україні — це банківська установа, що є юридичною особою, створюється за територіальним принципом при участі не менше 50 осіб, органами управління якої є загальні збори учасників (пайовиків), спостережна рада та правління банку* [2]. Систему банківської кооперації в Україні законодавчо передбачено як дворівневу: другий (нижній) рівень становлять місцеві кооперативні банки, перший (верхній) рівень — центральні кооперативні банки, учасниками яких є відповідні місцеві кооперативні банки.

На нашу думку, центральний кооперативний банк має створюватися на засадах консолідації ресурсного потенціалу та наглядово-координуючих повноважень, і природою його походження та функціонування має бути передбачено таке:

— центральний кооперативний банк формується на основі об'єднання певних пайових часток місцевих кооперативних банків за допустимої участі регіональних органів державної влади з визначеним обсягом цільових грошових коштів обласного бюджету, питома вага яких має становити менше половини статутного фонду банку; установчими документами повинна передбачатися можливість викупу державної частки в ньому діючими чи новими місцевими кооперативними банками;

— повноваження щодо регулювання і контролю діяльності центрального кооперативного банку мають належати НБУ, а статус установи повинен прирівнюватися до статусу міжрегіонального банку;

— органами управління та внутрішнього контролю центрального коопе-

ративного банку повинні бути:

а) вищий орган управління — рада банку, до складу якої входять делеговані представники загальних зборів учасників (пайовиків) — наприклад, голови спостережної ради та правління місцевих кооперативних банків;

б) виконавчий орган — правління (дирекція) банку, який керує поточною діяльністю установи та несе відповідальність за ефективність її роботи згідно з принципами та порядком, визначеними статутом, іншими внутрішніми документами банку та рішеннями його ради;

в) контроль за фінансово-господарською діяльністю здійснює ревізійна комісія центрального кооперативного банку, до складу якої входять представники установ-учасників;

г) для забезпечення додаткових заходів з управління ризиками центрального кооперативного банку створюються постійно діючі комітети, склад і повноваження яких визначаються рішенням ради банку;

— центральні кооперативні банки можуть діяти відповідно до компетенцій, що віднесені до сфери банківської діяльності без обмеження складу клієнтської бази;

— першочерговими цілями та напрямками діяльності центрального кооперативного банку мають бути обслуговування банків його учасників з метою вирівнювання грошового попиту серед них та забезпечення їм доступу до ринку грошей і капіталів для ефективного обслуговування агропромислового сектору регіону;

— центральний кооперативний банк може на договірних умовах вступати у взаємовідносини з іншими банківськими установами другого рівня банківської системи України та міжнародного рівня.

Слід зазначити, що організаційно-правові форми установ, які здійснюють кооперативне обслуговування суб'єктів аграрної сфери господарювання, досить різноманітні. Тому розвиток кооперативних банків повинен відбуватися еволюційно, на основі аналізу та осмислення досвіду роботи подібних інститутів у інших країнах. **Завдання формування системи кооперативних банків з метою забезпечення належної фінансово-кредитної підтримки аграрної галузі визначаються необхідністю:**

— концентрації фінансових ресурсів та їх подальшого перерозподілу з метою повнішого забезпечення потреб суб'єктів агропромислового комплексу взагалі та сільського господарства зокрема;

— фінансування інвестиційних

проектів, спрямованих на стимулювання розвитку регіональної економіки (насамперед через центральні кооперативні банки);

— фінансово-кредитного обслуговування населення сільських територій та сприяння їх інтеграції у фондів, кредитних, страхових, розрахункових процесів як у межах країни, так і за рубежом;

— мобілізації фінансових ресурсів для формування місцевих і регіональних продовольчих фондів, підтримки прогресивних напрямів соціально-пенсійного забезпечення селян тощо.

З огляду на практично кризовий стан сільськогосподарського виробництва та низький порівняно з міським рівень соціального, культурного, матеріального забезпечення сільського населення особливо важливим сьогодні питанням є створення належних економіко-правових умов для включення або трансформації кредитних спілок до кооперативної банківської системи. **У таких умовах кредитна кооперація з фінансової точки зору є найдосконалішим інструментом розподілу грошових коштів у низових ланках агросектору. В міру розвитку та зміцнення кредитна кооперація неминує вбирати в себе у вигляді вкладів (депозитів) усі вільні кошти сільського населення, доповнюючи їх державними коштами та капіталом, отриманим від комерційних банків. У підсумку кредит стане відносно дешевим і доступнішим сільському господарю, увійде в його повсякденний попит.**

Відтак зазначимо основні мотиваційні чинники формування агропромислової кредитної (банківської) кооперації.

1. Розвиток фермерських, особистих селянських господарств, інших середніх і малих форм агробізнесу викликає гострий попит на кредитні та інші банківські послуги.

2. Сільський фінансово-кредитний кооператив має стати тією установою (юридичною особою), котра об'єднає фінансові та інші ресурси членів кооперативів (та їх об'єднань), які беруть на себе зобов'язання щодо взаємної підтримки.

3. Важлива перевага кооперативних установ як юридичних осіб (автономних суб'єктів господарювання) — спроможність залучати кошти із численних джерел: фондів, спілок, державних і недержавних інститутів.

Запропоновану модель формування кооперативного фінансово-кредитного сектору регіону взагалі та його банківської сфери зокрема подано на схемі 1.

Узагальнене бачення процесу формування мережі банківського обслуговування кооперативних форм агробізнесу та сільського населення відображено на схемі 2.

Зауважимо, що взаємовідносини груп учасників будуються на основі як фінансово-кредитного обслуговування, так і пайової участі в статутному капіталі. Водночас потенційні стосунки із фінансово-кредитними установами банківського і небанківського секторів, державними та недержавними фондами, іншими особами мають договірний характер і відповідно передбачають взаємодію між кооперативними банками (обох рівнів) та цими установами в наданні-отриманні фінансових послуг і банківських продуктів. При цьому для формування ресурсної бази місцеві кооперативні банки можуть використовувати як кошти населення, колективних господарюючих і кооперативних кредитних суб'єктів, так і вкладення (депозити, кредити, інвестиції) інших інститутів (у тому числі фінансово-кредитних установ) і некомерційних організацій (фондів, асоціацій підтримки фер-

Схема 1. Принципова модель формування кооперативного фінансово-кредитного сектору з обслуговування суб'єктів агропромислової сфери регіону

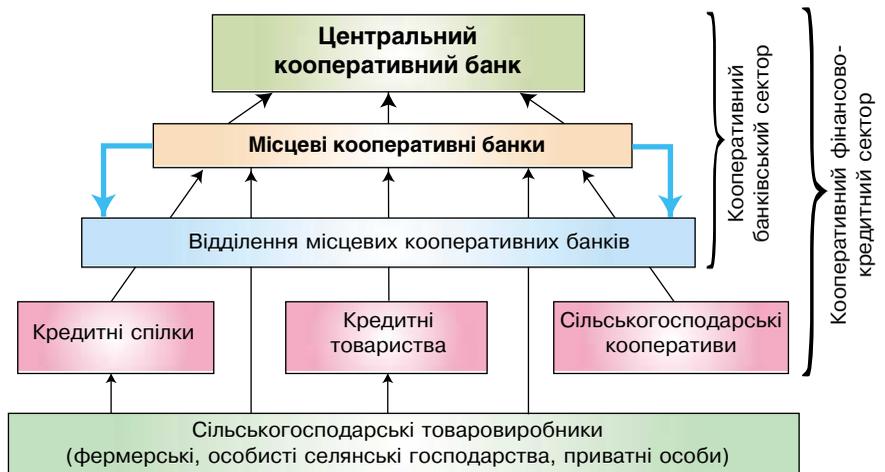
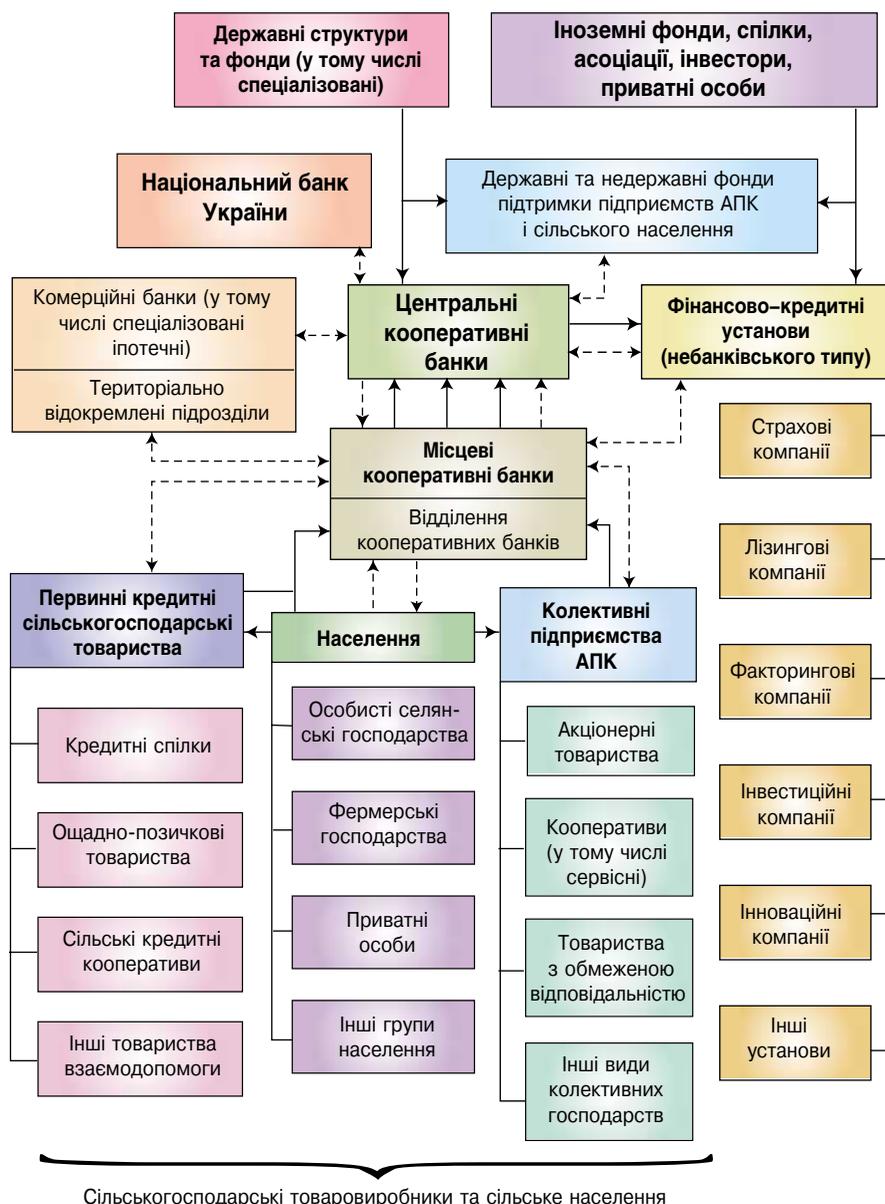

Схема 2. Формування системи кооперативного банківського обслуговування та базових грошових потоків між учасниками при фінансовій підтримці підприємств АПК та сільського населення

мерського та сільськогосподарського товаровиробника тощо).

На рівні центральних кооперативних банків фінансові відносини можуть бути встановлені з комерційними банками, бюджетними установами регіонального масштабу, НБУ (його відповідними територіальними управліннями) — стосовно операцій рефінансування та розміщення вільних коштів на відповідних банківських рахунках.

В умовах постійної нестачі кредитних коштів для сільськогосподарського товаровиробництва одним із пріоритетних завдань спеціалізованих банківських установ з обслуговування суб'єктів галузі є мобілізація її внутрішніх фінансових ресурсів. Основним джерелом таких нагромаджень є кошти підприємств АПК та сільського насе-

лення, які знаходяться нині поза внутрішньою кредитною системою або в комерційних банках та використовуються ними переважно для кредитування комерційних або великих корпоративних структур.

Для ефективного глобального розвитку кооперативних банків в Україні потрібна відповідна державна підтримка, а саме:

— чітке визначення правового статусу банків у формі кооперативних товариств, що діють на основі кооперативних принципів, власниками (учасниками) та клієнтами котрих будуть сільськогосподарські товаровиробники, агропромислові обслуговуючі кооперативи, кооперативні фінансово-кредитні установи (кредитні товариства і спілки), які беруть участь у

програмах фінансового обслуговування аграрного сектору (розробка та прийняття Закону України “Про систему кооперативних банків”);

— вирішення питання про реєстрацію і ліцензування діяльності кооперативних банків Національним банком України;

— створення нормативно-методичної та інформаційно-аналітичної бази для розвитку в Україні кооперативних банків;

— створення системи страхування діяльності кооперативних банків і захисту коштів пайовиків (учасників), забезпечення гарантій щодо залучених коштів третіх осіб;

— спрямування через систему кооперативних банків державної допомоги аграрному сектору шляхом:

а) внесення державних початкових пайових капіталів кооперативних банків із наступним передаванням їх учасникам цієї кооперативної банківської системи;

б) надання фінансової підтримки (пільгового кредитування) учасникам системи кооперативних банків та створення умов для концентрації в ній фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників;

в) встановлення пільгового режиму оподаткування з огляду на неприбуткову кооперативну природу цих установ;

— створення умов для інтеграції окремих кредитних спілок (за їх бажанням) у кооперативну банківську систему;

— надання кооперативним банкам права здійснювати іпотечні операції (після прийняття відповідного закону), сприяючи таким чином створенню механізму, за якого сільськогосподарські товаровиробники передаватимуть у заставу землю самі собі, що унеможливить “обезземелення” селян та її концентрацію в руках несільськогосподарських суб'єктів;

— організація широкої пропаганди кооперативного руху, проведення роз'яснювальної роботи серед населення та дрібних підприємців, підготовка відповідних кадрів для роботи в кооперативних банках.

Література

1. *Енциклопедія банківської справи України*. — К.: *Молодь, Ін Юре*, 2001. — 680 с.: іл. + вкл. 88 с.

2. *Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Урядовий кур'єр*. — 2001. — № 8. — С. 5—13.

3. *Статистичний щорічник України за 2000 рік / Державний комітет статистики України*. — К.: *Техніка*, 2001. — 598 с.

Ще раз про монетизацію економіки України*

У №1 "Вісника НБУ" за 2003 р. було опубліковано статтю народного депутата України П.В.Матвієнка "Монетизація економіки України: реальний рівень та проблеми його визначення". Деякі її положення мали дискусійний характер. Тож у №2 "Вісника НБУ" в матеріалі "Правда і вигадки про монетизацію" свою точку зору щодо досліджуваної проблеми висловили працівники департаменту монетарної політики Національного банку України Олександр Арсенюк та Андрій Патенко. Автор статті, яка поклала початок дискусії, у свою чергу, вважає за потрібне повернутися до порушеної теми і вступає в полеміку зі своїми опонентами. Сподіваємося, до дискусії приєднаються й інші вчені та практики банківської справи.

В порядку обговорення питань, піднятих в статті "Монетизація економіки України: реальний рівень та проблеми його визначення", опублікованій в журналі "Вісник НБУ" № 1, 2003 р., працівники Національного банку України О.Арсенюк та А.Патенко виступили в тому ж журналі (№ 2 за 2003 р.) зі статтею "Правда і вигадки про монетизацію". Їх стаття звелась не до поглиблення дослідження цієї досить складної проблеми, а по суті до голого заперечення більшості положень, думок, висловлених у нашій статті. Такий спосіб обговорення має мало спільного з науковою дискусією.

Автори так визначили своє трактування монетизації: "Монетизація є категорією, що характеризує попит на гроші...". По-перше, не зрозуміло, з яких пір таке явище як монетизація стало категорією!? Це лише поняття, показник забезпечення економіки грошовою масою. По-друге, чому монетизацію вони пов'язують тільки з попитом на гроші? Такий підхід вимагає глибокої аргументації. Проте в статті її нема. Автори обмежилися нічого не значущою фразою: "З усім відомою формули Фішера впливає, що монетизація як показник, обернений до швидкості обертання грошей, характеризує попит на гроші...". Але ж це скоріше відписка, а не серйозний, науковий аргумент.

У І.Фішера є декілька добре відомих формул. Про яку з них ведуть мову автори — неясно. Найбільш поширеною в літературі є формула рівняння обміну Фішера $M \cdot V = Q \cdot P$ (грошова маса, помножена на швидкість обертання грошей, дорівнює масі товарів, помноженій на середню ціну). Але з неї взагалі неможливо прямо вивести показник монетизації, а отже і не з'являється такий бажаний для авторів висновок. І навіть якби І.Фішер записав показник монети-

зації формулою

$$M = \frac{K1}{V}$$

то це теж не дало б жодних підстав отожнювати монетизацію з попитом на гроші. Якщо дві величини знаходяться в зворотньому зв'язку, то кількісно вони можуть співпадати, але якісно, за своїм змістом вони можуть істотно різнитися.

Щоб довести на основі формули Фішера тотожність монетизації ВВП і попиту на гроші, авторам потрібно було спочатку розкрити єдність змісту таких явищ як "монетизація" і "швидкість обігу грошей" та "попит на гроші". Але автори навіть не поставили перед собою такої задачі.

В дійсності кожне з цих трьох понять має свій власний економічний зміст, є самостійним економічним явищем, хоч і тісно пов'язаним з іншими.

Якщо пропозиція грошей зростає швидше від попиту, то до появи інфляційних очікувань швидкість обігу буде уповільнюватися, а після їх появи буде швидко зростати. Але в обох випадках це буде реакція на зміну пропозиції. Якщо стати на односторонню позицію наших опонентів, то з таким же успіхом можна доводити, що швидкість обігу грошей відображає чи характеризує і пропозицію грошей, та робити висновки про тотожність монетизації з пропозицією грошей.

В дійсності ж монетизація ВВП, як самостійне економічне явище, не тотожна ні з попитом на гроші, ні з пропозицією грошей, зате тісно пов'язана з одним і другим, тобто є узагальнюю-

чим показником стану грошового ринку та розвитку грошово-кредитних відносин взагалі.

Комплексний характер проявляється і у визначенні сутності монетизації економіки як показника, що характеризує забезпеченість економіки грошовою масою, яке широко розповсюджено в літературі, і якого дотримуємося і ми.

Спробуємо схематично показати зв'язки показників монетизації ВВП, попиту на гроші і пропозиції грошей (схема 1).

В наведену схему причинно-наслідкових зв'язків включено ще один елемент — рівень розвитку грошово-кредитних відносин, якому належить визначальне місце: чим він вищий, тим більшим буде попит на гроші, а отже розширяться межі для безінфляційного нарощування пропозиції грошей, і якщо ці можливості будуть використані, то підвищаться в кінцевому рахунку і рівень монетизації ВВП.

Звертає на себе увагу те, що попит на гроші і монетизація пов'язані не безпосередньо, а через пропозицію грошей. Це означає, що ні попит, ні пропозиція грошей не є абсолютно самостійними чинниками впливу на монетизацію. Якщо попит на гроші зростає, то це призведе до підвищення монетизації лише при відповідному зростанні пропозиції грошей. Якщо ж остання не зростає, то і монетизація залишиться незмінною, і економіка відчувє гостру нестачу грошей.

Особлива роль в наведеній схемі належить рівню монетизації ВВП. Він не тільки є ціллю всього процесу, а й виступає його оціночно-стимулюючим чинником. Якщо цей показник достатньо активно зростає, це свідчить про успіш-

Схема 1. Взаємозв'язки між показниками попиту на гроші, пропозиції грошей та монетизації ВВП

* Стиль та орфографію автора збережено.

ний розвиток грошово-кредитних відносин взагалі, про активний, збалансований розвиток грошового ринку, про покращення в економіці країни передумов для економічного зростання, а отже — для подальшого розвитку грошово-кредитних відносин. І процес повторюється, але вже на вищому рівні монетизації.

Не можна погодитись і з оцінкою авторів динаміки середніх цін в 2002 р. Вони стверджують, що в країні в 2002 році фактично мала місце інфляція, але оскільки методика визначення інфляції у нас недосконала, то офіційно визначене зниження цін на 0.6% (дефляція) не відображає реального стану справ в економіці. Стверджується, що вона не зазнала дефляційної стагнації, і що зниження цін відбулося лише по вузькій групі товарів, а по решті було зростання цін, і індекс-дефлятор ВВП зріс аж на 1.1%. Проте всі ці аргументи не витримують серйозної критики і принципово не міняють ситуації. Ми не виключаємо, що методика визначення інфляції дійсно не досконала. Але ж нею країна користується більше 10 років, нікого це не турбувало і методику не вдосконалювали. Тому можна говорити про нерелевність показників інфляції і в попередні роки. Але нам нічого не залишається як користуватися чинною методикою, за якою ситуація з цінами в 2002 році була дефляційною, як би це нам не подобалось. Отже, можливості для подальшого нарощування грошової маси були, і якби вони були використані, то перш за все зросли б ціни на дефляційовані товари. Крім того, цілком прийнятним було б і деяке зростання цін по інфляційованих товарах, оскільки загальний індекс-дефлятор ВВП був всього лише на рівні 101.1%, при тому що планувалась на 2002 рік досить відчутна інфляція. Тому загальна інфляція в 5—6% в 2002 році дозволила б не тільки поправити ситуацію на ринках дефляційованих товарів, а й підвищити рівень монетизації ВВП порівняно з тим, що фактично склався.

Зупинимось ще на деяких, менш масштабного значення, положеннях зі статті наших опонентів.

Уже в преамбулі до статті вони прагнуть відвернути увагу дослідників від цього “незручного” показника монетизації, применшують його значення і наукову цінність, для чого посилаються на те, “що у світовій практиці показнику монетизації економіки не приділяють такої великої уваги, як в Україні”. Але це і не дивно, адже у розвинутих країнах рівень монетизації ВВП незрівнянно вищий, ніж в Україні, і там нема потреби його підвищувати. Скоріше навпаки

— у країнах, де він перевищив уже 100% річного обсягу ВВП, стоїть задача, стримувати його подальше зростання. Але це набагато легша задача, і тому проблема монетизації там не така актуальна як у нас, і про неї згадують рідко.

Проте за своїм походженням цей показник все таки не український, а іноземний — він бере свій початок з “кофіцієнта пропорційності”, введеного в науковий оборот англійським вченим А.Маршалом ще на початку 20-го століття, коли проблема монетизації економіки на Заході теж була гострою.

Автори нігілістично відкидають порівняння рівня монетизації економіки України і США по безготівковій грошовій масі, забуваючи, що безготівкові долари знаходяться в банках США, а не розкидані по всьому світу. Більш того, долари на коррахунках українських банків також розміщені у банках США і працюють на економіку Америки: ними видаються кредити, здійснюються розрахунки, забезпечується ліквідність.

Особливо “попрацювали” автори, щоб довести неможливість використання цього показника “у практичній діяльності як індикатора стану грошово-кредитного ринку або економіки в цілому”.

Так, вони стверджують, що на показник монетизації односпрямовано можуть впливати як позитивні, так і негативні чинники, і в якості останніх, що підвищують монетизацію, навели “трансформацію грошей із безготівкової у готівкову форму внаслідок зростання тіньового сектору...”, що є негативним явищем. Тому нібито не ясно, як оцінювати зростання монетизації — як позитивне чи як негативне явище.

Але ж це зовсім не так. Якщо говорити про монетизацію по загальній масі грошей, а саме про такий показник йде мова, то вказана трансформація не збільшує, а зменшує рівень монетизації внаслідок зниження рівня грошово-кредитного мультиплікатора, який з’являється в результаті банківського кредитування. А для цього потрібна безготівкова грошова маса. Тобто динаміка показника монетизації достовірно характеризує навіть зміну структури грошової маси, а отже і процеси, що відбуваються на грошово-кредитному ринку. І тому він цілком надійно може слугувати відповідним індикатором.

Велике роздратування викликала у авторів наша оцінка сучасного стану монетизації економіки України як низької. Але вони пішли не шляхом доведення того, що існуючий рівень монетизації ВВП є достатнім, а шляхом відкидання наших методів доведення його недостатності. І вийшло, що аргументи на користь недостатньої монетизації вони відкинули, але аргументів на користь її достатності не навели і своєї оцінки не дали. Виявляється, що цієї проблеми нібито і не існує.

Дивують і аргументи, наведені авторами, проти нашої оцінки рівня монетизації ВВП в Україні. Виявляється, що не коректно порівнювати наш сучасний рівень монетизації не тільки з американським, а й українським рівнем 1991 року. Відомо, що в 1991 році ціни були “відпущені” і емісія (пропозиція) грошей ще досить жорстко контролювалась союзним центром, економіка за своїм характером була ще командно-адміністративною, а рівень монетизації за агрегатом М3 становив аж 80.2%. За те в 2002 році, коли економіку ми оголосили вже ринковою, емісію здійснюємо самостійно, замість інфляції маємо дефляцію, а рівень монетизації — ледве перевалив за 25%, тобто був у 3.2 раз меншим, ніж у 1991 р. І замість того, щоб розібратись в цій ситуації, вяснити її причини і зайнятися пошуками шляхів виходу з неї, наші опоненти закликають взагалі не зачіпати цієї проблеми.

Хочеться надіятись, що такий підхід є особистою позицією наших опонентів, а не керівництва НБУ. Адже “Вісник НБУ” неодноразово публікував статті вищого керівництва Національного банку України, в яких проблема монетизації економіки України розглядалась як актуальна задача і складова грошово-кредитної політики. Проте, ніхто із наших опонентів тоді не виступав проти приділення уваги цьому “ненадійному” і “другорядному”, за їх оцінками, індикатору. Промовчали вони і тоді, коли Президент країни похвалив НБУ за підвищення рівня монетизації економіки в 2001 році, яке відчутно вплинуло на розвиток економіки. То чим пояснити таку вибірковість критики з боку наших опонентів? Чи не прагненням заглушити будь-які спроби об’єктивно розібратись у цій актуальній проблемі?

Література

1. *Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв’язку з посланням “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 р.” // Економіст, № 6. — 2002. — с. 6.*
2. *В.М.Гець / Енциклопедія банківської справи України. К.: Молодь — Вид. дім “Ін Юре” — с. 368—369.*
3. *Гроші та кредит: Підручник. — 3-тє вид. / За заг. ред. М.І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 298 с.*

Павло Матвієнко,
народний депутат України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у березні 2003 року

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України банків у 2003 р. та березні 2003 р.

Показники	Відсотки	
	2003 р.	У тому числі за березень
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування банків, усього	100	100
У тому числі через:		
— кредити "овернайт"	72.6	87.0
— кредити, продані на тендері	23.6	8.2
— операції РЕПО	3.8	4.8
— довгострокове кредитування інвестиційних програм	—	—
— інші механізми	—	—

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими банкам України у 2003 р. та березні 2003 р.

Показники	Відсотки	
	2003 р.	У тому числі за березень
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	7.98	7.98
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт"	8.0	8.0
— кредитами, проданими на тендері	7.92	7.71
— операціями РЕПО	8.02	8.02
— довгостроковим кредитуванням інвестиційних програм	—	—
— іншими механізмами	—	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті в березні 2003 р.*

Показники	Відсотків річних	
	Березень 2003 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам		7.94
за кредитами, отриманими від інших банків		7.89
за депозитами, розміщеними в інших банках		6.69
за депозитами, залученими від інших банків		5.94
На небанківському ринку:		
за кредитами**		17.97
за депозитами		7.41

* За щоденною звітністю банків.
** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні – березні 2003 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2003 р.	01.02.2003 р.	01.03.2003 р.	01.04.2003 р.
Готівка. Гроші поза банками				
M0, % до початку року	100.0	93.5	96.5	98.4
M0 + кошти до запитання на поточних рахунках та в розрахунках у національній валюті				
M1, % до початку року	100.0	94.1	96.8	103.4
M1 + строкові кошти в національній валюті та валютні кошти				
M2, % до початку року	100.0	97.3	100.7	108.1
M2 + цінні папери власного боргу, емітовані банками, та поточні рахунки управителя з довірчого управління				
M3, % до початку року	100.0	97.4	100.6	108.1

Примітка. Облікова ставка Національного банку України в лютому 2003 р. не змінювалася і починаючи з 5 грудня 2002 р. становить 7% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

Норму формування банками обов'язкових резервів диференційовано з 10 грудня 2001 р. залежно від видів залучених коштів (див. "Вісник НБУ, № 2 за 2002 р.). Інформацію про внесення змін у нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від виду та строку депозиту опубліковано у "Віснику НБУ", №№ 3, 5 і 6 за 2002 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

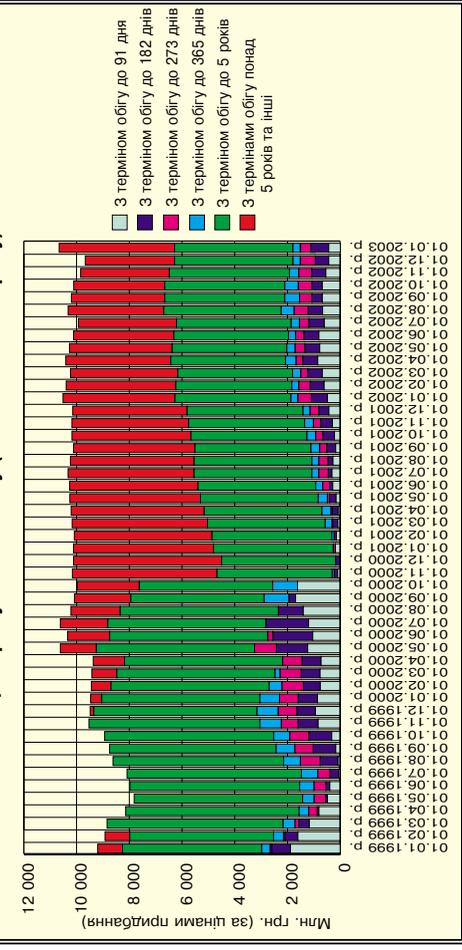
Ринок державних цінних паперів України у березні 2003 року

Номер аукціону	Дата проведення розрахунків за придбані облигації	Пропозиція				Результати аукціону				Середньозважений рівень доходності облигацій, %
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облигацій, шт.	Номінал облигацій, грн.	Розмір купона на одну облигацію, грн.	Термін погашення облигацій	Обсяг розміщених облигацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облигацій, тис. грн.	Встановлений рівень доходності облигацій, %	Відношення до бюджету облигацій, тис. грн.	
26	05.03.2003 р.	60 000	1 000	—	09.07.2003 р.	—	—	—	—	—
27	05.03.2003 р.	25 000	1 000	—	08.10.2003 р.	—	—	—	—	—
28	05.03.2003 р.	—	1 000	—	11.02.2004 р.	5 000	4 585.00	—	9.50	9.50
29	05.03.2003 р.	—	1 000	—	01.03.2006 р.	—	—	—	—	—
30	12.03.2003 р.	60 000	1 000	—	16.07.2003 р.	—	—	—	—	—
31	12.03.2003 р.	25 000	1 000	—	15.10.2003 р.	—	—	—	—	—
32	12.03.2003 р.	60 000	1 000	—	18.02.2004 р.	—	—	—	—	—
33	12.03.2003 р.	—	1 000	—	08.03.2006 р.	—	—	—	—	—
34	19.03.2003 р.	—	1 000	—	23.07.2003 р.	—	—	—	—	—
35	19.03.2003 р.	—	1 000	—	22.10.2003 р.	2 000	1 908.00	—	8.00	8.00
36	19.03.2003 р.	—	1 000	—	15.09.2004 р.	—	—	—	—	—
37	26.03.2003 р.	—	1 000	—	30.07.2003 р.	18 000	17 523.64	—	7.80	7.77
38	26.03.2003 р.	—	1 000	—	29.10.2003 р.	—	—	—	—	—
39	26.03.2003 р.	—	1 000	—	22.09.2004 р.	—	—	—	—	—
Разом		X	X	X		25 000	24 016.6400		X	X

Обсяг розміщення облигацій внутрішніх державних позик за січень – березень 2003 року*

Період	Обсяг розміщених облигацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	95 000	92 814.00
Лютий	129 000	125 853.35
Березень	25 000	24 016.64
I квартал	249 000	242 683.99
Квітень	—	—
Травень	—	—
Червень	—	—
III квартал	0	0
I півріччя	249 000	242 683.99
Листопад	—	—
Серпень	—	—
Вересень	—	—
III квартал	0	0.00
Жовтень	—	—
Листопад	—	—
Грудень	—	—
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	249 000	242 683.99

Обсяг облигацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 квітня 2003 року)

*За станом на 01.04.2003 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Аналіз операцій банків із векселями

Тетяна Рудненко

Начальник управління цінних паперів
Асоціації українських банків

Поданий у статті аналіз банківських операцій із векселями зроблено представниками Асоціації українських банків на основі даних тридцяти двох банків — членів АУБ. Нагадаємо, що за станом на 1 квітня 2003 року в Україні функціонувало 157 банків. Тобто проаналізовано звітні дані кожного п'ятого з них. На думку авторів, виявлені в результаті аналізу тенденції характерні для переважної більшості вітчизняних банківських установ. Висновки та пропозиції, зроблені в статті, відображають точку зору Асоціації українських банків і публікуються у "Віснику НБУ" в порядку обговорення.

Олексій Куч

Заступник начальника управління цінних паперів Асоціації українських банків

Операції банків із векселями за період із 1999 р. по 2002 р.¹

Показники	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Обсяг, тис. грн.	5 862 774.42 ² 3 580 068.79	37 259 966.71 5 990 510.54	18 785 239.41 5 954 702.81	5 147 755.37 5 147 755.37
Темп зростання / падіння, %	X	535.53 67.33	-49.58 -0.60	-72.60 -13.55
Дохід, тис. грн.	104 548.94 104 548.94	182 998.07 182 998.07	98 279.63 98 279.63	81 141.36 81 141.36
Темп зростання / падіння, %	X	75.04 75.04	-46.29 -46.29	-17.44 -17.44
Рентабельність, %	— 2.92	— 3.05	— 1.65	— 1.58

¹За даними 32 банків — членів АУБ, які взяли участь у відповідному моніторингу асоціації.

²У чисельнику наведено дані з урахуванням, у знаменнику — без урахування фінансових векселів.

Як випливає з таблиці, обсяг банківських операцій із векселями був найбільшим у 2000 році (порівняно з 1999 роком він значно зріс (у 6.35 раза), однак протягом 2001—2002 років почав неспинно зменшуватися.

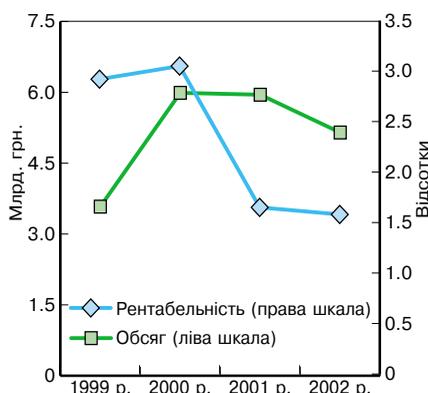
Знизився й загальний рівень рентабельності цих операцій: за підсумками 1999 р. вона становила 2.92%, протягом 2000 р. зросла до 3.05%, а за останні 2 роки знизилася до 1.58%. На нашу думку, це пояснюється, по-перше, зменшенням кількості ліквідних і прибуткових інструментів на вексельному ринку та, по-друге, загальним зниженням прибут-

ковості українського ринку капіталу.

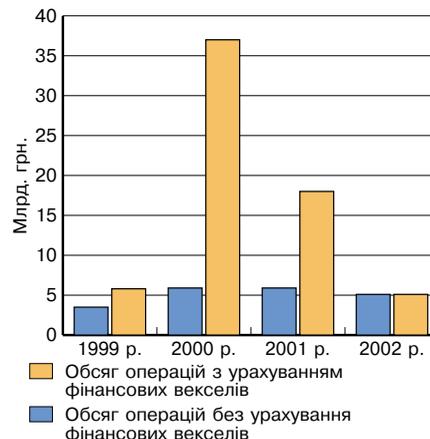
Графік 1, на якому відображено співвідношення між загальною рентабельністю банківських операцій із векселями та їх обсягом, свідчить, що темпи зниження рентабельності є вищими, ніж темпи зменшення обсягів операцій. Загальну динаміку обсягів ілюструє графік 2, а структуру зазначених операцій за видами — графіки 3а—3г.

Серед операцій банків із векселями, які, на нашу думку, найбільшою мірою зміцнюють кредитний потенціал банківської системи і сприяють посиленню фінансових можли-

Графік 1. Співвідношення обсягів операцій із векселями та їх рентабельності

Графік 2. Динаміка обсягів операцій банків із векселями

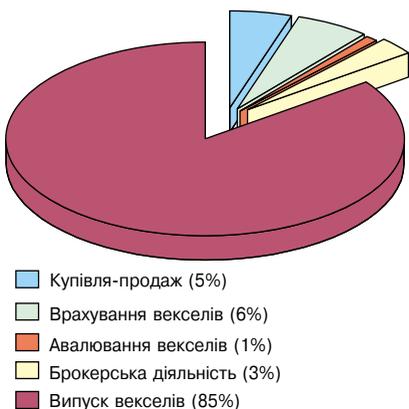
розроблена Національним банком Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003—2005 роки, крім іншого, передбачає суттєве розширення ресурсної бази та збільшення обсягів комісійних банківських операцій. У цьому контексті значним є потенціал операцій банків із векселями. З метою вивчення основних тенденцій їх розвитку Асоціацією українських банків проведено моніторинг, у якому взяли участь 32 банки — члени АУБ, які найактивніше здійснюють операції з векселями. Чотири з них належать до групи найбільших (за класифікацією НБУ, до I групи банків), 5 — до великих (II), 7 — до середніх (III) і 16 — до групи малих банків (IV). Учасники моніторингу відповіли на запитання спеціально розробленої анкети (див. на сс. 44—46 результати опитування банків — членів АУБ) і надали аналітикам АУБ інформацію щодо проведених ними протягом 1999—2002 рр. операцій із векселями.

Динаміку їх загального обсягу, доходів та рентабельності відображено в таблиці.

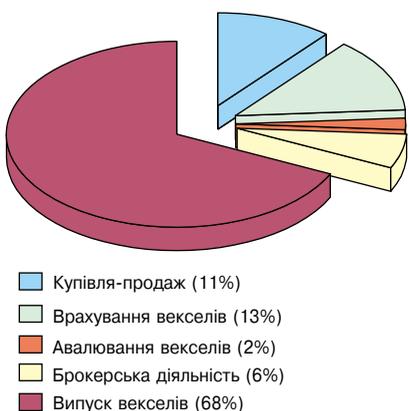
Графік 3. Структура операцій банків із векселями
А. 1999 рік

Б. 2000 рік

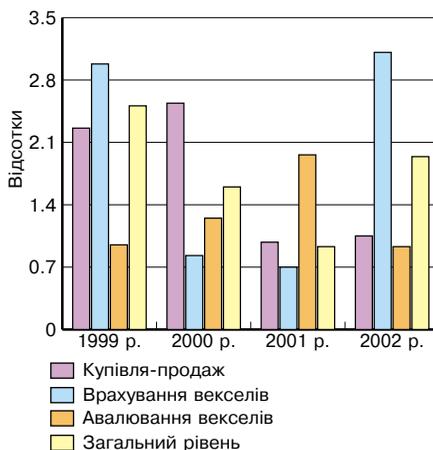
В. 2001 рік

Г. 2002 рік

Графік 4. Рентабельність активних і гарантійних операцій банків

востей економіки, — врахування векселів, їх купівля з подальшим продажем та авалювання (порівняльну характеристику рентабельності операцій цих видів див. на графіку 4).

Проаналізуємо основні тенденції в розвитку найпоширеніших банківських операцій із векселями на основі даних, одержаних у процесі моніторингу.

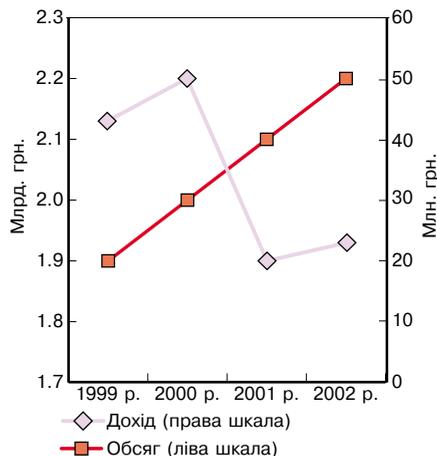
ОПЕРАЦІЇ З КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ВЕКСЕЛІВ

Як свідчить проведене нами дослідження, в останні роки обсяг операцій банків із купівлі-продажу векселів постійно зростає, причому підвищується і темп його приросту (див. графік 5).

Водночас простежується негативна тенденція — суттєво знижується рівень рентабельності зазначених операцій. Так, у 1999 р. вона становила 2.26, у 2000 р. — 2.54, в 2001 р. — 0.98, у 2002 р. — 1.05%.

Доходи від операцій банків з купівлі-продажу векселів у 2002 році порівняно з 1999 роком зменшилися майже вдвічі.

Графік 5. Співвідношення динаміки обсягів операцій із купівлі-продажу векселів та доходів від них

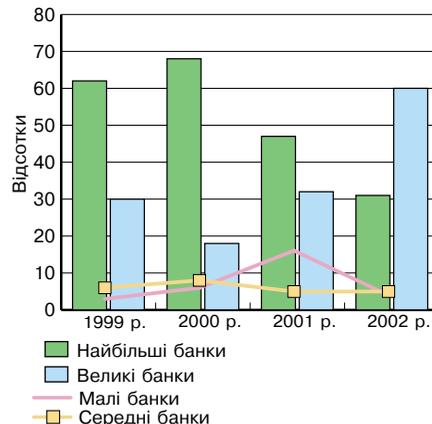
Слід звернути увагу, що позитивна тенденція зростання збереглася лише щодо великих банків (+102.4%), водночас обсяг операцій інших груп банків із купівлі-продажу векселів значно скоротився: показник найбільших банків становив мінус 9.8%, середніх — мінус 7.86%, малих — мінус 71.58%.

Простежується обернена залежність між обсягом цих операцій та розміром отриманих у результаті їх проведення доходів, що свідчить про застосування банками консервативних підходів до вибору операційного інструментарію та про зниження загального рівня прибутковості, яке значною мірою зумовлене поліпшенням економічного стану суб'єктів господарювання, підвищенням рівня їх платоспроможності, а отже — і зменшенням ризиків за операціями банків із векселями.

Провідну роль на ринку купівлі-продажу векселів традиційно відіграють найбільші та великі банки. Їх частка на ньому коливається від 80 до 92%. Причому якщо протягом 1999 і 2000 років домінували лише найбільші банки, то у 2001 році питома вага найбільших і великих майже вирівнялася, а в 2002 році домінуюче становище зайняли банки II групи. Малі та середні володіють незначним сегментом ринку зазначених операцій. Щоправда, у 2001 році частка банків IV групи зросла до 16% (див. графік 6).

Графік 7 відображає динаміку частки банківських операцій із купівлі-продажу векселів у загальному обсязі вексельних операцій. Простежується закономірність: у 1999—2000 роках, коли обсяги видачі фінансових векселів зростали, частка операцій з купівлі-продажу зменшувалася. Скажімо, в 2000 р. вона становила 5%. Після вилучення фінансових векселів з обігу питома вага операцій із купівлі-продажу стрімко зросла — до 44%.

Графік 6. Динаміка частки операцій із купівлі-продажу векселів у розрізі груп банків

Результати опитування банків — членів АУБ стосовно проблем вексельного обігу в Україні

• ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ВЕКСЕЛЯМИ

Переважає більшість із 32 опитаних банків — членів АУБ (66%) не має у своїй структурі спеціалізованого відділу по роботі з векселями.

Діяльність усіх опитаних банків у сфері операцій з векселями визначається в основному вимогами клієнтів. Розробляють вексельні схеми та програми для клієнтів і активно просувають вексельні послуги на ринок 63% банків.

Надають філіям право здійснювати операції з векселями 53% банків, які мають філійну мережу, 47% — проводять вексельні операції через головні контори.

Понад 1 000 вексельних операцій протягом року здійснюють 13% банків; від 100 до 1 000 операцій — 29%; до 100 операцій — 58%.

Найбільшою перешкодою на шляху розвитку вексельного обігу

63% банків вважають недосконалість законодавства, 58% — діючу систему оподаткування, 29% — брак досвіду з проведення вексельних операцій.

77% банків оцінюють професійний рівень власних спеціалістів у сфері вексельного обігу як хороший, 29% — як задовільний. Потребу у додатковому навчанні і тестуванні відчувають 70% опитаних установ, 75% учасників моніторингу вважають доцільним певний курс навчання і тестування для клієнтів.

Знання працівників судів у сфері вексельного обігу, на думку представників 88% банків, є задовільними, на думку 12% — незадовільними. У 20% опитаних банківських установ вважають професійну підготовку працівників податкових служб незадовільною, у 80% — задовільною.

42% банків — учасників опитування з'ясували вексельні суперечки в суді. Конфліктні ситуації з працівниками Державної податкової адміністрації щодо відображення та оподаткування вексельних операцій виникали у 12.5% банків.

погодженим із НБУ. До речі, цей лист не є нормативним актом. Графік 8 відображає різке падіння обсягів операцій із врахування векселів після впровадження положень, викладених у зазначеному спільному листі.

На відміну від операцій із купівлі-продажу, розвиток операцій із врахування векселів набув від'ємного тренду: за попередніми даними їх обсяг у банках (учасниках проведеного нами моніторингу) протягом 2002 р. скоротився на 23.6% (див. графік 8). Найістотніше зменшилися обсяги операцій найбільших банків — на 43.45%, середніх та малих — на 32.74%. Натомість великі банки продемонстрували потужну позитивну тенденцію — їх обсяги врахування векселів збільшилися на 59.03%.

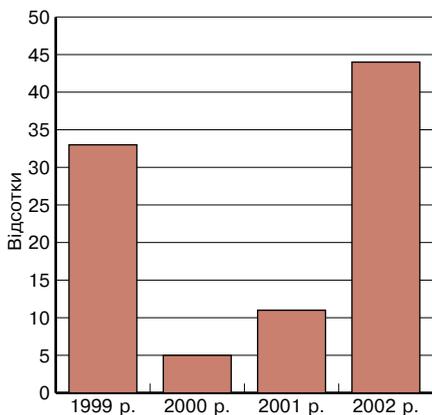
Загалом вони зросли порівняно з 1999 роком на 28.75%. Збільшення викликане стрімким зростанням обсягів зазначених операцій у 2000 році: тоді приріст становив майже 64%.

Серед позитивних тенденцій — динамічне зростання рентабельності операцій із врахування. За попередніми оцінками, цей показник по групі опитаних банків у 2002 році становив 3.11% (і це на фоні зниження рентабельності з 2.98% у 1999 р. до 0.7% у 2001 р.). Отже, незважаючи на загальне зменшення обсягів операцій із врахування векселів, їх рентабельність (прибутковість) зросла майже в 4.4 раза.

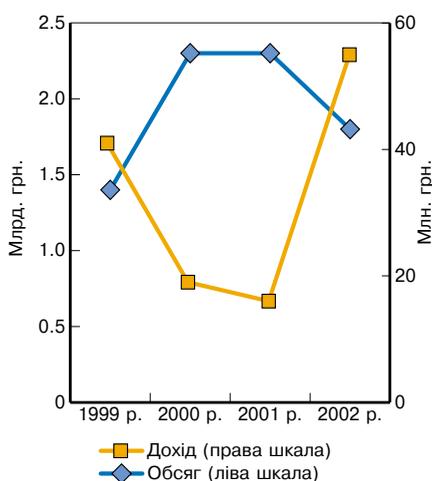
Переважає частка операцій із врахування припадає на найбільші банки: вони займають від 55 до 85% відповідного ринку. Істотно зросла і частка великих банків (із 19% у 2001 р. до 39% у 2002 р.). Питова вага операцій із врахування векселів середніх та малих банків коливається в діапазоні від 4 до 7% (див. графік 9).

Частка зазначених операцій у загальному обсязі вексельних операцій

Графік 7. Питова вага операцій банків із купівлі-продажу векселів у загальному обсязі операцій банків із векселями

Графік 8. Динаміка операцій із врахування векселів та доходів від них

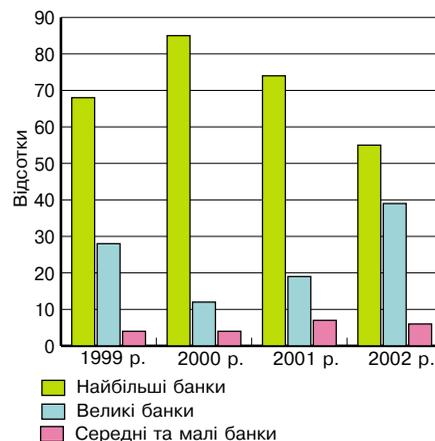

ОПЕРАЦІЇ ІЗ ВРАХУВАННЯ ВЕКСЕЛІВ

Врахування векселів є різновидом кредитної операції, тобто йому притаманні кредитні ризики. Водночас врахування належить до категорії найприбутковіших операцій, тож банки, незважаючи на ризики, зацікавлені у збільшенні його обсягів. Та оскільки банківські установи обслуговують вторинний вексельний ринок, обсяг операцій із врахування визначається не

ними, а їхніми клієнтами — суб'єктами господарювання. Останні не дуже зацікавлені у проведенні зазначених операцій, адже вони оподатковуються як торговельні операції із цінними паперами, що передбачено спільним листом "Про окремі питання оподаткування", підписаним Державною податковою адміністрацією України (від 31.12.1999 р. № 10777/5/22-1119), Мінфіном (від 25.01.2000 р. №45-05), Державною комісією із цінних паперів і фондового ринку (від 10.01.2000 р. № 179/18), і

Графік 9. Динаміка частки операцій із врахування векселів у розрізі груп банків

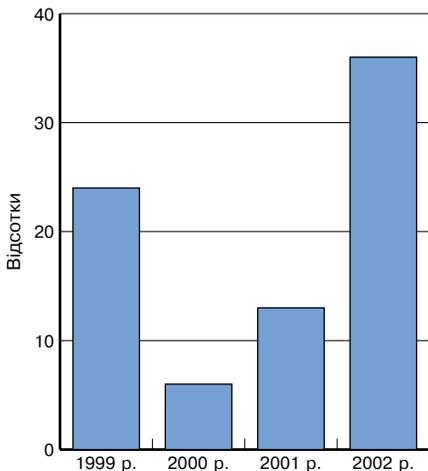
збільшилася із 6% у 2000 році до 35% у 2002 р., щоправда, за значенням вона поступається питомій вазі операцій із купівлі-продажу векселів, яка становить 44 % (див. графік 3-г).

АВАЛЮВАННЯ ВЕКСЕЛІВ

Аваль — один із дієвих засобів підвищення фінансової надійності векселя як платіжного засобу підприємства — клієнта банку.

Через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників значна частина великих українських підприємств нині перебуває на межі банкрутства. Розрахункове значення коефіцієнта Альтмана щодо більшості вітчизняних підприємств не відповідає встановленим нормативам. Звичайно, за таких умов ліквідність боргових зобов'язань численних українських компаній, у тому числі векселів, є недостатньою.

Графік 10. Динаміка частки операцій з урахування векселів у загальному обсязі вексельних операцій

Авалюваний банком вексель є надзвичайно ліквідним інструментом, а розрахунки з його допомогою за показником надійності можна прирівняти до грошових.

Застосування авалю підвищує розрахункові можливості економіки, не спричиняючи істотного зростання обсягу грошової маси, тобто не справляючи суттєвого негативного впливу на основні макроекономічні показники — рівень інфляції, обмінний курс національної грошової одиниці та інші.

Незважаючи на всі ці переваги, питома вага авалю у вексельних операціях досліджених нами банків надзвичайно мала — від 1 до 2% (див. графік 11). Частково це може бути обумовлено складною процедурою оформлення авалю, передбаченою щодо філій, та консервативним підходом банків до

Результати опитування банків — членів АУБ стосовно проблем вексельного обігу в Україні

• ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕКСЕЛІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ БАНКУ

Усі банки, які взяли участь в опитуванні, засвідчили наявність у своїх клієнтів проблем з обіговими коштами.

75% банківських установ повідомили про використання клієнтами векселів як засобу поповнення обігових коштів, 92% — про використання підприємствами векселів як інструменту фінансових розрахунків.

Конфлікти з ДПА та розгляд справ у судах стосовно вексельних операцій зафіксовано у клієнтів 37.5% банків.

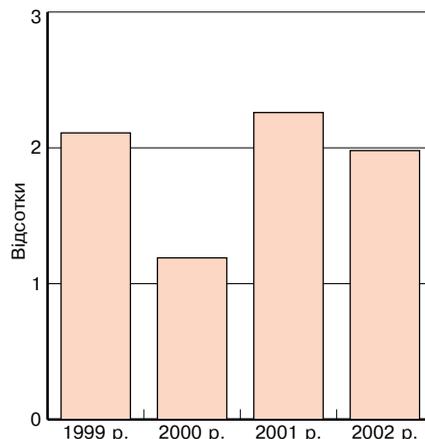
передачі їм повноважень на здійснення активних операцій.

Серед операцій, про які йдеться, найпоширенішою є авалювання податкових векселів, тобто векселів, які гарантують сплату податку на додану вартість, нарахованого на вартість товарів, імпортованих на митну територію України.

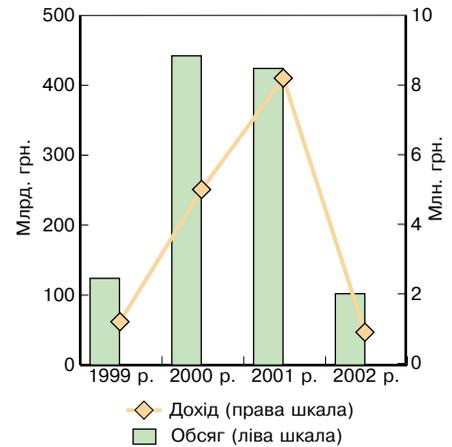
Численні спроби уряду вилучити податкові векселі з обігу поки що не увінчалися успіхом. Це, зокрема, пояснюється тим, що вони досі є чи не єдиним в Україні діючим механізмом відшкодування суми ПДВ підприємствам-експортерам. У зв'язку із цим загальний обсяг операцій авалювання лише протягом 2000 р. збільшився на 257.5%. Протягом 2001 року він дещо (на 4.17%) зменшився (див. графік 12).

Введення в дію постанови Кабіне-

Графік 11. Динаміка частки операцій авалювання у загальному обсязі вексельних операцій

Графік 12. Динаміка обсягів операцій із банківського авалювання векселів та доходів від нього

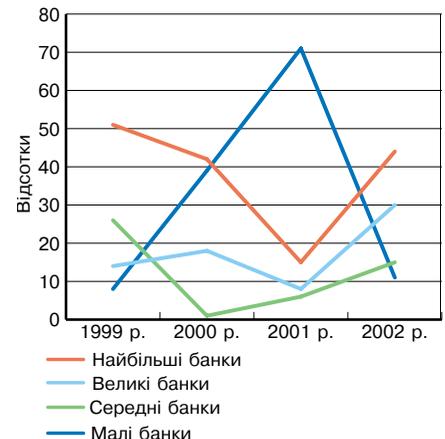
ту Міністрів України від 10.01.2002 р. №21 значно обмежило коло осіб, які мають право на використання векселів у процесі митного оформлення суми ПДВ.

Це призвело до різкого падіння (на 75.9%) обсягів операцій банків із авалювання векселів.

Цікаві зміни відбулися в динаміці цього показника у розрізі груп банків. Так, частка авалю, здійснюваного найбільшими та великими банками (учасниками моніторингу, проведеного АУБ) протягом 2000 р. зменшилася з 65 до 60%, натомість істотно зросла (до 39%) частка банків IV групи. Темп приросту обсягів операцій малих банків з авалювання векселів протягом зазначеного року сягнув 1 610% (див. графік 13).

Показники 2001 року для малих банків виявилися ще кращими: їх частка становила 71% від загального обсягу операцій, здійснюваних банками — учасниками моніторингу АУБ. Динаміка показника рентабельності відповідних операцій малих банків виявилася теж позитивною: у 1999 році він дорівнював 2.24% (середній

Графік 13. Структура операцій авалювання у розрізі груп банків

по опитаних банках становив 0.95%), у 2000 р. — 2.08 (1.25%), у 2001 р. — 2.1% (1.96%).

Унаслідок введення у 2002 році обмежень щодо використання податкових векселів частка малих банків у загальному обсязі операцій зменшилася до 11%. А провідну роль у цій сфері знову повернули собі найбільші та великі банки. За нашим даними, одержаними в ході проведеного АУБ моніторингу, їх питома вага нині сягає 74% від загального обсягу операцій з авалування векселів. Пояснення полягає в тому, що саме ці банківські установи обслуговують великі промислові підприємства-експортери, за якими збережено право на використання податкових векселів.

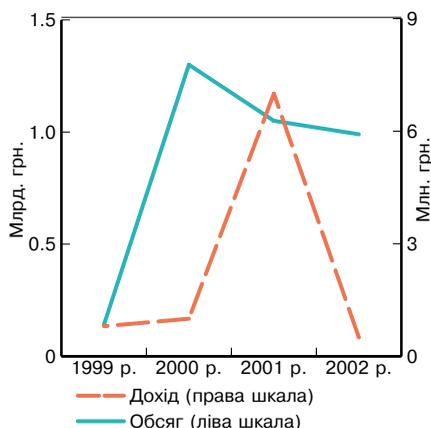
БРОКЕРСЬКІ ОПЕРАЦІЇ З ВЕКСЕЛЯМИ

Обсяги брокерських операцій банків із вексями стрімко зросли в 2000 році — майже у вісім разів. А пізніше теж набули від'ємного тренду (див. графік 14).

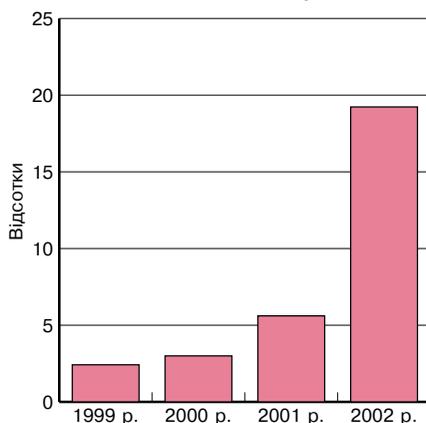
Після вилучення з обігу фінансових векселів частка брокерських операцій у загальному обсязі становить 19% (див. графік 15).

Відповідні зміни сталися і в структурі зазначених операцій у розрізі груп банків. Так, якщо у 1999 році майже 95% ринку охоплювали найбільші й великі банки, то нині їх потіснили се-

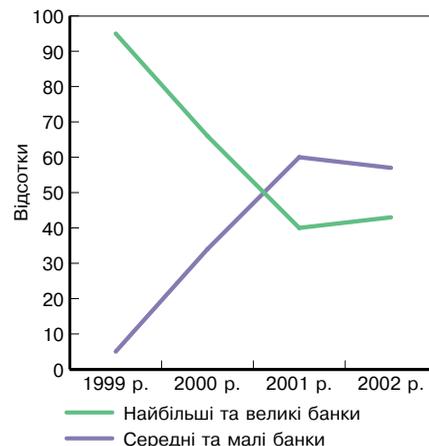
Графік 14. Динаміка обсягів брокерських операцій банків із вексями та доходів від них

Графік 15. Динаміка частки брокерських операцій із вексями у загальному обсязі вексельних операцій

Графік 16. Динаміка частки брокерських операцій у розрізі груп банків

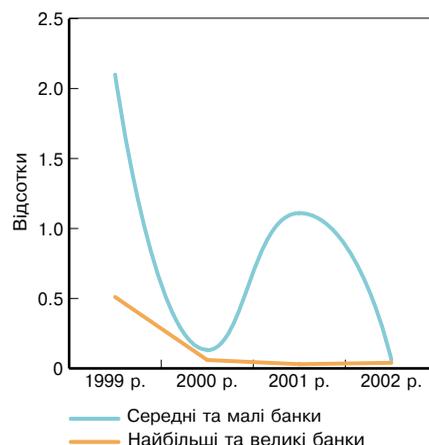
редні та малі, частка яких збільшилася до 60% (див. графік 16).

Показник рентабельності брокерських операцій постійно зазнає коливань: у 1999 році він дорівнював 0.59, в 2000 році — 0.08, у 2001 році — 0.68%. За попередніми даними, в минулому році зазначений показник знову різко зменшився — до рівня 0.06% (див. графік 17).

Зауважимо, що рентабельність брокерських операцій з вексями малих та середніх банків, як правило, вища, ніж найбільших і великих банків (мінімум у 1.5, максимум у 37 разів), що пояснюється гнучкішою політикою середніх та малих банківських установ у сфері клієнтських операцій, а також орієнтацією найбільших і великих банків на доходи від брокерських операцій за рахунок збільшення оборотів.

На відміну від активних операцій із вексями, комісійні операції банків цілком залежні від потреб клієнтів. Тож зменшення обсягів брокерських вексельних операцій (за останні два роки вони скоротилися на 21%) можна трактувати як ознаку поступового

Графік 17. Динаміка рентабельності і брокерських операцій із вексями

Результати опитування банків — членів АУБ стосовно проблем вексельного обігу в Україні

• ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ

83.3 % банків не задоволені рівнем чинного законодавства, яке регулює вексельний обіг.

100% банків вважають доцільним відновити застосування фінансових векселів.

83% банків не схвалюють намірів вилучити податкові векселі та замінити їх податковими розписками.

83.3% банків не підтримують запровадження векселів із фіксованим номіналом.

58.3% опитаних вважають, що Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2002 р. №262 “Про затвердження Порядку випуску, авалування, акцептування, індосування та погашення векселів, що випускаються державними підприємствами та акціонерними

товариствами, у статутному фонді яких частка держави перевищує 50 відсотків” спричинила зменшення кількості операцій із вексями.

Методика НБУ щодо оцінки векселів у процесі формування резервів задовольняє 33% банків, які взяли участь в опитуванні, що проводилося наприкінці 2002 року.

Проти вилучення векселів із організованих ринків висловилися 75% банківських установ.

Безакцептне стягнення за опротестованими вексями як за виконавчими документами підтримали 75% банків.

Правові проблеми, які особливо непокоїть учасників опитування:

- ♦ визнання бартерною операції, розрахунки за якою здійснюються за допомогою векселя (92% банків);

- ♦ трактування операції із врахування векселя не як кредитної, а як операції з купівлі-продажу (92% банків);

- ♦ неправильне визначення бази оподаткування при розрахунку вексями (87.5% банків).

згортання розрахунків між підприємствами за допомогою векселів.

ОПЕРАЦІЇ З ВИДАЧІ ФІНАНСОВИХ ВЕКСЕЛІВ

Донедавна операції з видачі фінансових векселів належали до найпоширеніших пасивних операцій банків із залучення вільних грошових коштів юридичних осіб. Порівняно з емісією депозитних сертифікатів вони мали цілу низку переваг. Серед них — відсутність потреби у виготовленні великої кількості дорогих бланків, спрощена процедура зміни права власності на вексель (щодо депозитних сертифікатів вона значно складніша), і головне — можливість використання фінансових векселів у грошових розрахунках між підприємствами чи між підприємствами і банками.

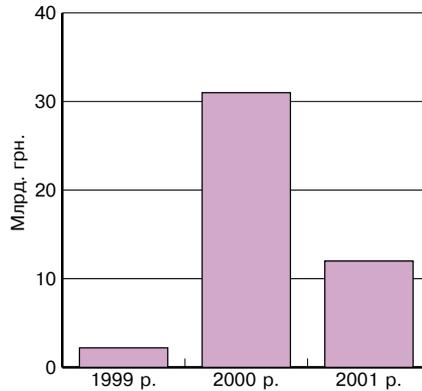
Остання перевага особливо важлива в умовах перехідної економіки, яка зазвичай характеризується такими негативними явищами, як криза платежів, перевищення розміру кредиторської і дебіторської заборгованості над розміром внутрішнього валового продукту, недостатній обсяг грошових коштів в обігу. Саме в таких умовах роль фінансових векселів як квазігрошей зростає. Вони є також інструментом для залучення тимчасово вільних грошових ресурсів юридичних осіб.

Підприємства надають перевагу інструментам, які, зберігаючи капітал з нарахуванням певних відсотків, мають високу ліквідність, принаймні достатню для їх негайного використання (в разі нагальної потреби) у розрахунках із контрагентами. При цьому ліквідність зазначених інструментів не повинна набагато відрізнятись від грошових засобів. Звісно, лише фінансові векселі (на відміну від депозитних вкладів і сертифікатів) можуть відповідати таким вимогам.

Видача фінансових векселів сприяє збільшенню ресурсної бази банків, прискоренню взаєморозрахунків між підприємствами, завдяки чому раціональніше використовується наявна в обігу грошова маса.

Це, зокрема, підтверджують дані графіка 18. У 1999 році, коли ще тривало падіння обсягів виробництва, випуск фінансових векселів порівняно з грошовою масою в обігу був незначним. Наступного року, з виникненням сталої тенденції до економічного зростання та збільшення обсягів виробництва, розширенням легального сектору економіки, обсяги виданих фінансових векселів значно зросли (темп зростання — 1 270%), посівши чільне місце

Графік 18. Динаміка операцій банків із випуску фінансових векселів

(понад 80%) у загальній структурі операцій банків із векселями.

Зауважимо, що переважна більшість виданих фінансових векселів припадала на найбільші та великі банки, тобто на фінансові інститути, які особливо ретельно контролюються державними органами (насамперед — НБУ) і які мають потужний аналітично-управлінський апарат, спроможний розробити і впровадити належний алгоритм проведення операцій, дієві механізми мінімізації можливих ризиків, постійного моніторингу й дотримання вимог чинного законодавства. Частка малих та середніх банків (тобто найвразливіших із точки зору контролю) в обсязі виданих фінансових векселів була незначною і не могла вплинути на загальну тенденцію.

Введення в дію Закону України “Про обіг векселів в Україні”, яким було заборонено видачу банками фінансових векселів, призвело до їх вилучення з обігу, що, безперечно, сповільнило взаєморозрахунки між підприємствами.

Відсутність кореляції між обсягом виданих фінансових векселів та ди-

намікою операцій з купівлі-продажу і врахування векселів (див. графік 19) свідчить про те, що вилучення з обігу фінансових векселів не спричинило, як очікувалося, збільшення обсягів інших видів операцій. Очевидно, певну частку капіталу було просто вилучено з вексельного ринку.

ВИСНОВКИ

Загальний стан діяльності банків із векселями, на нашу думку, є незадовільним. За наведеними даними, протягом останніх трьох років обсяг операцій скоротився майже в сім разів, отриманих доходів — більш як удвічі. Майже всі показники операцій банків із векселями мають негативну динаміку, скорочуються їх обсяги та відповідні доходи. Причому темп зниження доходності перевищує темп падіння обсягів операцій із векселями, що свідчить про зниження рівня прибутковості зазначеного інструменту.

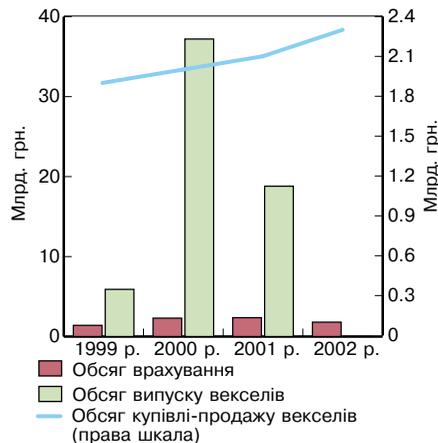
Недосконалість і суперечливість вітчизняного законодавства та системи оподаткування вексельних операцій, а також постійне порушення визначальних принципів Женевських вексельних конвенцій (офіційний переклад яких досі не опубліковано належним чином) призводять до скорочення обсягів операцій із векселями та доходів від них, у тому числі — комісійних.

Вилучення з обігу фінансових векселів, які, на наше переконання, є значно привабливішими (ніж депозитні сертифікати) інструментами залучення тимчасово вільних грошових коштів юридичних осіб, спричинило до зменшення в обігу кількості ліквідних розрахункових документів, що в підсумку сповільнило оборотність розрахунків між суб'єктами господарювання і прискорило накопичення кредиторської і дебіторської заборгованостей.

Останнім часом посилюється роль і значення таких операцій банків із векселями, як врахування векселів, що є різновидом банківського кредитування реального сектору економіки. Недосконалість податкового законодавства призвела до штучного зменшення обсягів зазначених операцій (порівняно, скажімо, з операціями купівлі-продажу векселів). Нині склалася ситуація, за якої банкам вигідно відображати врахування векселів як операції з їх купівлі, що, безперечно, ускладнює оцінку структури банківських активів та їх об'єктивну класифікацію.

Ці та інші проблеми потребують законодавчого вирішення.

Графік 19. Співвідношення випуску векселів та операцій із врахування і купівлі-продажу векселів

Віктор Козюк

Доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту
Тернопільського державного технічного
університету імені Івана Пулюя. Кандидат
економічних наук

Проблеми емпіричної верифікації незалежності центрального банку

У статті аналізуються основні теоретичні підходи до верифікації незалежності центрального банку. Розглядається досвід побудови індексів незалежності центрального банку та значення останньої для макроекономічної політики.

Незалежність центрального банку дедалі впевненіше розглядають як безпосередній чинник монетарних рішень зокрема та макроекономічної політики взагалі. Досвід макроекономічної політики другої половини ХХ століття свідчить, що центральний банк може успішно досягати лише тих цілей, які пов'язані із забезпеченням грошової стабільності. Проблема кореляції між незалежністю центрального банку та рівнем інфляції почали вивчати не так давно. Дослідження автономії органів грошової влади стали своєрідною новаторською ідеєю у пошуках факторів, які детермінують проінфляційність макроекономічної політики.

Порівняно з іншими теоретико-методологічними підходами до аналізу інфляції та її чинників зазначені дослідження мають свою специфіку. По-перше, імпліцитно визнається той факт, що інфляція є монетарним феноменом, тобто зумовлюється експансивними намірами центрального банку. По-друге, уникаючи спекулятивних математичних і не завжди статистично досконалих моделей виявлення взаємозв'язку між певним набором макроекономічних змінних та інфляцією, у цих дослідженнях звертаються до проблеми інституціональної організації центрального банку — зрештою, саме вона мала б визначати рамкові умови монетарних пріоритетів органів грошової влади. По-третє, наголошується на тому, що динаміка тих чи інших змінних є похідною певних управлінських рішень, а отже, — вторинним чинником детермінації інфляційних траєкторій. Первинними ж чинниками є елементи конфігурації інституціонального підґрунтя організації, функціонування і (як згодом було доведено у рамках неокласично орієнтованого контрактного підходу до діяльності центрального банку) відповідальності органів грошової влади¹.

Чи не першими спробу дослідити взаємозв'язок між незалежністю центрального банку та динамікою інфляції зробили Р.Бурдекін та М.Вохар у 1990 році [1]. Проаналізувавши відповідні дані щодо восьми країн (США, Німеччини, Швейцарії, Канади, Великобританії, Франції, Італії та Японії) за 1960—1985 роки, вони дійшли низки висновків. По-перше, існує суттєвий взаємозв'язок між автономією органів грошової влади та спроможністю урядів залучати монетарне фінансування фіскального дис-

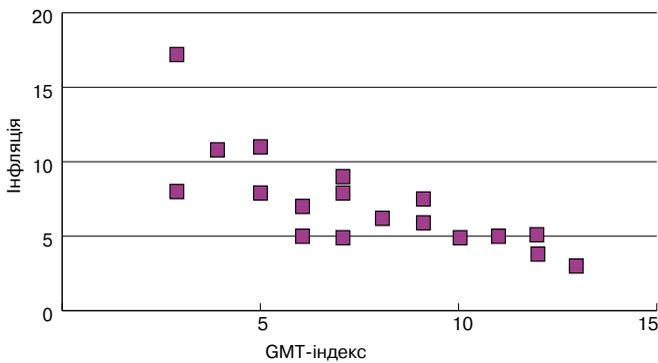
балансу. По-друге, найбільш незалежними від уряду виявилися центральні банки Німеччини, Швейцарії та США. Саме в цих країнах спостерігалися найнижчі темпи інфляції у досліджуваній період. По-третє, в решті п'яти країнах темпи інфляції були вищими і кореспондували як зі слабшим статусом центрального банку, так і з бюджетними дефіцитами, профінансованими за рахунок сеньйоражу. По-четверте, центральні банки перших трьох країн значно активніше боролися з інфляцією, не застосовуючи важелі антициклічної політики, тоді як у п'яти інших країнах менше реагували на інфляційні зсуви, вдаючись до активніших антициклічних заходів. Такі результати, з одного боку, підтвердили тезу про те, що реагування центрального банку на зміни темпів інфляції призводить до посилення циклічних коливань, а з іншого — що зв'язок між статусом центрального банку та динамікою інфляції справді існує. Отже, відсутність дієвої антиінфляційної політики зумовлена не так побоюванням, що це призведе (згідно з кейнсіанськими припущеннями) до посилення флуктуацій ділової кон'юнктури, як інституціональною слабкістю центрального банку.

Наступною ґрунтовною працею стосовно емпіричної верифікації незалежності центрального банку стало дослідження В.Гріллі, Д.Масціандро і Г.Табелліні, які 1991 року опублікували результати аналізу даних щодо 18 розвинутих країн світу за період 1950—1987 рр. [2]. Вони розробили індекс незалежності центрального банку (згодом його стали називати GMT-індексом), який складається із 15 елементів, об'єднаних у 5 груп: система призначень функціонерів центрального банку (політичний порядок призначення керівництва); взаємовідносини з урядом; конституційне завдання; монетарне фінансування бюджетного дефіциту; монетарні інструменти. Визначаючи конфігурацію індексу, вчені виходили з того, що центральний банк є незалежнішим тоді, коли:

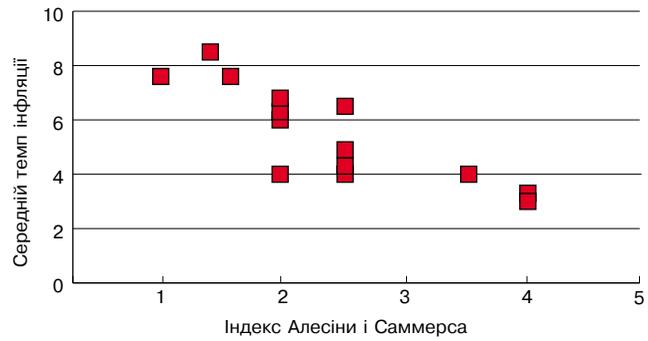
- уряд не бере участі в процесі призначення керівництва центрального банку, а термін таких призначень перевищує термін функціонування уряду та політичного циклу;
- центральний банк є незалежним від уряду та не підпорядковується йому;
- конституційним завданням центрального банку є забезпечення цінової стабільності;
- існують прямі заборони на фінансування ним бюджетного дефіциту;
- центральний банк має повне та монополічне право

¹ Зазначимо, що проблеми інституціонального вибору в процесі організації центрального банку та визначення їх легітимного статусу є широким і самостійним предметом дослідження, який виходить за тематичні межі даної статті.

Графік 1. GMT-індекс незалежності центральних банків

Графік 2. Індекс незалежності центральних банків Алесіні і Саммерса та рівень інфляції

визначати параметри своїх монетарних інструментів.

На основі розрахованого індексу було побудовано регресійну модель, яка продемонструвала чітку і статистично значиму залежність між рівнем незалежності органів грошової влади та рівнем інфляції (див. графік 1).

Слід зазначити, що Гріллі, Масціандро і Табелліні одержали досить високу статистичну значимість регресії. Т-статистика лінії регресії дорівнює -4.6 , а $R^2 = 0.54$. Крім того, вони дійшли висновку, що рівень незалежності центральних банків фактично не кореспондує з динамікою реального ВВП. Отже, якщо рівень незалежності впливає на рівень інфляції, але не визначає динаміку ВВП, це опосередковано свідчить про нейтральність грошей у довгостроковому періоді та неспроможність органів грошової влади ефективно впливати на стимулювання виробництва і зайнятості.

Гріллі, Масціандро і Табелліні запровадили також поняття політичної та економічної незалежності центральних банків. До першого вони віднесли показники перших трьох груп, до другого — решти двох. Відтак було з'ясовано, що лише центральні банки Німеччини, Швейцарії, США, Канади та Нідерландів мають і політичну, й економічну незалежність. Центральним банкам Австралії, Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Ірландії, Італії, Франції та Японії властива часткова незалежність — або політична, або економічна, тоді як центробанки Греції, Нової Зеландії, Португалії, Іспанії і політично, й економічно залежать від урядів.

Фактично аналогічні результати щодо емпіричної верифікації зв'язку між рівнем незалежності центральних банків і динамікою інфляції одержали також А.Алесіна і Л.Саммерс, які 1993 року опублікували підсумки аналізу органів грошової влади 16 країн за 1955—1988 рр. [3]. При цьому вони дещо змінили вибірку країн (ввели Швецію та Норвегію, вилучивши Португалію, Ірландію, Австрію та Грецію) і параметри індексу, тому їхній показник незалежності був м'якшим порівняно з GMT-індексом (див. графік 2). Як і в попередньому дослідженні, Алесіна та Саммерс встановили зв'язок між рівнем незалежності центральних банків та динамікою інфляції і так само не виявили залежності між статусом органів грошової влади та динамікою ВВП.

Теза про наявність взаємозв'язку між рівнем незалежності центральних банків та динамікою інфляції статистично підтверджена у дискурсах багатьох авторитетних учених. Однак у ґрунтовній праці відомого дослідника монетарних інституцій А.Цукермана вона постала в несподіваному ракурсі. У 1992 році, ще до публікації праці Алесіні та Саммерса, Цукерман, проаналізувавши дані щодо 18 країн, обстежених Гріллі, Масціандро і Табелліні, дійшов аналогічних висновків [4]. Проте того ж року А.Цукерман, С.Вебб та Б.Неяпті на прикладі 72 країн доводять, що за-

лежність між рівнем незалежності органів грошової влади та інфляцією є слабкою [5].

Аналіз подібних результатів наводить на думку, що чітка і статистично значима залежність між рівнем автономії центральних банків та інфляційною ситуацією підтверджується лише стосовно розвинутих країн і не простежується, коли вибірка розширюється за рахунок країн третього світу. Здавалося б, можна стверджувати, що для останніх зазначена залежність не властива. Однак дослідники зауважують важливу деталь: існує істотна різниця між легальним (юридично затвердженим) статусом центрального банку і його фактичною незалежністю. Річ у тім, що, розраховуючи відповідні індекси, практично всі економісти виходили з легального статусу монетарних органів. Насправді ж у розвинутих країнах принципу незалежності центрального банку дотримуються значно суворіше, ніж у країнах, що розвиваються. Відтак обчислені індекси легального статусу центральних банків не враховували фактичного проінфляційного тиску на органи грошової влади. Це й призводило до того, що зв'язок між формальним показником незалежності монетарних інституцій та динамікою цін послаблювався до статистично незначущого рівня.

Аби подолати методологічні вади моделі, яка описувала зв'язок між формальним індексом незалежності центральних банків та показником інфляції, Цукерман, Вебб і Неяпті запропонували два підходи. Перший полягав у розрахунку індексу зміни керівників центрального банку², базуючись на припущенні, що за частими змінами керівництва насправді приховується прагнення проводити м'якшу монетарну політику. Зрозуміло, часта зміна керівництва центральних банків посилювала елемент дискреційності їх грошово-кредитної політики, внаслідок чого посилювалися інфляційні тенденції. Таке припущення цілком вписується у парадигму теорії динамічної інконсистентності макроекономічної політики, згідно з якою рівноважні ціни будуть настільки вищими, наскільки монетарні рішення тяжітимуть до дискреційності, передбаченої ринковими гравцями. Дослідники дійшли висновку, що показник інфляції для 72 країн корелює з індексом змін керівництва центрального банку набагато істотніше, ніж із формальним індексом його незалежності. Це підтвердило правильність припущень про те, що на інфляцію впливає фактичний, а не юридичний статус центрального банку, та про значущість дискреційних зсувів політики для інфляційних тенденцій.

Другий підхід полягав у розрахунку індексу незалежності

² Індекс розраховують шляхом ділення кількості керівників центрального банку за певний період на кількість років у цьому періоді. Чим нижчий індекс, тим стабільнішим є керівництво центральним банком. Якщо, скажімо, в Україні з 1991 по 2001 рр. призначено чотири Голови НБУ, то індекс Цукермана дорівнюватиме 0.4. Таким же буде цей показник і для Росії, де за відповідний період керівництво Центробанку змінилося чотири рази; для Естонії та Латвії він становитиме 0.2, для Білорусі — 0.5.

центрального банку на основі опитування (інтерв'юарний індекс) функціонерів банків стосовно дотримання гілками влади положень, закріплених у законодавстві про центральний банк. На прикладі 26 країн, для яких обчислювали такий індекс, дослідники довели, що між ним та формальним індексом незалежності існує слабка кореляція; проте вона стрімко зростає, коли йдеться про розвинуті країни. Це ще раз підтвердило значущість саме **фактичної незалежності** органів грошової влади при детермінації рівня інфляції.

Як зазначає М.Аньядайк-Дайнс, **істотний зв'язок між показником формальної незалежності центрального банку і рівнем інфляції зберігається навіть для слаборозвинутих країн** [6]. Вступаючи у пряму дискусію із Цукерманом, Веббом та Неяпті, М.Аньядайк-Дайнс доводить, що інфляція корелює з рівнем незалежності органів грошової влади також у країнах третього світу — вона слабка для країн, де валютний курс встановлюють на основі прив'язки того чи іншого виду, та значно посилюється для країн із плаваючим курсом національної грошової одиниці. Із цього випливає, що **попри намагання знизити інфляцію за рахунок фіксації валютного курсу, контроль за інфляцією з боку центрального банку пом'якшується**. Водночас відсутність такої фіксації за вільного плавання курсу підвищує відповідальність центрального банку за рівень інфляції. Саме тому **в країнах, де встановлено плаваючий курс, на рівень інфляції суттєво впливає рівень незалежності центрального банку**.

Завдяки включенню у розрахунок формальних індексів незалежності центрального банку значної кількості елементів, об'єднаних у певні змістові групи, вірогідність одержати достовірні результати зростає. Але за такого підходу важко з'ясувати, які саме чинники в рамках інституціональної організації органів грошової влади найістотніше впливають на спроможність контролювати інфляцію. Шукаючи зв'язок між статусом центрального банку та інфляцією, Г.Дебелл та С.Фішер не включали до формального індексу додаткових показників — вони розбили відомий GMT-індекс на три складових, певним чином їх перегрупували. Вчені запропонували дослідити зв'язок між інфляцією і трьома окремими індексами (INFOBJ, EC6, POL7), складовими GMT-індексу. INFOBJ відображає закріплення у статуті чи іншому нормативному акті антиінфляційний характер цілей центрального банку, EC6 — заборону фінансувати бюджетний дефіцит і право встановлювати процентні ставки (незалежність у виборі інструментів), а POL7 — комбінацію систем призначень керівництва центрального банку та його взаємовідносин з урядом [7]. Проаналізувавши дані за 1960—1992 роки, Дебелл і Фішер дійшли висновку, що **спроможність центрального банку контролювати інфляцію найбільше визначається його незалежністю у виборі інструментів монетарної політики** (передусім ідеться про право встановлювати процентні ставки). Юстиціальність антиінфляційного призначення центрального банку (відображена у відповідних правових актах) меншою мірою пов'язана з нижчими показниками інфляції, однак щодо забезпечення зв'язку між незалежністю центрального банку та рівнем інфляції вона має більше значення, ніж показники системи призначень і взаємозв'язків з урядом.

Аналіз засвідчив, що між трьома індексами та показником середньої інфляції існує зв'язок (див. таблицю 1). Показник R^2 хоч і не перевищує 0.5, щоб бути високою мірою статистично значимим, проте наближається до цього значення (0.44). Зауважимо, що поєднання індексів, які вимірюють антиінфляційність цілей центрального банку та його свободу у виборі інструментів, дає аналогічне значення показника щільності зв'язку (R^2). Сто-

Таблиця. Інфляція та компоненти незалежності центрального банку, 1960—1992 рр.

Показник	Середня інфляція				
	INFOBJ	-1.76*	-2.28	-4.27	
	(1.72)**	(1.61)	(1.30)		
EC6	-1.02	-1.02		-1.53	
	(0.55)	(0.55)		(0.42)	
POL7	-0.41				-0.94
	(0.45)				(0.51)
R^2	0.44	0.44	0.37	0.42	0.12

Примітка: *Параметр лінійного тренду; **Стандартна похибка.

совно взаємозв'язку з рівнем інфляції, то найшільніше з ним пов'язане значення індексу EC6 ($R^2 = 0.42$), потім — INFOBJ ($R^2 = 0.37$), а POL7 — несуттєво ($R^2 = 0.12$). Причому для останнього показника властивий найменший кут лінії регресії (-0.94), що свідчить про незначне відхилення варіативних значень показника індексу порівняно з варіацією показника інфляції. Це також пояснюється спорідненими факторами (системою призначень керівництва та взаємовідносинами з урядами в розрізі країн), які утворюють композицію цього індексу для випадків, включених у вибірку. Щодо перших двох індексів, то лінія регресії має вищий кут нахилу, отже, саме вони забезпечують найбільший вплив одиниці значення індексу на одиницю інфляції у країнах, які включені до вибірки. Зазначене також є свідченням того, що саме перші два індекси найбільше корелюють із показником інфляції.

Отже, винісши у назву свого дослідження питання: "Як (у який спосіб — В.К.) повинен бути незалежним центральний банк?", Дебелл і Фішер відповідають: саме **незалежність у виборі інструментів монетарної політики** (насамперед — у встановленні процентних ставок) **створює передумови для ефективного здійснення антиінфляційних заходів**, зокрема і проведення монетарної політики в режимі контролю над інфляцією взагалі. Несподіваність таких висновків, здавалося б, суперечить очевидній та прагматичній необхідності делегувати повноваження у цій сфері центральному банку. Однак, аналізуючи дані за 1960—1980 рр., **більшість дослідників зіткнулася із прецедентом, коли ключові монетарні інструменти лише частково контролювалися центральними банками**. Скажімо, в таких провідних країнах світу, як Італія, Франція, Великобританія національні центральні банки мали суттєві обмеження щодо маніпулювання процентними ставками, нормою обов'язкових резервів, контролю за грошовими агрегатами. Так, Банк Італії до реформи 1992—1993 рр. повинен був узгоджувати кількісні показники приросту грошової маси з урядом і встановлювати процентні ставки та норми обов'язкових резервів за погодженням із Кабінетом міністрів. Він не мав також автономії у виконанні функцій кредитора останньої інстанції та проведення операцій на відкритому ринку. Подібна ситуація спостерігалась у Франції до реформи 1993 року, де монетарну політику слід було узгоджувати зі стратегією макроекономічного планування уряду. Банк Англії до реформи 1998 року в рамках історично делегованого йому завдання управління державним боргом та специфіки організації відкритого ринку мів установлювати процентні ставки, лише здійснюючи операції із заборгованістю тощо (детальніше див. [8], сс. 113—143). Аналогічні тенденції спостерігались у країнах третього світу, які, провадячи політику прискореної індустріалізації чи наздоганяючого розвитку, апологетували контроль за коливанням процентних ставок, раціонування кредиту тощо.

Тим не менше, однією із закономірностей розвитку центральних банків за останнє десятиліття є посилення уваги до проблеми їх незалежності та реалізації масштабних реформ інституціонального каркасу монетарної політики, що сприяло істотному зниженню середніх темпів інфляції у світі. Якщо в 1987—1996 рр. середній рівень інфляції у країнах Східної Азії становив 7%, Латинської Америки та Карибського басейну — 20.4%, країнах Африки південніше Сахари — 10.2%, країнах Центральної та Східної Європи і Середньої Азії — 29.5%, то на період із 1997 по 2006 рік для відповідних груп країн аналогічні показники прогноуються на рівні 6.4, 9.1, 8.3, 12.4% [9, с. 200]. Зниження інфляції прогноуються і для розвинутих країн.

Такі тенденції були викликані рядом обставин і в розрізі різних груп країн мали дещо відмінні мотиваційні підгрунтя. Наприклад, надання більшої незалежності національним органам грошової влади у країнах ЄС пов'язане зі становленням системи Європейського центрального банку та реалізацією маастрихтських критеріїв. Аналогічні процеси у країнах третього світу і в постсоціалістичних країнах Європи й Азії зумовлюються як прагматичним вибором на користь стабільності національних грошей, так і реалізацією програм технічного сприяння МВФ, який розробив спеціальні заходи, спрямовані на забезпечення вищого рівня незалежності центральних банків у країнах-реципієнтах. Суттєво змінився статус національних монетарних інституцій у Латинській Америці та постсоціалістичних державах. Стосовно останніх, то в дослідженні Т.Лайбека, присвяченому пошуку емпіричних взаємозв'язків між інфляцією та ВВП у країнах колишнього СРСР, виявляються дещо інші закономірності порівняно з аналогічними висновками, зробленими для розвинутих країн [10]³. По-перше, **чітко простежується обернений зв'язок між рівнем незалежності центральних банків та показником інфляції**, хоча внаслідок великої її варіативності у різних країнах під час трансформаційного процесу такий зв'язок є не дуже щільним ($R^2 = 0.20$). По-друге, на відміну від економічно розвинутих країн, де не спостерігається зв'язку між автономним статусом органів грошової влади та показником інфляції, для країн колишнього СРСР така залежність очевидна ($R^2 = 0.31$). Тобто це означає, що **слабкий статус центральних банків постсоціалістичних країн, будучи чинником, що не запобігав гіперінфляції на початках трансформації, опосередковано негативно впливав також на динаміку ВВП, у тому розумінні, в якому висока незалежність центральних банків дає змогу запобігати гіперінфляції та обвальному економічному спаду, викликаному нею**. Вищий же показник щільності зв'язку, з одного боку, виразніше відображає загальну тенденцію негативного впливу гіперінфляції на ВВП, а з іншого — дає змогу констатувати, що незалежність центральних банків прискорює вихід із режиму м'яких бюджетних обмежень, унаслідок чого посилюється дія ринкового алокаційного механізму. По-третє, існує зв'язок між рівнем незалежності органів грошової влади даної групи країн та індексом ринкових перетворень ЄБРР ($R^2 = 0.38$). А це вже свідчить про **непересічну важливість статусу центрального банку для загальної системи ринкової трансформації**, оскільки до-

³ Однією з методологічних вад дослідження Лайбека є те, що взятий за основу формальний індекс базувався на законодавстві, фактична чинність якого дещо не збігалася з часовим періодом дослідження. Скажімо, за такого підходу найнижчий рівень незалежності серед центральних банків країн колишнього СРСР мав НБУ — з огляду на законодавство 1991 року (є над чим замислитися!). Проте, на нашу думку, статус Національного банку України за станом на 1997 рік фактично був дещо вищим за формальний, хоча реально його незалежність посилювалася лиш із прийняттям у 1999 році Закону "Про Національний банк України".

корінна реформа органів грошової влади автоматично викликає цілу низку перетворень на інституціональному та макроекономічному рівні. По-четверте, не простежується найменшого зв'язку між рівнем інфляції та частотою зміни керівників центральних банків, хоча такий результат, можливо, пояснюється незначним часовим періодом дослідження.

ВИСНОВОК

У свідомлення негативного досвіду високої інфляції 1970—1980 рр. і цілковита переконаність у неспроможності за допомогою важелів монетарної експансії вирішити проблеми зайнятості і сталого зростання є тим інтегральним чинником, який спонукає суспільство надавати національним грошовим органам більшої автономії. Особливого значення вона набуває в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів, які (див., скажімо, [11]) ведуть до посилення феномену нейтральності макроекономічної політики. Це спонукає національні владні інституції адекватно реагувати на глобалізаційні виклики, зокрема — забезпечувати високий рівень незалежності центральних банків як у юридичному, так і у фактичному сенсі. □

Література

1. Burdekin R., Wohar M. *Monetary Institutions, Budget Deficits and Inflation: Empirical Results for Eight Countries // European Journal of Political Economy.* — 1990. — № 6. — P. 531—551.
2. Grilli V., Mascizandro D., Tabellini G. *Political and Monetary Institutions and Public Finance Policies in the Industrial Countries // Economic Policy.* — 1991. — 13 (October). — P. 341—392.
3. Alesina A., Summers L. *Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence // Journal of Money, Credit, and Banking.* — 1993. — №25. — P. 151—162.
4. Cukierman A. *Central Bank Strategy, Credibility, and Independence: Theory and Evidence.* — Cambridge: MIT Press, 1992.
5. Cukierman A., Webb S., Neyapti B. *Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes // World Bank Economic Review.* — 1992. — 3 (Sept). — P. 353—398.
6. Anyadike-Danes M. *Comments on Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes by Cukierman, Webb, and Neyapti // World Bank Economic Review.* — 1995. — 9/2. — P. 335—340.
7. Debelle G., Fischer S. *How Independent Should a Central Bank Be? // Goals, Guidelines, and Constraints Facing Monetary Policy.* — Federal Reserve Bank of Boston. — 1994. — Conference Series №38. — P. 195—221.
8. Козюк В.В. *Сучасні центральні банки: середовище функціонування та монетарні рішення.* — Тернопіль: Астон, 2001.
9. Сиденко В.П. *Внешнеэкономическая деятельность: проблемы системной трансформации при переходе к рынку.* — К.: ОКО, 1998.
10. Lybek T. *Central bank Autonomy, and Inflation and Output Performance in the Baltic States, Russia, and Other Countries of Former Soviet Union, 1995-1997 // IMF Working Paper. Mimeo 1999. — WP/99/4. — P. 1—38.*
11. Wagner H. *Implications of Globalization for Monetary Policy // IMF Working Paper. Mimeo — 2001. — WP/01/184. — P. 1—62.*

Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей

Відмивання грошей вийшло за межі окремих держав і стало міжнародною проблемою. З метою протидії легалізації прибутків, отриманих незаконним шляхом, на світовому рівні було створено Міжнародну групу із боротьби з відмиванням брудних коштів (FATF). За станом на 01.01.2003 року її членами є 26 країн або територій, Європейський Союз і Рада співпраці арабських держав Перської затоки. Відомі 40 рекомендацій FATF доповнили положення Віденської конвенції 1988 року. Принципи, того ж року схвалені Базельським комітетом з регулювання банківської діяльності, зміцнили взаємодію світової фінансової системи та правоохоронних органів у сфері міжнародної співпраці.

У рекомендаціях FATF наголошується на необхідності посилення національних правових дій, спрямованих на протидію відмиванню грошей, підвищення ролі фінансово-банківської системи в цій справі та розширення міжнародної співпраці. Першорядного значення FATF надає аналізу світових фінансових потоків, діяльності банківських і фінансових систем і методів відмивання грошей, прагнучи виявити вузькі місця у боротьбі із цим явищем.

Міжнародна група із боротьби з відмиванням брудних коштів закликає всі держави світу стати учасниками Конвенції 1988 року, вдосконалити фінансове законодавство згідно з принципами FATF, розширювати співпрацю. Однією зі сфер, де необхідна така міжнародна співпраця, є збір достовірних відомостей про заходи країн, спрямовані на попередження легалізації незаконно добутих грошей. Регулярне оновлення інформації про національне законодавство, регулюючі заходи і досвід, накопичений у ході їх реалізації, необхідне для створення основ широкого й ефективного міжнародного співробітництва.

Проблема боротьби з відмиванням грошей набула сьогодні важливого значення, посівши примітне місце в економічній науці. Не все ще чітко визначено, ще не з'явилися різні течії, характерні для економічних теорій, але все більше економістів, зокрема спеціалістів із міжнародних валютно-фінансових відносин, приділяють цьому питанню особливу увагу.

З огляду на глобалізацію світових ринків і фінансових потоків, інтернаціоналізацію зовнішньоекономічних зв'язків світову економіку розглядають як єдиний механізм. Хаотичний рух капіталів, у тому числі й сумнівного походження, вносить збурення у фінансові системи та призводить до економічних криз. Відмиті кошти вливаються у світову систему, інвестуються в реальний сектор; тінюва економіка переплітається з легальною, і держава часом не в змозі осягнути масштаби цього явища.

Неважко зрозуміти, чому зазначені питання знайшли відображення в роботах економістів-міжнародників. Поки процес відмивання грошей і їх впливання у реальний сектор відбувається всередині тієї чи іншої держави, він залишається внутрішньою справою країни і не завжди виходить за її кордони. Проблема намагаються вирішити самотужки, власними силами, розгортаючи боротьбу з ухиленням від оподаткування прибутків.

Коли ж процес відмивання виходить за межі окремої держави або

брудні гроші набувають у ній легального статусу, це починає загрожувати економічній безпеці країн-сусідів та головним торговим партнерам. Світовий досвід доводить: держави, які зуміли зберегти внутрішню валютну політику, забезпечують свою банківську систему від використання її як засобу відмивання брудних грошей. А внутрішні (законодавчо закріплені) обмеження щодо переказу коштів за межі держави не допускають, щоб капітал нелегального походження вливався у світову фінансову систему. Україна ніколи не стикалася з відмиванням грошей у його класичному варіанті. Характерною для неї проблемою є ухилення від оподаткування та супутнє йому явище — неминучий вплив капіталу.

Не випадково ряд країн за активної участі міжнародних фінансових організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового банку) застосовує низку механізмів валютного контролю, зокрема операцій з готівкою та операцій, пов'язаних із рухом капіталу. Світова економічна теорія навряд чи винаходить нові механізми чи розроблятиме нові стратегії — швидше пропонуватимуться старі дієві рецепти, "омолоджені" за рахунок сучасних тенденцій розвитку економічної думки. В цьому контексті доречно наголосити на все активнішій участі держави: нині фактично всі країни використовують тотальний контроль за фінансовими ресурсами, дедалі активніше втручаючись у процес регулювання капітальних

операцій. Практично в усіх державах скасовано обмеження щодо банківської таємниці, особливо коли йдеться про відмивання грошей.

Після подій 2001 року США оголосили про намір вести рішучу боротьбу з відмиванням великих сум грошей як усередині країни, так і за її межами. Вочевидь, проблема набула глобального характеру й підриває всю міжнародну фінансову систему. Розроблена Сполученими Штатами стратегія протидії легалізації злочинних прибутків передбачає тісну співпрацю з іншими країнами та міжнародними фінансовими інститутами, передусім із МВФ і Світовим банком.

Американські банки нині повинні інформувати правоохоронні органи про всі підозрілі операції, що стосуються країн із так званого "чорного списку". Крім того, уряди США та економічно розвинутих держав рекомендують міжнародним фінансовим організаціям обмежити фінансову допомогу країнам, які не протидіють відмиванню грошей. Звернімося до світового досвіду такої протидії.

В Аргентині законодавство щодо боротьби з відмиванням грошей стосується насамперед торгівлі наркотиками. В 1990 році створено змішану комісію з контролю за операціями з відмивання грошей. Їй доручено розробити відповідні рекомендації для фінансових установ, банків, судів. Заходи боротьби розробляли також національна митна служба, централь-

ний банк, генеральне податкове управління.

Австралія за останні 10 років розробила всеохоплюючий механізм, який забезпечує загальносистемний підхід до розв'язання зазначеної проблеми. Однією з його засад є законодавство, спрямоване на виявлення ключових чинників організованої злочинності. Основними правовими актами з цього питання є закони про боротьбу з прибутками від злочинної діяльності та про звітність за фінансовими операціями. Згідно з першим законом суд уповноважено виносити рішення про застосування матеріальних санкцій — стягнень у розмірі прибутків, отриманих злочинним шляхом, а також виносити рішення про заморожування активів, конфіскацію майна, отриманого внаслідок незаконних дій. Закон щодо звітності за фінансовими операціями зобов'язує банки та фінансові установи інформувати відповідний контролюючий орган країни про всі значні та підозрілі операції з готівкою. В 1991 р. в Австралії засновано цільовий фонд конфіскованих активів, на рахунки якого надходять кошти, вилучені в ході боротьби з відмиванням грошей. Ресурси фонду (а це приблизно 28 млн. австралійських доларів) використовуються для фінансування проектів і програм, пов'язаних із боротьбою з відмиванням грошей.

У **Білорусі** немає механізму боротьби з відмиванням грошей або використанням доходів від злочинної діяльності. Унаслідок недосконалості законодавства, що регулює сферу фінансових операцій, і відсутності у кримінальному законодавстві країни визначення поняття "відмивання грошей" або відповідальності фізичних осіб і банківських установ за такі операції, держава починає стикатися з проблемою легалізації брудних грошей. Аби запобігти розповсюдженню цього явища, Білорусі вже зараз необхідно розглядати питання про розширення співпраці і взаємодії органів, відповідальних за регулювання операцій фінансового, банківського та економічного секторів і органів, відповідальних за дотримання кримінального законодавства.

У **Канаді** основним джерелом незаконних доходів вважається нелегальний оборот наркотиків, проте брудні гроші добувають також шахрайством, контрабандою, відмиваючи їх потому через банки, а також шляхом купівлі іноземної валюти, вкладень капіталу у нерухомість, дорогі метали, страхування, цінні папери тощо. При цьому використовується широка міжбанківська мережа.

У 1990 році в Канаді створено консультативний комітет із боротьби з відмиванням грошей, до якого входять представники державного та приватного секторів. Він зобов'язаний контролювати заходи, яких вживає влада, протидіючи легалізації незаконних прибутків.

Правові норми стосовно відмивання грошей у Канаді належать до виняткової компетенції уряду й закріплені у кримінальному кодексі, законах про продовольчі товари та лікарські препарати, про контроль над наркотичними засобами, про боротьбу з прибутками від злочинної діяльності. Останній закон зобов'язує фінансові установи звітувати про операції з готівкою обсягом понад 100 тисяч канадських доларів, якщо вони здійснюються однією й тією ж особою або для однієї й тієї ж особи протягом одного дня. Крім того, фінансові установи повинні провести аналіз щодо особи, яка здійснює зазначену операцію. Банки та фінансові компанії зобов'язані, як правило, забезпечувати конфіденційність інформації, отриманої в процесі роботи з клієнтами, і згідно із законом про боротьбу з отриманням прибутків від злочинної діяльності можуть повідомляти про підозрілі операції, пов'язані з відмиванням грошей, не боячись цивільної або кримінальної відповідальності за такі повідомлення.

Асоціація канадських банкірів у 1986 році заснувала як банківський консультативний орган цільову групу з проблем відмивання грошей. Банки опублікували керівні принципи, покликані допомогти банківським службовцям здійснювати передбачені законом заходи щодо виявлення випадків відмивання брудних грошей.

У **Чилі** в законі, яким передбачено покарання за незаконний оборот наркотиків, є ряд положень, спрямованих на запобігання відмиванню коштів, отриманих у результаті наркобізнесу. Таємниця банківських операцій не перешкоджає проведенню розслідування у Чилі. У 1994 році тут ухвалено закон, який дав змогу посилити контроль за фондовою біржею, банківськими установами, пенсійними фондами, страховими компаніями та іншими організаціями, що займаються фінансовими операціями.

Хорватія приєдналася до всіх міжнародних договорів, які стосуються боротьби з відмиванням грошей. Цю діяльність у державі контролює Міністерство внутрішніх справ — саме воно займається розробкою нового законодавства, зокрема проектів законів про боротьбу з відмиванням

грошей та про боротьбу з незаконним оборотом наркотиків.

Куба останнім часом ужила ряд законодавчих заходів, якими передбачено вільніший доступ до іноземного капіталу та більші можливості для інвестицій. Однак у зв'язку з розширенням масштабів туризму ці заходи викликають стурбованість, особливо міжнародних організацій і найближчого сусіда — США, стосовно розширення можливостей здійснення операцій, пов'язаних із відмиванням грошей. Нині розробляється ряд норм адміністративного характеру, яких слід дотримуватися у банківській сфері.

На **Кіпрі** в 1992 році схвалено закон про набрання в країні чинності положень Віденської конвенції 1988 року. У 1995 році тут ратифіковано також Конвенцію Ради Європи. Центральний банк Кіпру видав ряд нормативних актів і рекомендацій, спрямованих на боротьбу з відмиванням грошей через фінансові установи. Із вересня 1990 року всі банки країни (як місцеві, так і офшорні) зобов'язані надавати центральному банку щомісячні звіти про депозити, відкриті шляхом внесення готівки, та підозрілі грошові перекази, що перевищують певну граничну суму. Виконуючи це розпорядження, всі банківські установи скоригували свої системи бухгалтерського обліку, що дало змогу миттєво виявляти і контролювати всі підозрілі операції з готівкою. Із грудня 1994 року банки, дотримуючись рекомендацій центрального банку, ввели посаду працівника з питань дотримання розпоряджень стосовно відмивання грошей. Центральний банк Кіпру підтримує тісні зв'язки з асоціацією комерційних банків, допомагаючи розробити кодекс поведінки службовців, яка б унеможливила використання банківської системи для відмивання грошей. Крім того, центральний банк постійно вживає заходів щодо поліпшення інформованості із цього питання:

— розповсюджує серед банків аналітичні довідки, де наводяться приклади підозрілих операцій і характерні сценарії, за якими діють клієнти, причетні до відмивання грошей;

— ініціює навчальні семінари та спонукає банки (рекомендує їм щорічно виділяти фінансові кошти) створювати власні служби підготовки кадрів для боротьби з легалізацією незаконно отриманих коштів.

В **Італії** діє спеціальне законодавство, яке регламентує боротьбу з організованою злочинністю та відмиванням грошей на національному і

міжнародному рівнях. Згідно з ним злочинном вважається легалізація брудних грошей як у формі заміни одного грошового забезпечення іншим, так і у формі реінвестицій у законні види економічної діяльності.

В Італії незаконно придбані товари можуть бути конфісковані. Центральний банк як орган, що регулює питання таємниці банківських операцій, не перешкоджає зусиллям поліції та суду в боротьбі з відмиванням грошей. Законодавство, яке регулює використання готівки на суму понад 20 мільйонів лір, передбачає ідентифікацію банків і фінансових посередників; вони також зобов'язані повідомляти про всі підозрілі суми до спеціального органу — така співпраця убезпечує їх від кримінальної відповідальності. В італійському законодавстві є положення, що передбачають можливість електронного спостереження, здійснення прихованих операцій і контрольованих поставок. Крім того, в країні створено спеціальні слідчі органи, які збирають оперативні дані щодо організованої злочинності, зокрема й стосовно відмивання грошей. Законодавством передбачено також захист свідків і реституцію жертвам організованої злочинності.

Італія має найбільший (за часом) досвід боротьби з відмиванням грошей, наркобізнесом та іншими видами незаконної діяльності. Практичним вирішенням цих питань займається цілий ряд державних структур — правоохоронні органи, суди, центральний банк.

У Японії боротьба з отриманням злочинних прибутків і легалізацією брудних грошей ведеться одночасно з викоріненням злочинів, які є джерелами таких прибутків. Кримінальний кодексом передбачено конфіскацію і “збір еквівалентної вартості” (штраф). Спеціальний закон (1992 р.) регламентує боротьбу з прибутками від незаконної торгівлі наркотиками. Міністерство фінансів, центральний банк Японії, інші державні органи контролюють діяльність усіх фінансових установ, які зобов'язані чітко ідентифікувати клієнтів та пильнувати операції, ознаки яких містяться в рекомендаціях контролюючих органів. Крім того, нині діє система контролю за рухом капіталу певного виду. В Японії немає закону про таємницю банківських операцій — фінансові установи співпрацюють зі слідчими органами на підставі санкцій, виданих суддею.

У Мексиці одним із головних джерел брудних грошей теж вважається незаконний оборот наркотиків. Величезні прибутки від кримінального бізнесу

спрямовуються в національні фінансові та комерційні структури. Цей процес пришвидшується з технологічним ускладненням світової фінансової системи. Організована злочинність із вигодою для себе використовує відсутність міжнародної співпраці у боротьбі з відмиванням грошей і контролюванні руху капіталу.

В 1990 році у мексиканському законодавстві з'явилося положення, згідно з яким відмивання грошей розцінювалося як кримінальний злочин. За тим же положенням на будь-яку особу, що ввозить до країни суму, еквівалентну 20 тисячам доларів, не вказуючи її у митній декларації, накладаються фінансові санкції. В 1993 році центральний банк розробив для банківського сектору рекомендації стосовно інформування про підозрілі операції. У 1995 році до кримінального законодавства внесено зміни, згідно з якими відмивання грошей кваліфікується як окремий злочин, тобто незаконна діяльність, пов'язана не лише з податково-митною сферою. Відповідні корективи внесено як у закони, що регулюють банківську справу, так і у фінансові операції та роботу фондової біржі.

У боротьбі з відмиванням грошей Мексика дотримується таких стратегічних напрямів:

- ◆ створення каналів для повідомлення оперативної інформації, що дає змогу розширити базу даних у власній країні та поліпшити зв'язок із державами, які володіють передовими технологіями; налагодження міжнародної співпраці у боротьбі з легалізацією злочинно добутих коштів;

- ◆ аналіз міжнародного досвіду, законодавства, спрямованого на протидію відмиванню брудних грошей.

Міністерство внутрішніх справ Мексики координує свою діяльність із центральним банком. Результатом цієї співпраці стали рекомендації щодо заходів боротьби з відмиванням грошей, складені з урахуванням вимог FATF, які центральний банк надає банкам і пунктам обміну валют, що функціонують на території держави.

У Таїланді схвалено два закони щодо боротьби з відмиванням нелегальних доходів: про запобіжні заходи стосовно осіб, які скоїли злочини, пов'язані з наркотиками (він уповноважує компетентні правоохоронні органи встановлювати стеження, арештовувати, конфіскувати майно злочинця) та про взаємодопомогу в питаннях кримінального правосуддя, спрямований на зміцнення співпраці між правоохоронними органами Таїланду й зарубіжних країн у сфері обміну інформацією. На

підставі другого закону створено спеціальну установу по збору даних від фінансових і державних установ, а також від посадовців, відповідальних за подання звітності про операції зі значними сумами, що перевищують указані в нормативних актах міністерств і відомств, і дають підстави для підозри, що вони пов'язані зі злочинністю.

Туреччина підтримує всі міжнародні ініціативи стосовно боротьби з відмиванням грошей, підписала Конвенцію 1988 року, є повноправним членом FATF, схваливши 1991 року її сорок рекомендацій. Цього ж року до положень, які регулюють обмін валюти, внесено поправки, згідно з якими було скасовано дозвіл на ввезення до країни іноземної валюти без будь-яких обмежень і без зазначення її джерела. Натомість банки та спеціальні фінансові установи зобов'язано повідомляти правоохоронні органи про перекази іноземної валюти за кордон на суму понад 50 тисяч доларів США або еквівалентну їй, якщо це не стосується експорту, імпорту та угод за невидимими статтями. Парламент Туреччини завершує розгляд проекту закону про запобігання незаконному обороту наркотичних засобів і психотропних речовин і відмивання грошей, який має ряд суттєвих особливостей:

- а) відмивання грошей кваліфікується як злочин у широкому значенні, коли під прибутками від злочинної діяльності розуміють гроші та кредитно-грошові інструменти, майно тощо;

- б) заморожування й арешт фінансових активів регулюється конкретним положенням, яким визначено функції, повноваження банків і спеціальних фінансових установ та зобов'язано інформувати про зазначені операції;

- в) уперше введено положення про контрольовану поставку.

Проект закону містить конкретні положення щодо підозрілих операцій. Ним також передбачається заснувати управління з виявлення і розслідування фінансових злочинів, яке матиме статус спеціального органу при канцелярії прем'єр-міністра. Крім збору аналітичних даних і фінансової звітності, воно тісно співпрацюватиме з головним управлінням безпеки, митними органами, міністерством юстиції, центральним банком Туреччини. На управління, з огляду на його особливий статус, не поширюватиметься обмеження щодо банківської таємниці, — воно матиме повноваження одержувати будь-яку інформацію та документи від фінансових і нефінансових установ, а також від окремих осіб. Крім того, управління має

створити загальну систему звітності за фінансовими операціями.

У міжнародній системі боротьби з відмиванням грошей особливу роль відіграють США і Великобританія.

Саме **Великобританія** виступила з низкою ініціатив, спрямованих на зміцнення національних систем боротьби з легалізацією брудного капіталу та посилення міжнародної протидії “зараженню” ним світової фінансової системи.

Останніми роками Банком Англії вжито ряд заходів, аби унеможливити використання фінансової системи для відмивання грошей, а саме:

— законодавчо закріплено, що відмивання грошей є кримінальним злочином;

— у 1990—1991 рр. видано, а в 1995 р. перевидано керівні розпорядження для банків та інших фінансових установ щодо боротьби з легалізацією брудних грошей;

— створено національну кримінально-розвідувальну службу як центр

збору й розповсюдження інформації фінансових установ та інших джерел про підозрілі операції з відмивання грошей;

— на виконання директиви Європейського Союзу щодо боротьби з відмиванням грошей для кредитно-фінансових установ розроблено відповідний регулюючий режим.

Крім того, законодавство Великобританії передбачає відстеження, заморожування та конфіскацію прибутків від наркобізнесу. Перші положення щодо відмивання грошей містилися в законі про правопорушення, пов’язані з незаконним оборотом наркотиків (даний закон набув чинності ще 1986 року). Ці положення ввійшли до закону про боротьбу з незаконним оборотом наркотиків 1994 року, в якому правопорушеннями вважалися також допомога будь-якою особою іншій особі у приховуванні справжнього походження прибутків від незаконного обороту наркотиків. Цим же законом визначено ще один злочин, який полягає у створенні перешкод слідству у справах службовців фінансових установ та інших осіб, які “проговорилися” підозрюваному про ведення проти нього слідства.

Закон 1993 року кваліфікує як кримінальний злочин легалізацію прибутків не лише від наркобізнесу, а й від інших видів злочинної діяльності, а також приховування відомостей про відмивання певною особою брудних грошей, у тому числі прибутків від незаконного обороту наркотиків і коштів терористів.

Сполучені Штати Америки твердо дотримуються курсу на міжнародну координацію і співпрацю у боротьбі з транснаціональною злочинністю, позбавляючи криміналітет права користуватися нелегально добутиими грошима і оголошуючи злочином дії щодо їх відмивання.

□

Олена Щербакова,

заступник директора департаменту валютного контролю та ліцензування Національного банку України — начальник управління.

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

**ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ,
ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ
(за березень 2003 року)***

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	295.0987	18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	48.5581
2	986 BRL	100 бразильських реалів	147.2602	19	496 MNT	10000 монгольських тугриків	47.3757
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	90.7043	20	554 NZD	100 новозеландських доларів	301.7456
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.5074	21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.1816
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.4573	22	604 PEN	100 перуанських нових сол	153.2770
6	981 GEL	100 грузинських ларі	245.2531	23	408 KPW	100 північнокорейських вон	242.4773
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.4020	24	642 ROL	10000 румунських леїв	1.6145
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	96.7271	25	682 SAR	100 саудівських ріялів	142.2457
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	109.3853	26	760 SYP	100 сирійських фунтів	11.5967
10	356 JNR	1000 індійських рупій	111.8344	27	705 SIT	100 словенських толарів	2.4923
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6684	28	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.3506
12	368 IQD	100 іракських динарів	1715.2733	29	972 TJS	100 таджицьких сомоні	173.8755
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	11.5676	30	952 XOF	1000 франків КФА ВСЕАО	8.7915
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1779.9466	31	152 CLP	1000 чилійських песо	7.1141
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5234	32	191 HRK	100 хорватських кун	75.5916
16	434 LYD	100 лівійських динарів	445.9539	33	156 CNY	100 юанів Женьміньбі (Китай)	64.4458
17	470 MTL	100 мальтійських лір	1362.8413	34	255	100 доларів США за розр. із Індією	426.7600

* Курс встановлено з 01.03.2003 року. На замовлення “Вісника НБУ” матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.03.2003 р.	02.03.2003 р.	03.03.2003 р.	04.03.2003 р.	05.03.2003 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	322.8367	322.8367	322.8367	326.3615	327.0856	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	840.6399	840.6399	840.6399	840.6917	844.2877	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8912	10.8912	10.8912	10.8912	10.8867	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0270	0.0270	0.0270	0.0270	0.0270	
5	208 DKK	100 датських крон	77.4300	77.4300	77.4300	77.5530	78.4076	
6	840 USD	100 доларів США	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	
7	233 EEK	100 естонських крон	36.7598	36.7598	36.7598	36.8212	37.2269	
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.8554	6.8554	6.8554	6.8832	6.9284	
9	124 CAD	100 канадських доларів	357.5123	357.5123	357.5123	359.4497	359.3522	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.4957	3.4957	3.4957	3.4957	3.5095	
11	428 LVL	100 латвійських латів	913.4418	913.4418	913.4418	913.4418	913.4418	
12	440 LTL	100 литовських літів	166.0286	166.0286	166.0286	166.7552	168.6905	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	37.4401	37.4401	37.4401	37.4206	37.4112	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	74.4551	74.4551	74.4551	74.4974	74.8970	
15	985 PLN	100 польських злотих	136.4634	136.4634	136.4634	135.8051	134.7633	
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6896	1.6896	1.6896	1.6884	1.6892	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	306.9024	306.9024	306.9024	307.0870	307.3904	
18	703 SKK	100 словацьких крон	13.7550	13.7550	13.7550	13.7681	13.8817	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0334	0.0334	0.0334	0.0323	0.0327	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	23.6072	23.6072	23.6072	23.5683	23.7444	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5528	0.5528	0.5528	0.5518	0.5518	
23	203 CZK	100 чеських крон	18.0858	18.0858	18.0858	18.1046	18.2605	
24	752 SEK	100 шведських крон	62.8885	62.8885	62.8885	62.6701	63.3641	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	393.1682	393.1682	393.1682	394.0401	399.0915	
26	392 JPY	1000 японських єн	45.1748	45.1748	45.1748	45.2147	45.3711	
27	978 EUR	100 євро	575.1658	575.1658	575.1658	576.1260	582.4741	
28	960 XDR	100 СПЗ	731.2783	731.2783	731.2783	730.7294	733.9597	
			16.03.2003 р.	17.03.2003 р.	18.03.2003 р.	19.03.2003 р.	20.03.2003 р.	21.03.2003 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	318.0041	318.0041	319.9041	314.1992	315.6562	316.0124
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	848.1517	848.1517	843.9715	833.6436	830.7892	834.6089
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8712	10.8712	10.8712	10.8712	10.8712	10.8712
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0268	0.0268	0.0268	0.0268	0.0268	0.0268
5	208 DKK	100 датських крон	77.3704	77.3704	77.5665	76.0255	75.9014	76.0645
6	840 USD	100 доларів США	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500
7	233 EEK	100 естонських крон	36.7359	36.7359	36.8246	36.0916	36.0370	36.1120
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.8314	6.8314	6.8227	6.7004	6.6736	6.6694
9	124 CAD	100 канадських доларів	358.4835	358.4835	362.8790	359.5048	359.7172	359.9836
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.5211	3.5211	3.5281	3.5281	3.5281	3.5281
11	428 LVL	100 латвійських латів	924.5234	924.5234	916.5808	907.2279	907.2279	908.7734
12	440 LTL	100 литовських літів	167.0581	167.0581	167.4672	164.4218	164.0829	164.2143
13	498 MDL	100 молдовських лейв	37.1563	37.1563	37.1072	37.0760	37.0647	37.0374
14	578 NOK	100 норвезьких крон	73.9188	73.9188	73.8313	71.8827	71.5690	71.3422
15	985 PLN	100 польських злотих	132.4956	132.4956	131.7734	130.6383	131.0319	131.0823
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6999	1.6999	1.6996	1.6985	1.6990	1.6998
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	303.7052	303.7052	303.6518	301.3877	301.5760	301.6068
18	703 SKK	100 словацьких крон	13.7856	13.7856	13.8057	13.5234	13.5136	13.4707
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0324	0.0324	0.0316	0.0322	0.0314	0.0313
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	23.4945	23.4945	23.5319	23.0259	22.9836	22.9603
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5515	0.5515	0.5515	0.5506	0.5506	0.5506
23	203 CZK	100 чеських крон	18.1735	18.1735	18.1812	17.8904	17.8605	17.8271
24	752 SEK	100 шведських крон	62.4401	62.4401	62.4768	61.1377	61.3154	61.5119
25	756 CHF	100 швейцарських франків	391.6280	391.6280	392.7335	383.7911	383.2370	384.0086
26	392 JPY	1000 японських єн	45.0111	45.0111	45.3114	44.7969	44.7221	44.3265
27	978 EUR	100 євро	574.7924	574.7924	576.1793	564.7102	563.8566	565.0302
28	960 XDR	100 СПЗ	730.6533	730.6533	731.1841	724.0564	724.6515	724.6003

Щодо іноземних валют, України щоденно (за березень 2003 року)

Офіційний курс

06.03.2003 р.	07.03.2003 р.	08.03.2003 р.	09.03.2003 р.	10.03.2003 р.	11.03.2003 р.	12.03.2003 р.	13.03.2003 р.	14.03.2003 р.	15.03.2003 р.
329.0479	327.8146	329.0175	329.0175	329.0175	329.0175	325.7800	318.9248	315.8945	318.0041
850.7581	856.1283	857.5440	857.5440	857.5440	857.5440	855.6204	860.7003	855.9150	848.1517
10.8823	10.8801	10.8801	10.8801	10.8801	10.8801	10.8756	10.8756	10.8734	10.8712
0.0270	0.0270	0.0270	0.0270	0.0270	0.0270	0.0269	0.0269	0.0269	0.0268
78.7610	78.7468	79.3034	79.3034	79.3034	79.3034	79.5830	79.2031	78.0347	77.3704
533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500
37.3871	37.3769	37.6360	37.6360	37.6360	37.6360	37.7758	37.5985	37.0394	36.7359
6.9270	6.9531	6.9623	6.9623	6.9623	6.9623	6.9447	6.8967	6.8878	6.8314
362.0606	362.4101	364.1778	364.1778	364.1778	364.1778	364.6509	362.2467	359.5831	358.4835
3.5095	3.5095	3.5095	3.5095	3.5095	3.5095	3.5211	3.5211	3.5211	3.5211
918.1583	921.3299	921.3299	921.3299	921.3299	921.3299	924.5234	924.5234	924.5234	924.5234
169.7210	169.2579	170.3007	170.3007	170.3007	170.3007	170.4803	170.4476	168.5360	167.0581
37.3918	37.3617	37.3246	37.3246	37.3246	37.3246	37.2186	37.2071	37.1950	37.1563
75.2146	74.6803	74.7019	74.7019	74.7019	74.7019	74.4974	74.7840	74.1147	73.9188
136.2069	136.4587	136.4622	136.4622	136.4622	136.4622	134.8627	134.4875	132.4966	132.4956
1.6886	1.6887	1.6902	1.6902	1.6902	1.6902	1.6931	1.6967	1.6999	1.6999
307.7715	307.2831	307.7317	307.7317	307.7317	307.7317	307.3648	305.3032	304.7004	303.7052
13.9767	13.9960	14.0862	14.0862	14.0862	14.0862	14.1126	14.0554	13.8596	13.7856
0.0333	0.0332	0.0331	0.0331	0.0331	0.0331	0.0328	0.0329	0.0327	0.0324
10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587
23.8447	23.8644	24.0122	24.0122	24.0122	24.0122	24.0808	23.9853	23.6595	23.4945
0.5518	0.5518	0.5518	0.5518	0.5518	0.5518	0.5515	0.5515	0.5515	0.5515
18.3696	18.3721	18.4879	18.4879	18.4879	18.4879	18.6091	18.5856	18.3486	18.1735
63.6610	63.4606	63.7346	63.7346	63.7346	63.7346	63.5859	63.1665	62.4942	62.4401
400.9467	399.4681	401.8805	401.8805	401.8805	401.8805	403.0705	400.9055	394.5402	391.6280
45.4284	45.4301	45.7628	45.7628	45.7628	45.7628	45.6984	45.5297	45.0653	45.0111
584.9813	584.8212	588.8755	588.8755	588.8755	588.8755	591.0626	588.2887	579.5401	574.7924
736.1363	735.9931	738.2757	738.2757	738.2757	738.2757	738.9057	738.7737	734.2881	730.6533
22.03.2003 р.	23.03.2003 р.	24.03.2003 р.	25.03.2003 р.	26.03.2003 р.	27.03.2003 р.	28.03.2003 р.	29.03.2003 р.	30.03.2003 р.	31.03.2003 р.
316.2825	316.2825	316.2825	316.4161	318.4674	319.1425	320.4226	320.6138	320.6138	320.6138
834.6357	834.6357	834.6357	838.7856	840.6713	839.4027	839.8450	833.7827	833.7827	833.7827
10.8734	10.8734	10.8734	10.8734	10.8712	10.8734	10.8712	10.8712	10.8712	10.8712
0.0268	0.0268	0.0268	0.0267	0.0267	0.0267	0.0267	0.0267	0.0267	0.0267
75.9230	75.9230	75.9230	76.3672	76.7941	76.6238	77.0260	77.0732	77.0732	77.0732
533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500	533.4500
36.0438	36.0438	36.0438	36.2552	36.4495	36.3677	36.5586	36.5825	36.5825	36.5825
6.6317	6.6317	6.6317	6.7093	6.8138	6.7750	6.7952	6.8930	6.8930	6.8930
360.2679	360.2679	360.2679	358.8504	361.6662	363.1573	364.0879	363.7467	363.7467	363.7467
3.5281	3.5281	3.5281	3.5211	3.5211	3.5211	3.5211	3.5211	3.5211	3.5211
905.6876	905.6876	905.6876	905.6876	905.6876	908.7734	907.2279	907.2279	907.2279	907.2279
163.8511	163.8511	163.8511	164.0224	165.2571	164.2547	165.3596	165.2213	165.2213	165.2213
36.9709	36.9709	36.9709	36.9563	36.9287	36.8720	36.8443	36.8163	36.8163	36.8163
71.7374	71.7374	71.7374	72.2454	72.8460	72.8267	72.9476	72.8512	72.8512	72.8512
130.8894	130.8894	130.8894	130.8825	131.6660	131.2704	131.2360	130.9012	130.9012	130.9012
1.6999	1.6999	1.6999	1.7000	1.7000	1.6998	1.7000	1.6999	1.6999	1.6999
301.6008	301.6008	301.6008	302.0933	302.2799	301.4575	301.6816	301.0846	301.0846	301.0846
13.4549	13.4549	13.4549	13.5542	13.6680	13.6931	13.8059	13.8299	13.8299	13.8299
0.0310	0.0310	0.0310	0.0303	0.0308	0.0311	0.0310	0.0312	0.0312	0.0312
10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587	10.2587
22.8863	22.8863	22.8863	23.0289	23.1683	23.1069	23.2169	23.1756	23.1756	23.1756
0.5506	0.5506	0.5506	0.5506	0.5499	0.5499	0.5499	0.5499	0.5499	0.5499
17.8187	17.8187	17.8187	17.8910	17.9354	17.8873	17.9750	17.9642	17.9642	17.9642
61.5412	61.5412	61.5412	61.7438	61.7354	61.7371	61.8218	62.0338	62.0338	62.0338
382.1926	382.1926	382.1926	384.5903	387.4398	386.0717	386.6818	387.6418	387.6418	387.6418
44.1217	44.1217	44.1217	44.2213	44.4791	44.3897	44.5532	44.4093	44.4093	44.4093
563.9633	563.9633	563.9633	567.2707	570.3114	569.0311	572.0184	572.3919	572.3919	572.3919
722.8428	722.8428	722.8428	724.9233	727.0960	725.1184	727.5839	727.0683	727.0683	732.8476

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Оксана Нетикша

Аспірантка Київського національного торговельно-економічного університету

Сучасні тенденції в організації внутрішнього аудиту

Служби внутрішнього аудиту в банках України створено кілька років тому. Складність та ризиковість операцій сучасного бізнесу спонукають удосконалювати їх роботу відповідно до світових стандартів — насамперед з метою зменшення ризиків операцій та процесів. Тому керівники зазначених служб повинні володіти інформацією щодо новітніх тенденцій розвитку внутрішнього аудиту, підходити до його організації.

Автор висвітлює основні аспекти сучасної концепції внутрішнього аудиту, використовуюваної у розвинутих країнах.

Внутрішній аудит у вітчизняній банківській системі вже пройшов певний етап еволюційного розвитку: затверджено стандарти для комерційних банків, положення про організацію внутрішнього аудиту; в банках організовано роботу відповідних служб.

В Україні внутрішній аудит часто все ще розуміють як сучасну назву внутрігосподарського контролю та ревізії. Втім, фахівці цієї справи зосереджуються на пошуку недоліків та винуватців, а не можливостей удосконалення існуючих систем і процесів, виявлення ризиків.

Сучасний бізнес супроводжують різноманітні ризикові події. Тому менеджери розробляють стратегію ризик-менеджменту, а внутрішні аудитори — новий підхід до внутрішнього аудиту, який базується на визначенні ризику.

Формуючи сучасну концепцію внутрішнього аудиту, необхідно передусім враховувати події останніх років: банкрутство компаній та фінансових інститутів — з одного боку, й розширення, диверсифікацію діяльності (як у територіально-організаційному аспекті, так і в плані надання послуг) — з іншого, що орієнтує внутрішній аудит на вдосконалення контролю, управління ризиками, корпоративне управління.

Усі зазначені вище аспекти впливають із сучасної інтерпретації внутрішнього аудиту. Однак необхідно зазначити, що поняття “внутрішній аудит” у вітчизняній практиці та у розвинутих країнах трактується дещо по-різному. Так, українське законодавство, що регулює діяльність внутрішніх аудиторів у банківській сфері (постанова Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114), визначає внутрішній аудит як незалежну експертну діяльність аудиторської служби банку з метою перевірки й оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю, а та-

кож якості виконання співробітниками банку своїх обов'язків. Професійні стандарти внутрішнього аудиту, чинні з 01.01.2002 р., трактують внутрішній аудит як діяльність щодо надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення господарської діяльності банку. Внутрішній аудит допомагає банку досягти поставленої мети шляхом систематизованого та послідовного підходу до оцінки й підвищення ефективності управління ризиками, контролю та системи корпоративного управління.

Отже, діяльність внутрішніх аудиторів зміщується з виконання експертної та контрольної функцій до консультативних послуг та надання керівництву гарантій (впевненості) ефективної діяльності банку.

Під впливом зазначених вище факторів в Україні необхідно формувати концепцію внутрішнього аудиту на таких засадах (див. таблицю).

Розглянемо зазначені аспекти детальніше.

1. Підходи.

1.1. Орієнтування на ризики. Стосовно предмета, об'єктів, завдань особливості сучасного внутрішнього аудиту є його спрямування передусім на **ризик**. Зовнішній та внутрішній аудитор розглядають їх по-різному. Перший оцінює аудиторський ризик, що відображає небезпеку невідповідного аудиторського висновку. Другий зорієнтований насамперед на виявлення ризиків діяльності (підприємницький, або ризик бізнесу), їх оцінку та пошук шляхів зниження. Для цього внутрішні аудитори використовують концепцію ризик-менеджменту, сутність якої полягає у виконанні послідовних дій з метою зменшення, трансформації або уникнення ризику взагалі.

В умовах нестабільної макроекономічної ситуації банки України повинні контролювати ризики. Якщо проблема регулювання ризиків банківської діяльності з боку НБУ в основному вирішена, то організація внутрішнього управління і контролю за ризиками в

Основні засади внутрішнього аудиту

№ п/п	Засади	Зміст
1	Прогнозний характер, превентивність	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Аудит упереджує відхилення у діяльності банку, спрямований на виявлення ризиків бізнесу, розробку рекомендацій для їх запобігання; ♦ звіт аудитора якнайповніше відображає ризики, містить рекомендації щодо вдосконалення діяльності, перспектив розвитку банку
2	Характер послуг: консультування, надання гарантій керівництву	Володіючи найповнішою інформацією про клієнтів, внутрішні аудитори рекомендують, як підвищити ефективність діяльності банку
3	Підходи до аудиту: системний, послідовний, орієнтований на ризик	Спрямовані на ідентифікацію, оцінку ризиків, зниження їх рівня по системі в цілому
4	Основна висхідна точка внутрішнього аудиту: орієнтування на процеси і події з найбільшими ризиками	Передусім дослідженню (оцінці) підлягають процеси та пов'язані з ними ризики (а не звітність і можливі ризики)

більшості комерційних банків України — лише на етапі становлення. З огляду на це внутрішні аудитори мають ідентифікувати ризики та оцінити систему внутрішнього контролю за ними. Така необхідність пов'язана передусім із можливим негативним впливом, який може спричинити:

— прийняття помилкового рішення в результаті використання не своєчасної, неповної або частково недостовірної інформації;

— неспроможність створити ефективну систему належного збереження активів;

— недостатнє задоволення потреб клієнтів, погіршення репутації банківської установи;

— недотримання правил та планів банку, невиконання відповідних заходів і процедур;

— непродумане придбання ресурсів або неефективне їх використання;

— неспроможність досягти програмних або операційних цілей, вирішити задачі банку.

Важливо не лише виявити ризик і визначити його розмір, а й постійно контролювати тенденції зміни величини ризику і розробити комплекс заходів щодо його мінімізації.

1.2. Системний підхід. У західній практиці внутрішнього аудиту саме системний метод (його ще називають системний підхід) використовується найчастіше. Однак його не можна ототожнювати із системно орієнтованим аудитом (об'єктом дослідження якого є здебільшого система внутрішнього контролю), коли перед здійсненням процедур детального тестування оцінюють організацію внутрішнього контролю. З точки зору внутрішнього аудиту системний підхід означає, що фахівець повинен зважити адекватність та ефективність систем контролю ризиків, обробки й передачі інформації та управління в цілому.

Необхідно враховувати основні властивості системи внутрішнього аудиту.

◆ Елементами внутрішнього аудиту як системи є мета, завдання, суб'єкти, об'єкти, функції, інструменти. Особливість сучасної концепції внутрішнього аудиту полягає в тому, що банківська установа розглядається як діюча система, котра складається з певних елементів, управляється, виробляє певний продукт (послугу) і має мету існування. В рамках такого підходу доречно аналізувати не окремі бізнес-процеси, а розглянути банківську устанovu як єдине ціле, враховуючи всі її складові. У внутрішньому аудиті системний підхід повинен бути базовим.

◆ Наявність істотних зв'язків між

елементами, які підтверджують інтеграційні властивості системи і проявляються через їх взаємозв'язок. Так, визначення мети внутрішнього аудиту дає змогу сформулювати задачі для її досягнення; сукупність цих задач орієнтує на вибір об'єкта і суб'єкта дослідження; коло інтересів внутрішнього аудиту потребує певного інструментарію, тобто способів, прийомів, техніки контролю, а його результати зводять у контрольній інформації, зміст, порядок узагальнення і реалізація якої підпорядковані основній меті.

◆ Певна організованість роботи внутрішнього аудитора, що проявляється у зниженні ступеня невизначеності.

◆ У системному підході ціле завжди більше від суми окремих елементів. Цей принцип безпосередньо пов'язаний із зазначеним у пункті 2. Оцінити ефективність системи в цілому недостатньо, необхідно розглянути кожен її елемент, а потім вивести загальний висновок.

1.3. Послідовний підхід. Організація внутрішнього аудиту передбачає його здійснення у певній послідовності, за етапами: планування аудиту, збір інформації з метою тестування системи контролю і детального тестування, аналіз цієї інформації, розробка рекомендацій. Розглянемо ці етапи.

Планування аудиту. Внутрішній аудитор детально знайомиться з діяльністю об'єкта перевірки, зосереджуючись на таких аспектах:

— об'єкт аудиту і мета його діяльності, продукти і послуги, вироблені системою;

— оцінка ризиків у цілому (якщо система не виконує поставлених завдань);

— організація і структура діяльності;

— персонал, плани, попередні звіти аудиторів.

Особливість системного підходу на етапі планування внутрішнього аудиту полягає в тому, що аудитор у разі необхідності може внести свої корективи, навіть якщо завдання внутрішнього аудиту вже узгоджене з менеджментом компанії. Повна і ясна картина вимагується поступово, розуміння системи не буде цілісним доти, доки аудит не стане комплексним.

Завершується процес планування формуванням програми аудиту, у якій зазначають, що слід зробити і як (процедури аудиторського завдання), хто це робитиме (формуватиме команди аудиторів, розподілятиме обов'язки між спеціалістами), скільки часу займе виконання завдання (складання бюджету аудиторського завдання).

2. Оцінка системи контролю. Внутрішні аудитори діють з метою підвищення ефективності системи контролю. Завдяки контролю знижується ризик того, що банк не виконає завдання. Тому внутрішні аудитори мусять впевнитися, що процес налагоджено належним чином. Завдяки контролю знижується ризик невиконання банком завдання.

Перш ніж перейти до виконання того чи іншого завдання, аудитори вивчають організацію і структуру управління системою в цілому та внутрішнім контролем зокрема. Вони повинні з'ясувати:

— чи забезпечує наявна система внутрішнього контролю достатню впевненість менеджерів і правління банку в тому, що поставлені завдання будуть виконані;

— чи знижує ця система ризику виникнення помилок та неадекватних дій.

З огляду на визначені банком завдання контролю уточнюють різноманітні аспекти завдань системного аудиту, виявляють специфічні моменти, які необхідно з'ясувати, щоб оцінити діючу систему внутрішнього контролю.

Внутрішній аудит критично підходить до оцінки існуючого контролю, узгоджуючи задачі системи в цілому. Ідентифікація наявної системи контролю — одне із завдань системного аудиту.

Кожне завдання аудиту зводиться до оцінки адекватності й достовірності заходів контролю. Такій оцінці слід приділяти найбільше уваги в аудиторській роботі.

Оцінка існуючого контролю. Внутрішні аудитори не можуть давати оцінку, здійснювати тестування або радити, як поліпшити внутрішній контроль доти, доки не матимуть прозорості і повної картини стосовно всіх процедур контролю, які функціонують у системі.

Аудитор виявляє наявні в системі контрольні засоби, оцінює, чи можуть вони бути адекватними. Однак слід пам'ятати, що внутрішній аудит — це не просто послідовність етапів. Коли аудитори переходять до тестування системи контролю, яку ідентифікували, вони можуть виявити додаткові засоби контролю або дізнатися, що існуючі не функціонують, як очікувалося.

3. Тестування системи контролю. Отримавши всі докази, оцінивши адекватність контрольного середовища, аудитор вибирає тип тестування, на підставі якого він підтвердить адекватність та відповідний рівень управління системою внутрішнього контролю. Існує два різних типи тестів: тести на відповідність та субстантивне тестування.

Тестування на відповідність. Завдання тестів на відповідність — аудиторсь-

кими доказами підтвердити, що процедури внутрішнього контролю функціонують, як передбачено. Головна мета таких тестів полягає не у виявленні помилок або потенційного шахрайства, а в ідентифікації контролю, який не завжди здійснюється відповідно до вимог. Причини помилок та зловживань для внутрішнього аудиторів вагоміші, ніж їх масштабність. Обсяг тестування на відповідність залежатиме від значимості одиниці аудиту після її оцінки та впевненості в ефективності роботи системи внутрішнього контролю.

На цьому етапі аудитор використовує відомості бухгалтерського, управлінського обліку, інших інформаційних систем банку. Аудитор повинен з'ясувати ефективність обробки масиву інформації, її потоки (вхідна та вихідна інформація). При цьому він може використати методи системного аналізу, зокрема теорію черг, яка дає змогу визначити ключові точки аудиту (key audit point), тобто ті елементи системи, які відіграють важливу роль у процесі виявлення ризиків, котрі знижують ефективність роботи системи.

Якщо тести на відповідність без зауважень розкрили аудиторську оцінку системи внутрішнього контролю, це означає, що система внутрішнього контролю функціонує належно. У такому разі процедури субстантивного тестування можна скоротити.

Субстантивне тестування (процедури перевірки на суттєвість). Це тестування операцій, звітності, інші процедури, зокрема аналітичний огляд, які дають змогу отримати аудиторські докази щодо точності, повноти, надійності, оцінки інформації, котра міститься в обліковій та управлінській звітності банку. Водночас, на відміну від тестів на відповідність, вони менше пов'язані з оцінкою адекватності контролю. **З огляду на це субстантивне тестування має відігравати обмежену роль при внутрішньому аудиті,** аудиторів використовують його для з'ясування значимості недоліків, коли не в змозі іншими методами переконати менеджерів стосовно відповідності чи невідповідності функціонування системи.

Після тестування системи контролю на надійність та відповідність внутрішні аудиторів переходять до складних завдань — формування висновків, розробки та написання рекомендацій.

4. Формування висновків та написання рекомендацій. Внутрішній аудит покликаний забезпечити достатню впевненість керівництва в тому, що ризики, притаманні системі, є контрольованими й керованими. А фахівці, які його

проводять, повинні бути впевнені, що управління ризиками та система внутрішнього контролю постійно вдосконалюються відповідно до змін зовнішнього середовища.

Висновки не узагальнюються, як рекомендації. Аудиторський висновок — це повідомлення менеджменту і правлінню, яким повинен бути контроль, аби виявити ризики, що супроводжують діяльність банку. Остаточний варіант звіту внутрішнього аудиту формується після зустрічі з відповідним управлінським персоналом. Внутрішні аудиторів з одного боку, повинні висвітлити зони низького контролю, де виявлено ризики, а з другого — зони високого контролю, де ефективні превентивні заходи запобігають їх виникненню.

Внутрішні аудиторів повинні не лише рекомендувати запровадити чи посилити контроль, а й пропонувати змінити його систему там, де виявлено істотні ризики, які неадекватно управляються та контролюються. Необхідно досягати балансу між величиною, негативним впливом ризику на систему та витратами на створення (зміну) системи контролю для уникнення ризику. Витрати на впровадження контролю мають відповідати затратам на управління або зниження ризику, а витрати на управління всім внутрішнім контролем — доходам банку від його запровадження.

Щоб довести необхідність рекомендацій, внутрішні аудиторів повинні подати їх як:

- фундаментальні (тобто запропоновані заходи допоможуть унеможливити банк від високого ризику);
- суттєві (рекомендовані операції дадуть змогу уникнути істотних ризиків);
- доцільні (в результаті здійснення операції підвищиться ефективність системи контролю, а отже, й дохід).

Підсумовуючи результати виконаної роботи, аудиторів повинні переконатися, що внутрішній контроль, ризик-менеджмент, процес корпоративного управління оптимізовані так, що банк готовий до будь-яких можливих змін зовнішнього середовища. У свою чергу системна, орієнтована на оцінку ризиків та контроль за ними діяльність внутрішніх аудиторів має забезпечити банку успіх у майбутньому і переконати в тому, що наслідки того чи іншого ризику ліквідовано або максимально послаблено, а застосовувані банком методи забезпечують виконання поставлених завдань.

У висновках і рекомендаціях внутрішні аудиторів повинні спрогнозувати можливі втрати банку та несприятливі для його діяльності ситуації. Відомі дослідники та практики — сертифіковані внутрішні аудиторів Інституту внутрішніх аудиторів Дж. Селім та Девід МакНемі зазначають, що розуміння завдань внутрішнього аудиту зміщуються від оцінки системи внутрішнього контролю до оцінки ризиків, їх прогнозу та профілактики. Зосереджуючи увагу на ефективності системи управління ризиками, внутрішні аудиторів пропонують “ліки” не лише для поточних проблемних зон, а й від можливих втрат. Із цією метою використовуються методи прогнозування і діагностики.

Послуги з надання гарантій та консультацій полягають у тому, що внутрішні аудиторів, аналізуючи аудиторські докази, дають змогу об'єктивно оцінити банківські системи управління ризиками, контролю, корпоративного управління. “Права рука” менеджменту банку, внутрішні аудиторів є консультантами з усіх аспектів його діяльності, володіючи великим масивом інформації щодо діяльності банку, вони повинні бути готові задовольнити всі запити керівництва. □

Управління
Національного
банку України
в Одеській області.
Фото
Віктора Хмари.

До записника аудитора /

Класифікація помилок у банківському обліку: точка зору аудитора

Автор розкриває тонкощі роботи аудитора. У повсякденній практиці перевіряючому досить часто доводиться вирішувати, як класифікувати і правильно оцінити виявлені ним помилки й порушення. Сучасні методи й засоби бухгалтерського обліку з їх структурованістю, точністю та швидкістю не завжди дають змогу з'ясувати причини помилок, а отже, й однозначно відповісти на такі важливі питання: виявлене — випадковий прорахунок чи зловживання; наскільки значуща знайдена помилка, і чи є сенс її “розкрити”?

В аудиторській практиці користуються багатьма термінами, щоб означити неправильність або невідповідність поданих звітних даних та бухгалтерських документів: “помилка”, “недолік”, “зауваження”, “порушення”, рідше — “зловживання” і вкрай рідко — “шахрайство”.

Спочатку варто було б визначитися з термінологією: що таке помилка і чим вона відрізняється від шахрайства. Так, Аудиторська палата України трактує помилку як “**ненавмисне** перекручення фінансової інформації в результаті арифметичних або логічних помилок в облікових записках і розрахунках, недогляду в дотриманні повноти обліку, неправильного представлення в обліку фактів господарської діяльності, наявності складу майна, вимог і зобов'язань, невідповідне відображення записів в обліку”. Національний банк у своїх нормативних документах дає таке визначення, наприклад, помилкового списання (зарахування) коштів: “Списання (зарахування) коштів, унаслідок якого з вини банку або клієнта відбувається їх списання з рахунку неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного одержувача”. В Законі України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” помилковий переказ грошей трактується як “рух певної суми грошей, внаслідок якого з вини банку або іншого суб'єкта переказу відбувається її списання з рахунку неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного одержувача чи видача йому цієї суми у готівковій формі”.

Зазначимо, що наведені в нормативах Аудиторської палати України визначення “шахрайства” від “помилки” практично не відрізняються, за винятком однієї важливої деталі — наміру: “Шахрайство —

це **навмисно** неправильне відображення і представлення даних обліку і звітності службовими особами і керівництвом підприємства. Шахрайство полягає в маніпуляціях обліковими записами і фальсифікації первинних документів, реєстрів обліку і звітності, навмисних змін записів в обліку, які перекручують суть фінансових і господарчих операцій з метою порушення українського законодавства, або прийнятої на підприємстві облікової політики, навмисно неправильній оцінці активів і методів їх списання, навмисному пропуску або приховуванні результатних записів або документів, навмисному невисвітленні змісту відображених операцій, незаконному отриманні в особисту власність грошово-матеріальних цінностей, невідповідному відображенні записів в обліку”.

Кримінальний кодекс України конкретніше характеризує шахрайство: “Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою”. Або ще так: “Заволодіння індивідуальним майном громадян або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою”. Знаходимо тут також визначення терміна “шахрайство з фінансовими ресурсами”, який більше стосується роботи аудитора, котрий перевіряє облік: “Надання громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак зло-

Володимир Братчиков

Начальник відділу аудиту при Управлінні Національного банку України в Донецькій області. Аспірант Української академії банківської справи НБУ (м. Суми)

чину проти власності”.

Здається, все зрозуміло — тільки перевіряй та визначайся. Однак на практиці перевіряючий передусім має справу з помилками та невідповідностями — а вже потім вони переростають у “щось” або ні. Спробуємо трохи інакше поглянути на порушення та помилки в бухгалтерському обліку, класифікувавши їх (у порядку фактичного виникнення) за такими напрямками.

1. Порушення та помилки, класифіковані **за сенсом людських намірів (фактор участі людини): навмисні** (тобто свідомі порушення) **та випадкові** (незумисні помилки).

Навмисні помилки. Класифікуючи такі дії, можна виокремити кілька їх підрівнів. Так, допущені зумисне помилки можуть не містити фактору зловживання, оскільки за існуючої в нашій країні нормативної неоднозначності (особливо це стосується економічних питань) можливі випадки, коли бухгалтер або відповідальна особа умисно порушує вимоги одного нормативного документа, щоб повністю виконати вимоги іншого. Як правило, дилема вибору вирішується на користь нормативного акта, який більше “підходить” на даний час, і виконання якого не потребує кардинальних змін в обліку. Нині в бухгалтерії досить часто діють за правилом: “Нехай буде як було, аби не гірше”. Зумовлено це надмірною “динамічністю” нормативних змін. Зауважимо, що основні принципи бухгалтерського обліку не змінюються вже більш як 500 років (“Трактат про бухгалтерській облік” Л.Пачолі). Прагнення ж наших законодавців мало не щомісяця щось змінювати призводить лише до юридичних казусів.

Звичайно навмисні помилки з ознаками зловживання, особистої корисливості і кримінальності виходять за межі повноважень аудитора або перевіряючого і є полем діяльності більше правоохоронних органів.

Перевіряючому в даному разі важливо виявити і правильно оцінити всі можливі зловживання в обліку. Серед них можуть бути, наприклад, такі:

- часткове або повне перекручення бухгалтерської звітності;
- втручання в облікове програмне забезпечення;
- використання підроблених документів;
- особисте використання коштів із чужих рахунків, у тому числі бюджетних, тощо.

Як правило, наведені порушення зустрічаються в комбінованому вигляді, хоча трапляються й окремі елементи зловживань.

Утім, слід застерегти: якщо використовувати офіційну методику визначення сумнівних операцій, то до кримінальних можна віднести практично будь-яку банківську операцію, що виходить за рамки “Загального шаблону” (а йому вже майже 20 років). Тобто фактично, за офіційною думкою, у будь-якій новітній можна знайти кримінальне зерно. Відтак банки, які використовують найновіші схеми послуг і технології, автоматично підпадають під підозру. Щоб уникнути помилок, перевіряючому в цьому випадку залишається лише одне — зробити перевірку якомога ретельніше та переконатися, що посадові особи не мали корисливої зацікавленості і фактів зловживань, підтверджених бухгалтерськими документами, не виявлено.

Із **випадковими** помилками справа де-що простіша — як кажуть, “не помиляється той, хто не працює”. Вони трапляються на всіх рівнях і напрямках банківського бухгалтерського обліку, уникнути їх практично неможливо. Однак слід пам’ятати, що кількість і якість випадкових помилок є вельми важливим показником для правильної оцінки організації і стану внутрішнього бухгалтерського контролю в установі.

Випадкові помилки можна поділити на технічні та формальні (людський фактор).

Технічні спричиняються помилками в алгоритмах облікових програм або суто технічними умовами використання комп’ютерної техніки (раптові вимикання електроенергії трапляються ще досить часто, а пріоритетом резервного живлення користуються лише сервери платежів).

Формальні помилки пов’язані з трьома основними факторами: розподілом повноважень між відповідальними працівниками (ступінь завантаженості); загальною організацією процесу обліку в установі; психологічними особливостями або настроєм відповідального виконавця (не забуваймо: більшість банківських працівників — жінки, а це спонукає зважати на емоційний стан і враховувати його вплив

на результати роботи).

2. Порушення та помилки бухгалтерського обліку, класифіковані за **математичним змістом: арифметичні та логічні**.

Арифметичні помилки пов’язані здебільшого з неправильним визначенням сум бухгалтерських проводок, помилковими розрахунками податків або відрахувань, неточностями в розрахунку відсотків, у підсумках звітності тощо.

Логічні помилки пов’язані з неправильним визначенням бухгалтерських рахунків або фінансових позицій для обліку, порушенням загальної логіки обліку та звітності. Можливе ще нерозуміння або неадекватне тлумачення нормативних документів, що найчастіше пов’язано з динамічністю їх змін (на думку чомусь спадають зміни у банківських статистичних звітностях, які останнім часом відбуваються мало не кілька разів на місяць).

3. Порушення та помилки, класифіковані за **значимістю: значні та незначні**.

Значні (великі): помилки значні за змістом або за арифметичними похибками, або за масштабами їх поширення в обліку певної банківської установи.

Незначні (невеликі) помилки, які виявити досить важко внаслідок незначних відхилень від норми, як правило, виникають унаслідок помилкових округлень сум або неправильного віднесення на рахунки внутрішнього обліку банку одного класу та навіть групи (згідно з нашою класифікацією — логічні). Несуттєвими ці помилки вважатимемо за умови, що вони не впливають на визначення нормативних показників роботи банку та не перекручують фінансову звітність.

4. Порушення та помилки, класифіковані за **можливими наслідками: глобальними і практично не значущими**.

Глобальні наслідки. Ми не випадково завершуємо класифікацію помилок фактором значущості можливих наслідків. Річ у тім, що для перевіряючого значущість помилки має вирішальне значення. Незалежно від того, випадкова це помилка чи навмисна, арифметична чи логічна, технічна чи формальна, якщо вона може мати значні наслідки — їй треба приділити особливу увагу. Йдеться, по-перше, про визначення масштабів наслідків, по-друге — причин, які викликали появу помилки, по-третє — про унеможливлення її повторної появи.

Помилки, практично не значущі за наслідками — це справжня проблема для перевіряючого, оскільки їх виявлення та з’ясування потребує багато часу, хоча сама помилка може виявитися мізерною, попри видиму її значущість і навіть вірогідність наміру відповідального працівника.

Розглянемо практичний приклад помилки та з’ясуємо її значущість, причини і можливі наслідки тощо. Перевіряючи нарахування заробітної плати працівникам банку шляхом звірення загальної відомості з особистими рахунками працівників, було виявлено надлишкове нарахування доплати водію в розмірі 40 грн. Значимо, що бухгалтер працювала на комп’ютері з відповідним програмним забезпеченням місцевої розробки. Додамо також, що доплат у водіїв може бути кілька, і це ускладнює процес нарахування заробітної плати та збільшує ризику.

На перший погляд, наведена помилка може бути класифікована як:

- навмисна (можливо, бухгалтер та водій домовилися, і це була їхня перша спроба “заробити”);
- логічна (сума справжньої надбавки повністю дублює суму помилки, тобто встановлено факт здвоєння);
- незначна;
- така, що не має значних наслідків.

Попередній висновок: слід покарати відповідальну особу — бухгалтера.

Шляхом проведення експерименту зі спробою повторно імітувати помилку із залученням відповідних спеціалістів з програмного забезпечення було встановлено, що помилка виникла в результаті подвійного натискування клавіші Enter (яка, до речі, залипала), і дубль потрапив у додаткове резервне поле надбавок (наші програмісти люблять залишати резервні можливості у своїх програмах). Фактично ж програмне забезпечення дало змогу зробити дублювання без проведення додаткового контролю — не було передбачене блокування полів, що не використовуються.

За результатами експерименту спробуємо відкоригувати класифікацію: поперше, помилка випадкова, причому технічна за двома ознаками; по-друге, арифметична; по-третє, знову ж таки, незначна; по-четверте, має глобальне значення, оскільки недосконалість програмного забезпечення створює широкі можливості для зловживань. Новий висновок: необхідно вжити заходів до технічного персоналу, який обслуговує комп’ютерну техніку, і терміново попередити розробника програмного забезпечення.

Цей невеликий приклад наочно показав, наскільки важливо правильно визначити і класифікувати помилки при проведенні перевірок обліку.

Хочеться вірити, що запропонована нами класифікація стане у пригоді практикам — аудиторам, ревізорам, слідчим, інспекторам, контролерам та іншим фахівцям, не байдужим до справи, якій вони присвятили життя.

“Правове регулювання діяльності з надання банківських та інших фінансових послуг”

Під такою назвою в Києві наприкінці березня нинішнього року відбувся третій практичний семінар банкірів та юристів. У роботі семінару, скликаного з ініціативи Комітету Верховної Ради з питань фінансів та банківської діяльності, Національного банку України, Асоціації юристів у галузі фінансового та банківського права, взяли участь народні депутати, судді Верховного та Конституційного судів України, керівники центральних органів виконавчої влади та НБУ, провідні науковці, фахівці-практики з питань банківського і фінансового права, банкіри.

Організатори прагнули, щоб семінар сприяв поглибленню знань у галузі фінансового та банківського права, щоб його учасники ознайомилися з новітніми законопроектами та судовою практикою стосовно фінансових і кредитних установ. І мети було досягнуто: актуальна тема зацікавила присутніх, які уважно слухали доповідачів та не відпускали їх із трибуни, не з'ясувавши всі важливі для повсякденної практичної роботи моменти.

Із привітанням до присутніх звернувся перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, народний депутат **Василь Цушко**.

Виступаючи порушували актуальні проблеми функціонування банківських та фінансових установ в Україні, дискусійні питання правового регулювання фінансового моніторингу та банківського нагляду, забезпечення прав кредиторів. Зокрема, темі конституційно-правових засад організації і діяльності фінансових установ в Україні присвятив свій виступ президент Асоціації юристів у галузі фінансового та банківського права, доктор юридичних наук **Анатолій Селіванов**; про функції створюваного нового державного органу фінансового моніторингу та основні напрями діяльності Державної комісії з регулювання фінансових послуг розповів її голова, кандидат економічних наук **Віктор Суслов**; про регулювання питань нагляду за випуском і обігом цінних паперів в Україні повів мову член Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку **Сергій Бірюк**; із перспективами законодавчого регулювання у сфері діяльності фінансових установ учасників семінару ознайомив завідуючий секретаріатом Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності **Євген Дятлов**. Президент Київського банківського союзу, народний депутат України **Леонід Черновецький** присвятив виступ темі правових питань захисту прав кредиторів; голова правління АКБ “Аркада” **Костянтин Паливода** висвітлив проблеми іпотечного кредитування та практику його застосування банком; голова правління АБ “Старокиївський банк” **Юрій Яременко** зупинився на правових засадах і ролі акціонерних банків у запобіганні легалізації грошей, набутих злочинним шляхом.

Масштабний блок проблем у розрізі порушеної на

*Із виступу на семінарі заступника директора генерального департаменту банківського нагляду НБУ **Наталії Іваненко***

Службою банківського нагляду на найближчу перспективу накреслено такі основні напрями роботи:

1. Удосконалення нагляду за банками з урахуванням повного комплексу притаманних їм ризиків. У зв'язку із цим банківський нагляд поступово переходить від контролю за мінімізацією ризиків до моніторингу якості управління ризиками в банках.

2. Переорієнтація на засоби превентивного контролю за банківською діяльністю та раннє попередження.

3. Впровадження нагляду на консолідованій основі.

4. Посилення вимог до рівня корпоративного управління в банках.

5. Підвищення вимог до якості аудиторських послуг і забезпечення належної взаємодії служби банківського нагляду та аудиторів банку.

6. Контроль за наявністю у банків положень, практики та процедур щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Впровадження усіх перелічених вище заходів потребує внесення змін до чинних законодавчих актів, насамперед, до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, суттєвого доопрацювання нормативно-правової бази з питань банківського нагляду.

З виступу на семінарі заступника директора юридичного департаменту НБУ Володимира Сеннікова

Останнім часом Україною на законодавчому рівні вжито ряд важливих заходів у сфері правового регулювання боротьби з відмиванням грошей,

набутих злочинним шляхом, що дало змогу FATF прийняти рішення про скасування додаткових контрзаходів щодо України. Однак наша держава ще залишається в десятці країн, які входять до так званого “чорного списку” (Єгипет, Острови Кука, Науру, Нігерія, Філіппіни тощо). Верховна Рада України 28 листопада 2002 року прийняла Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом” зі змінами, внесеними 24 грудня 2002 року, а також 6 лютого 2003 року. Крім того, 6 лютого 2003 року прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”.

Одночасно встановлено адміністративну відповідальність за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Згідно зі статтею 166-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення вимог щодо ідентифікації особи, яка здійснює фінансову операцію, порушення порядку реєстрації фінансових операцій, що підлягають первинному фінансовому моніторингу, неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про такі операції спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, а також невиконання вимог щодо зберігання документів, які стосуються ідентифікації, — накладається штраф на посадову особу суб’єкта первинного фінансового моніторингу або в разі розголошення інформації, що надається Державному департаменту фінансового моніторингу, — на того, хто її надав або розголосив.

Внесено доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення і щодо осіб, які мають право складати протоколи — це уповнова-

жені на те посадові особи Державного департаменту фінансового моніторингу, Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку, а також НБУ.

Справи про зазначені правопорушення розглядаються районними судами.

У новій редакції викладено статтю 209 Кримінального кодексу України про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також статтю 198 Кримінального кодексу України щодо придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом.

Встановлено кримінальну відповідальність (стаття 209-1 Кримінального кодексу України) за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом — у разі повторного умисного неподання інформації про фінансові операції або повторного умисного подання завідомо недостовірної інформації про фінансові операції, які підлягають внутрішньому або обов’язковому фінансовому моніторингу, Державному департаменту фінансового моніторингу або за незаконне розголошення у будь-якому вигляді інформації, яка надається Державному департаменту фінансового моніторингу.

Щоб забезпечити виконання вимог вказаних законодавчих актів, Правління Національного банку України прийняло постанову від 25.02.2003 року № 65, якою затверджено Програму протидії використанню банківської системи з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Крім того, в структурі НБУ створено управління методологічного та нормативно-організаційного забезпечення фінансового моніторингу.

Нині фахівцями Національного банку підготовлено проект Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу”, який надіслано банкам для вивчення та подання пропозицій і зауважень.

Є надія, що разом із Державним департаментом фінансового моніторингу в подальшому вдасться налагодити систематичну роботу над проектами нормативно-правових актів, передбачених базовим законом. Один із таких документів — проект Порядку визначення країн і територій, які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, уже надійшов до Національного банку.

семінарі теми, сучасний стан справ і перспективи висвітлили у своїх доповідях фахівці Національного банку України — заступник директора генерального департаменту банківського нагляду **Наталія Іваненко**, заступник директора юридичного департаменту **Володимир Сенніков**, заступник начальника управління юридичного департаменту **Віктор Новіков**.

У роботі семінару взяли участь і виступили суддя Конституційного суду, доцент, кандидат юридичних

наук **Павло Євграфов**, спеціаліст фінансового сектору, координатор проектів Міжнародного банку реконструкції та розвитку **Анжела Пригожина**, заступник директора Центру банківського права при Інституті держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України **Геннадій Шемшученко**, суддя Верховного суду України **Микола Гусак**.

Вітаємо! /

Свято на нашому Дворі

23 квітня 2003 року виповнилося 5 років із дня введення в дію першої черги Монетного двору Національного банку України. Із цієї нагоди на підприємстві відбулися урочисті збори, яким і присвячено цей фоторепортаж.

Навіть свій перший ювілей — п'ятиріччя від дня офіційного введення в дію — працівники Монетного двору Національного банку України перетворили на свято для нумізматів. Кожен, хто цього дня завітав у атріум головного корпусу підприємства, де відбувалися урочистості, мав змогу власноруч виготовити на архаїчному карбувальному пристрої пам'ятний жетон, який, безумовно, згодом стане нумізматичною рідкістю. З нагоди п'ятої річниці Монетного двору на 240 сертифікатах срібної пам'ятної монети "Свято Великодня", введеної в обіг напередодні і відкарбованої саме в день ювілею, нанесено голографічне зображення логотипу підприємства. Такий сертифікат буде справжнім сюрпризом для людей, яким пощастить придбати монету саме з ним.

Своєрідним звітом українських майстрів монетної справи стала виставка продукції Монетного двору, на якій представлено всі види обігових, розмінних, пам'ятних і ювілейних монет, різноманітні пам'ятні медалі та нагородні знаки.

Для журналістів це була унікальна нагода не лише оглянути найповнішу колекцію металевих грошових знаків сучасної України, а й познайомитися з людьми, які їх виготовили.

Ось на стенді золоті шедевр у мініатюрі — "Київський псалтир", перша пам'ятна монета, виготовлена на столичному Монетному дворі. Цікавлюся в учасників зборів її "родовідною". Інформація, яку сторонній дослідник добував би тижнями, з'ясується за лічені хвилини. Адже всі "батьки" монети — тут, поруч. Їх цьо-

Пам'ятна монета "Свято Великодня" та її сертифікат із голографічним зображенням логотипу Монетного двору НБУ.

го дня зібрали до купи іменини рідного підприємства.

— Дизайн монети розробив художник Сергій Беляєв, а гіпсові моделі — Володимир Дем'яненко і Роман Чайковський. Карбувальні інструменти виготовили в інструментальному цеху, — розповідають мої співрозмовники. — Аверс номер один полірувала Тетяна Іванська, а реверс номер один — Олена Харчук.

— Зразок першої монети виготовили 22 листопада 1997 року о 10 годині 52 хвилини, — долучається до розмови, очевидно, хтось із працівників дільниці карбування ювілейних та пам'ятних монет. — На карбувальному пресі МСО-400 фірми "Гребенер". Пам'ятаю навіть його номер — 12.32888. Карбування виконала майстер дільниці полірування Тетяна Іванська, а налагодив прес начальник дільниці Микола Чмирук.

Перший заступник Голови Національного банку України А.П.Яценюк вітає трудовий колектив Монетного двору з п'ятою річницею з дня його офіційного введення в дію.

— А я пам'ятаю всіх, хто брав участь у цій історичній для нас події, — зауважує колишній генеральний директор Банкотно-монетного двору НБУ А.Д.Кришань. — Вибачте за надмірну деталізацію, проте історія любить точність: отже, крім уже названих людей, співтворцями і свідками народження першої сучасної київської монети були колишній заступник Голови НБУ В.П.Терпило, технічний директор М.А.Обелець, головний технолог О.С.Хижняк, технолог Н.С.Троцька, головний механік А.Л.Денисевич, начальник служби енергозабезпечення В.Я.Головатий, начальник цеху карбування ювілейних та пам'ятних монет В.В.Блащаненко, начальник цеху виготовлення орденів та медалей С.Н.Мусієнко, гравер І.П.Матвєєв, начальник інструментального цеху А.В.Мазєпа.

Офіційне відкриття першої черги Монетного двору НБУ відбулося 23 квітня 1998 року.

— Нині ми справедливо називаємо Монетний двір Національного банку України гордістю не лише центрального банку, а й усієї України, — зазначив, вітаючи трудовий колектив із п'ятиріччям, генеральний директор

Директор департаменту організації виробництва і господарської діяльності НБУ О.Л.Неустровє вручає Почесну грамоту Правління Національного банку України директору Монетного двору НБУ В.В.Плітченку.

Почесну грамоту Правління Національного банку України одержує фрезерувальник інструментального цеху Монетного двору НБУ В.М.Проценко.

Банкотно-монетного двору НБУ **Р.В.Арешко-вич**. — Його оснащено найсучаснішим устаткуванням, освоєно найновіші технології виготовлення металевих грошових знаків. Проте найбільшою цінністю підприємства є люди — фахівці, які за п'ять років зуміли пройти шлях, який їхні колеги з інших країн долали століття.

Становленню виробництва грошових знаків в Україні, сьогоденним проблемам і напрямкам розвитку монетної справи присвячено тематичний семінар, який було проведено на підприємстві в рамках програми відзначення його п'ятиріччя.

Директор Монетного двору НБУ **В.В.Плітченко**, виступивши на урочистих зборах, підбив підсумки зробленого за минулі 5 років, окреслив перспективи розвитку підприємства. Оскільки "Вісник НБУ" та додаток до нього — каталог "Банкноти і монети України" постійно інформують про роботу Монетного двору, зупинимось лише на новинках.

У 2003 році очікується вихід у світ чотиримільйонної пам'ятної монети кивського виробництва. А в наступному — мільярдної розмінної.

Нині на Монетному дворі НБУ освоюють технологію нанесення на поверхню монети латентного (прихованого) зображення. Тобто один з елементів дизайну, наприклад, номінал,

Генеральний директор Банкотно-монетного двору НБУ Р.В.Арешкович висловлює подяку за сумлінну працю завідувачому сектором розробки дизайну Монетного двору НБУ А.А.Сніжку.

залежно від кута зору буде то з'являтися, то зникати.

Триває підготовка до випуску біколорних монет масового обігу.

Впроваджено технологію нанесення написів на криволінійній поверхні виробів; методику контролю питомої електропровідності сплавів на основі міді (що є суттєвим фактором розпізнавання монет); технологію виготовлення виробів із застосуванням дорогоцінного каміння; нанесення на вироби глянцевого гальванічного покриття зі сплаву "золото-кобальт".

Проведено випробувальні роботи з паку-

вання розмінних та обігових монет у паперові ролики.

Впроваджено сучасний програмний продукт "Компас-графік" для виконання конструкторських робіт із використанням системи тривимірного твердотільного моделювання "Компас-3D".

Ці та інші нововведення істотно розширюють творчі можливості українських майстрів монетної справи, сприяють утвердженню нашої країни як однієї з перспективних нумізматичних держав світу.

— Трудовий колектив Банкотно-монетного двору зробив значний внесок у утвердження державної незалежності України, — підсумував, вітаючи трудовий колектив Монетного двору з п'ятиріччям, перший заступник Голови Національного банку України **А.П.Яценюк**. — Упевнений, що його працівники й надалі докладатимуть усіх зусиль для виконання поставлених перед ними завдань, сприяючи цим забезпеченню стабільності національної валюти, динамічному розвитку як банківської системи, так і країни в цілому. □

Андрій Папуша,
"Вісник НБУ".

Фото Віктора Хмари.

Монети України /

Про введення в обіг пам'ятних монет "Зубр"

Національний банк України, продовжуючи серію "Флора і фауна України", 31 березня 2003 р. ввів у обіг пам'ятні монети номіналами 10 та 2 гривні "Зубр", присвячені майже повністю винищеному представнику ряду парнокопитних, розведення та розселення якого в Україні успішно відновлюються з 1965 р. Зубра занесено до Червоної книги України, Червоної книги Міжнародної спілки охорони природи та європейського Червоного списку.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла. Якість виготовлення — "пруф", маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — 2 000 штук. Гурт монети — рифлений.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — рифлений.

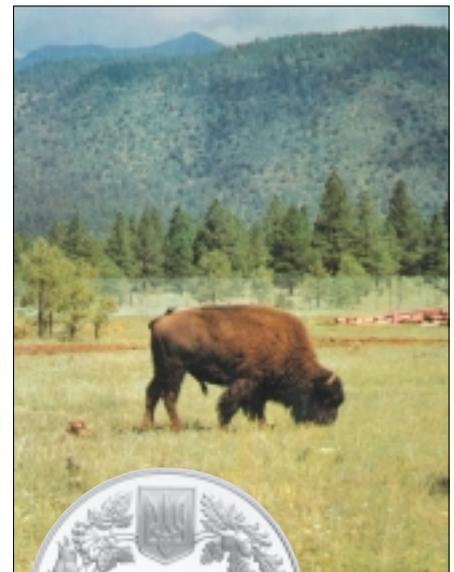
На аверсі монет в обрамленні вінка, утвореного із зображень рослин і тварин, розміщено малий Державний герб України та написи в чотири рядки — на монеті зі срібла — **УКРАЇНА / 10 / ГРИВЕНЬ / 2003**, а

також позначення металу та його проби — **Ag 925**, маса дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**; на монеті з нейзильберу: **УКРАЇНА / 2 / ГРИВНІ / 2003**. На обох монетах розміщено логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі монет зображено зубра, навколо — кругові написи: **ЗУБР** (угорі) та **BISON BONASUS** (унизу).

Художник і скульптор — Володимир Дем'яненко.

Пам'ятні монети номіналами 10 та 2 гривні "Зубр" є дійсними платіжними засобами України й обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. □

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Банкіри для завтра

Факультету банківської справи
Київського національного
торговельно-економічного
університету
у травні 2003 року
виповнюється 10 років

Щоб об'єктивно оцінити, який крок зробила економічна освіта України за останні десять років, досить відповісти спочатку лише на одне запитання: наскільки більше порівняно з початком 1990-х з'явилося у нас нових вузів і факультетів, які дають таку освіту? Так, попит на спеціалістів диктують вимоги часу. Якщо до 1990-х років в Україні працювала лиш одна центральна банківська контора з головним офісом у Москві, а інші, штучно створені банки, фактично один від одного не відрізнялися, бо були однаково державними за своїми функціями, то зі здобуттям незалежності ми отримали десятки нових комерційних банків. Відтак постала проблема кадрового забезпечення фактично нової галузі економіки.

Тримаючи руку на пульсі часу, Київський національний торговельно-економічний університет (тоді ще інститут) поставив перед собою триєдине завдання: розпочати підготовку фахівців якісно нового рівня — через формування нових спеціальностей, нового змісту освіти і відповідно нових методів навчання. А для цього треба було виховати нового викладача. Не знайти нового, а саме виховати. Тобто по-новому навчити старого. Це, як з'ясувалося, зовсім не просто, адже від попередньої системи ми успадкували не лише застарілу техніку і технології, а й застарілу педагогіку, яка будувалася на пасивному засвоєнні знань: одні вчать, а інші вчаться. Настав той період у розвитку освіти, коли перевагу треба було надавати принципам са-

Ректор Київського національного торговельно-економічного університету Анатолій Антонович Мазаракі.

мостійного засвоєння знань. Так виникла ідея створити у вузі вищу школу педагогічної майстерності, де вже понад десять років викладачі навчаються сучасним методам роботи зі студентами. Сьогодні це дає відповідні результати: якість знань, а отже, — якість підготовки фахівців завтрашнього дня.

Зміни, що відбулися в державі на початку 1990-х, дали імпульс розвитку банківської системи в Україні, а водночас — і науки про банки. Створення у травні 1993 року факультету банківської справи — один із тих важливих кроків, які необхідно було робити на цьому шляху. Так, уперше в державному вищому навчальному закладі на комерційних засадах почав діяти факультет, який фінансувався одним із банків. Особливістю його було й те, що викладали тут на договірних умовах, а це давало змогу залучати кращих науковців із провідних наукових та навчальних закладів столиці. Крім того, навчальні плани погоджувалися з керівництвом банку, на кошти якого розвивався факультет, що забезпечувало максимальну орієнтацію на потреби замовника. Завдяки певній автономії факультет ініціював ряд інновацій у навчальному процесі. Зокрема, він уперше запровадив модульну систему навчання, тобто структурно-логічну послідовність викладання дисциплін з метою концентрованого вивчення їх окремих блоків. Тобто від початку до кінця семестру тут вивчаються лише великі за обсягом дисципліни, а невеликі — послідовно. Тому іспитів на факультеті банківської справи більше, ніж на інших. Сенс — в інтенсивності.

На факультеті діє рейтингова система оцінки знань студентів, на основі чого їх розподіляють на виробничу практику, за допомогою якої призначають іменні стипендії, дають рекомендації для підвищення кваліфікації.

— Саме у нас, — розповідає декан факультету банківської справи І.В.Смолін, — уперше в Європі реалізовано проект програми "ТЕМПУС" "Реструктуризація банківського факультету", який передбачав комплексне вдосконалення навчання на основі європейського досвіду. Партнерами факультету в реалізації проекту були три

Декан факультету банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету Ігор Валентинович Смолін.

університети — міст Бірмінгем і Лауфборо (Великобританія) та Клермон-Феран (Франція).

У ході реалізації цього проекту навчальні плани перебудували відповідно до європейських вимог, зокрема ввели ряд дисциплін практичного спрямування, понад 60 викладачів факультету пройшли стажування в університетах Великобританії та Франції, суттєво оновилася матеріально-технічна база.

Фахову підготовку майбутніх банкірів здійснює кафедра, де працюють три професори, п'ять доцентів. До викладання навчальних дисциплін залучаються також висококваліфіковані фахівці-практики з Національного та комерційних банків. До речі, на кафедрі — значний прошарок колишніх випускників університету, тобто факультет фактично самовідтворює кадри. При факультеті діє піклувальна рада, до складу якої входять заступник Голови Національного банку України П.М.Сенищ, начальник Головного управління Національного банку по м. Києву і Київській області А.І.Степаненко, керівники банків "Аваль" і "Надра", Ощадного, Інтербанку, Легбанку, Прем'єр-банку, Першого інвестиційного, Українського кредитного банку.

Нині факультет банківської справи КНТЕУ — відомий центр підготовки висококваліфікованих спеціалістів для фінансово-кредитної системи України. Факультет досить швидко орієнтується на ринок праці, зміни в банківському середовищі. Якщо підготовка за базовою спеціальністю — банківська справа — ведеться стабільно, то щодо інших спеціальностей, наприклад, маркетинг у банках чи фінансове посередництво, можливі варіації. Скажімо, вчора був попит на бухгалтерів, сьогодні ж більше потрібні фінансові посередники. Тож після десятирічного пошуку свого місця на ринку освітня служба факультету зосередив зусилля на підготовці фахівців зі спеціальностей "Банківська справа" і "Фінанси" (спеціалізацію "Фінансове посередництво", до речі, започатковано саме в цьому навчальному закладі). Підготовка ведеться за системою ступеневої освіти: бакалавр — спеціаліст — магістр. Діє аспірантура.

Нині на кафедрі банківської справи розроблено і викладається понад 50 дисциплін фахового спрямування, більшість із яких є авторськими. Це, зокрема, "Центральний банк та грошово-кредитна політика", "Банківські операції", "Бухгалтерський облік у банках", "Управлінський облік в банку", "Банківський контролінг", "Кредитний аналіз", "Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції", "Звітність комерційного банку". Крім цих, фундаментальних фахових дисциплін, на кафедрі викладаються спецкурси, орієнтовані на задоволення потреб фінансово-кредитних установ, де практикують нетрадиційні види діяльності, а саме: "Консалтингові послуги", "Фінансовий сервіс для роздрібних і корпоративних клієнтів", "Депозитарна діяльність", "Реєстраторська діяльність", та спецкур-

си, спрямовані на поглиблене опанування окремими напрямами банківської або управлінської діяльності, зокрема, "Валютний дилінг", "Ощадна справа", "Банківські ризики та методи їх вимірювання", "Аналіз фінансової звітності". Кафедра здійснює підготовку дипломних робіт за замовленнями комерційних банків та за погодженою з ними тематикою. Широко практикуються виїзні захисти дипломних робіт, приміром, у Національному банку України, банках "Аваль", "Надра", Ощадному.

Щороку студенти факультету беруть участь у всеукраїнській олімпіаді з банківської справи і займають перші та другі місця (Н.Ястремська, М.Богомазов, О.Слободяник, Ф.Іденбаум). Його випускники стали переможцями ділової гри з управління банківською діяльністю на кубок швейцарських банків (О.Лупін, Г.Сазанов, Б.Малиновський).

— Факультет банківської справи сильний практичною компонентою, — говорить ректор Київського національного торговельно-економічного університету А.А.Мазаракі. — Окрім глибоких теоретичних знань, студенти отримують хороші практичні навички: вони перевіряють свої знання у центрі тренінгових ігор, проходять практику в провідних банках, зокрема "Авалі", "Надрах", Ощадному. І ще одна деталь, — зазначає Анатолій Антонович. — Я вважаю, що деякі дисципліни повинні викладати виключно практики. Адже у теоретики ніколи не вистачить свіжої інформації. Тим більше, що в усіх сферах економічного життя відбуваються динамічні зміни, і в банківській системі це

відчувається особливо. Не дивно, що на ринку праці саме наші випускники користуються попитом. Деякі банки, бажаючи мати пільгові умови для підбору співробітників, запровадили власні іменні стипендії: три — імені Вадима Гетьмана, встановлені Першим інвестиційним банком, три — Правекс-банку, дві — банку "Надра". Стипендіати проходять практику та стажування у цих банках, і більшість із них отримують по закінченні університету запрошення на роботу.

Найбільше ректор пишається тим, що на факультеті хороше інтелектуальне середовище. Тут створено всі умови, щоб студент почував себе особистістю і міг планувати власне майбутнє. Цим питанням у вузі приділяють особливу увагу — є навіть центр розвитку кар'єри.

У ці травневі дні на факультеті свято. І за традицією, коли пройдено певний рубіж, підбиваються підсумки. Вони заслуговують на найвищі бали. Адже зі стін КНТЕУ виходять спеціалісти, які можуть працювати по-сучасному і мислити перспективно. Яких справедливо можна назвати банкірами для завтра.

Людмила Патрикац,
"Вісник НБУ".

Фото Владислава Негребецького.

Відомий громадський і банківський діяч України початку ХХ століття і доби національно-державного відродження 1917—1920 рр. Володимир Вікторович Ігнатович народився 1883 року. Рано прилучився до українського національно-визвольного і культурницького руху. Наприкінці ХІХ століття, ще молодого людиною, став членом “Старої громади” у Києві. З 1901 року працював у Київській конторі Держбанку, залишаючись одночасно касиром “Старої громади” аж до її ліквідації. Євген Чикаленко характеризував його як “широкого українця” [6].

У березні 1917 р. В.Ігнатовича запрошено до співпраці у спеціальній підкомісії Шкільної комісії міської ради Києва, яка мала розробити план запровадження української мови у школах міста [2]. То був рік розквіту українського політичного життя, рік народження Української Народної Республіки. У грудні В.Ігнатович стає членом-засновником Української федеративно-демократичної партії. Ця партія спочатку не підтримувала ідеї повної самостійності України, обстоюючи автономію у складі Росії. Проте війна з більшовиками 1917—1918 рр. змусила багатьох поміркованих у цьому питанні політичних діячів, серед яких були й провідники Центральної Ради, переглянути ставлення до питання державної незалежності. Змінилися щодо цього і погляди В.Ігнатовича. Керівництво УНР уже наприкінці 1917 року взяло курс на економічно-фінансову самостійність від Петрограда, а з виданням Центральною Радою ІV Універсалу — і на самостійність політичну. 22 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила Закон “Про перетворення Київської контори Государственного банку Росії на Український Державний банк” [2]. Утім, перейменування Київської контори імперського Держбанку в Український державний банк ще не означало його реального заснування. Не було вироблено статуту Держбанку, не сформовано ні основного, ні запасного фондів, навіть не налагоджено роботу центральної бухгалтерії, як і зв’язків із провінційними відділеннями, котрі фактично діяли автономно. У березні 1918 року після повернення Центральної Ради до Києва цю важливу для незалежного існування країни фінансову установу очолює Володимир Ігнатович. Він обіймає посаду виконуючого обов’язки директора Державного банку УНР.

Після перевороту 29 квітня 1918 р. на чолі з П.Скоропадським та проголошення Української Держави у формі Гетьманату, відразу по створенні геть-

манського уряду міністр фінансів А.Ржепецький заявив газеті “Відродження”, що намагатиметься обновити банківський апарат у формі Державного та приватних банків [4]. За нової влади виконуючим обов’язки директора Українського державного банку було залишено В.В.Ігнатовича (пізніше його затвердили директором), тож виконання цього завдання лягло саме на його плечі.

Український державний банк довелося засновувати практично заново. Водночас із роботою щодо юридично-фінансового забезпечення головного банківського закладу країни вживалися заходи для відновлення зв’язку з конторами і відділеннями, налагодження роботи центральної бухгалтерії, формування штат службовців тощо. Підготовчий етап тривав до початку серпня 1918 року. 6 серпня 1918 р. П.Скоропадський затвердив Закон “Про встановлення роспису платні службовцям у конторах і відділах Державного банку” (закон набував чинності із 1 червня 1918 року), “щоб з того часу видачу добових та процентових додаткових грошей було припинено” [5].

Офіційно Український державний банк засновано 10 серпня 1918 року, коли гетьман підписав Закон “Про затвердження Статуту Українського Державного банку і асигнування коштів до його основного капіталу” [3]. Призначення і завдання Державного банку сформульовано у параграфі статуту: “Український державний банк має на меті полегшення грошового обороту,

допомогу шляхом короткострочного кредиту державному торгу, промисловості і сільському господарству на Україні, а також забезпечення грошової системи” [5].

Офіційно Державний банк підпорядковувався міністрові фінансів, а директор здійснював безпосереднє керівництво його діяльністю. Крім того, він доручав проведення операцій із золотом та процентними паперами, а також окремих операцій за рахунок Держскарбниці чи різних відомств і установ. Загальне управління Держбанком доручалося Раді банку та його директорів. При Раді банку під безпосереднім провідом директора функціонували: 1) виділ кредитових білетів; 2) виділ місцевих інституцій; 3) центральна бухгалтерія; 4) центральна канцелярія. Директор банку водночас був головою його Ради, до якої входили директор Кредитової канцелярії, три представники від Міністерства фінансів, два — від Протофісу, по одному представнику від Держконтролю, Міністерства торгу і промисловості,

кооперації, київського Біржового комітету і від Краєвого Союзу хліборобів-землевласників. За розпорядженням міністра фінансів до Ради могли запрошуватися представники відповідних відомств, справи яких розглядалися. При потребі Голова Ради Держбанку міг також на власний розсуд запрошувати на засідання необхідних осіб із правом дорадчого голосу.

Як директорів Державного банку В.Ігнатовичу належала виконавча влада також у

Володимир Ігнатович — директор Українського державного банку

Серію публікацій про відомих діячів, які закладали підвалини банківської системи України (див. П. Гай-Нижник. Український державний банк // Вісник НБУ. — 2003. — № 2. — С. 70—71; П. Гай-Нижник. Михайло Кривецький — перший директор Українського державного банку та Української державної скарбниці // Вісник НБУ. — 2003. — № 3. — С. 65), продовжує оповідь про Володимира Ігнатовича.

Павло Скоропадський — гетьман України (29.04 — 14.11.1918 рр.).

Українська Держава. Кредитові білети уряду гетьмана Скоропадського.
2, 10, 100, 500, 1000 і 2000 гривень (аверси). Введені в обіг із жовтня 1918 року.
На всіх банкнотах — підпис директора Українського державного банку
Володимира Ігнатовича.

справах, які не були доручені місцевим інституціям банку, а розпорядча — сягала повноважень, які не підлягали компетенції міністра фінансів і Ради Держбанку. Зокрема, згідно зі Статутом Українського державного банку до обов'язків директора входили: 1) загальне керівництво банком і догляд за доладністю справоведення, за виконанням умов статуту і наказів банку, а також за цілісністю всіх його кас і коштовностей; 2) зносини і листування від імені банку; 3) кадрові питання; 4) призначення ревізій і відряджень службовців для службових справ; 5) розпорядження витратами з правом переміщувати кредити в межах, зазначених при затвердженні щорічного обрахунку; 6) складання і подача річного обрахунку і справоздання банку; 7) управління згідно зі вказівками міністра фінансів операціями, що доручалися банкові за рахунок Держскарбниці, а також операціями із золотом і процентними паперами, які належать банкові й ощадкасам; 8) завідування окремими операціями, які за дорученням міністра фінансів накладаються на обов'язки банку з позиками, конверсіями тощо.

Директора Держбанку призначав Ге-

тман за пропозицією міністра фінансів. Посадові класифікації керівників Держбанку та розряди (ранги) банківських працівників визначалися окремим "Тимчасовим нормальним росписом окладів утримання і клас посад службовців у Центральному управлінні Українського Державного банку" [5]. Посада директора Держбанку, наприклад, відповідала IV класу і II пенсійному розряду, проте розмір пенсії директора не був фіксованим, а визначався урядом.

За час свого директорства В.Ігнатович сигнував шість банкнот незалежної України гривневого номіналу. Він зробив значний внесок у заснування національного банку України, налагодження його плідної діяльності та розбудову української банківської і фінансової системи. Держбанк був однією з двох державних установ (поряд із Державною скарбницею), за допомогою яких міністр фінансів керував вітчизняною грошовою системою. Держбанк дбав про забезпечення грошової системи через випуск кредитових білетів і був, відповідно, емісійним державним банком. За Гетьманату 1918 р. Держбанк спільно із Міністерством фінансів провадив активну роботу щодо фор-

мування в Україні власної фінансової системи і виходу країни з російської рубльової зони. Через Державний банк, очолюваний В.Ігнатовичем, уряд Української Держави у 1918 році здійснював міжнародні фінансові трансакції (зокрема з Німеччиною та Австро-Угорщиною). Свою повнокровну операційну діяльність Український державний банк розпочав 2 вересня 1918 року як центральний національний банк та депозитний банк банків.

В.Ігнатович був членом української делегації на мирних переговорах Української Держави з РРФСР, брав участь в укладенні торговельно-консулярного договору з урядом Кубані у 1918 році. Він також брав участь (як за УНР, так і за Гетьманату) у роботі фінансових комісій України, Німеччини та Австро-Угорщини на переговорах щодо встановлення розрахункового курсу валют цих країн.

З відновленням у грудні 1918 року УНР В.Ігнатович ще близько півроку залишався на посаді директора Державного банку. Під час наступу більшовиків він організував евакуацію банку в січні 1919 року з Києва на захід України.

По закінченні україно-більшовицької і громадянської воєн Володимир Ігнатович разом із дружиною (пані Хорунжинською, сестрою Івана Франка) залишився на посаді Батьківщині. Він працював в Українській академії наук у Києві. Тут і закінчив нелегкий земний шлях — 1928 року в розквіті життєвих і творчих сил В.Ігнатович помер [1].

Література

1. Белінг Д. Я був учасником масонської ложі в Києві... // Генеза. — 1997. — № 1. — С. 144—145.
2. Гнатишак М. Державні гроші України 1917—1920 років. Ілюстрований історично-іконографічний нарис. — Клівленд: Український музей-архів, 1974. — 179 с.
3. Державний вістник. — 1918. — 17 серпня.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр. — Т. 2. Українська гетьманська держава. — Ужгород, 1930. — 272 с.
5. Статут Українського Державного Банку. — К.: Державний вістник, 1918. — 13 с.
6. Чикаленко Є. Спогади (1861—1907). — Нью-Йорк, 1955. — С. 299—300.

Павло Гай-Нижник,

провідний науковий співробітник
Науково-дослідного фінансового
інституту при Міністерстві фінансів
України. Кандидат історичних наук.

АННОТАЦИИ

Людмила Патрикац, Светлана Компаниец. *Финансы и банковская деятельность: современное состояние и перспективы развития.*

Отчет о парламентских слушаниях, посвященных актуальным проблемам в деятельности банковской системы Украины и ее перспективам.

Рабочая поездка С.Л.Тигипко в Крым.

Сообщение о рабочей поездке Председателя НБУ С.Л.Тигипко в Крым 22—23 апреля 2003 года.

Олег Бакун. *Налогообложение доходов физических лиц от их депозитных вкладов.*

Отчет о заседании за круглым столом на тему: “Введение в Украине налога на доходы физических лиц от их депозитных вкладов — источник наполнения государственного бюджета или тормоз на пути внутреннего инвестора?”, состоявшемся в Национальном банке Украины.

Андрей Папуша. Кредитор нуждается в защите.

Отчет о заседании за круглым столом на тему “Защита прав кредиторов”, состоявшемся 31 марта 2003 г. в Национальном банке Украины.

Константин Раевский, Николай Зубок. *Ликвидация банков. Оценка и реализация имущества.*

На примере банка “Украина” рассматриваются проблемы, связанные с процедурой ликвидации, в частности — с оценкой и реализацией имущества ликвидируемого банка.

Дмитрий Гладких. *Анализ деятельности отдельных банков Украины по итогам 2002 года.*

Анализируется финансовое состояние отдельных банков Украины по двадцати основным показателям их деятельности в 2002 году.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 апреля 2003 года.

Аналитические материалы в форме графиков, характеризующие финансовое состояние банковской системы Украины по основным показателям активов и пассивов банков.

Константин Жидко. *Пути обеспечения доходности операций банка с платежными карточками.*

Анализируются основные тенденции в банковском бизнесе, основанном на обслуживании платежных карточек. Рассматривается модель анализа доходности эмитентских операций и структуры карточного портфеля банка-эмитента в разрезе определенных целевых групп клиентов.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков и перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 марта по 1 апреля 2003 г.

Банки, включенные в Государственный реестр банков в марте 2003 г.

Сергей Башлай. *Концептуальные основы формирования системы кооперативного банковского обслуживания предприятий АПК в Украине.*

Определены основные организационно-экономические составляющие функционирования кооперативных банков, призванных обслуживать агропромышленный сектор отечественной экономики.

Павел Матвиенко. *Еще раз о монетизации экономики Украины.*

Пolemический ответ оппонентам (А.Арсенюку и А.Патенко), опровергнувшим в статье “Правда и домыслы о монетизации” (“Вісник НБУ”, №2 за 2003 г.) положения автора, изложенные в исследовании “Монетизация экономики Украины: реальный уровень и проблемы его определения”, опубликованном в №1 “Вісника НБУ” за этот же год.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в марте 2003 года.

Механизмы и объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средние процентные ставки НБУ и банков, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.04.2003 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в марте 2003 г.

Аналитические материалы в форме таблиц и графика о результатах аукционов по размещению облигаций внутреннего государственного займа в марте 2003 года.

Татьяна Рудненко, Алексей Куц. *Анализ операций банков с векселями.*

Анализ банковских операций с векселями, проведенный специалистами Ассоциации украинских банков на основании данных, полученных в результате мониторинга деятельности 32 банков — членов АУБ.

Виктор Козюк. *Проблемы эмпирической верификации независимости центральных банков.*

Проанализированы основные теоретические подходы к верификации независимости центральных банков. Рассмотрен опыт построения индексов независимости центральных банков и ее значение для макроэкономической политики.

Елена Щербакова. *Мировой опыт борьбы с отмыванием денег.*

Обзор национального законодательства и методов борьбы с отмыванием денег в разных странах мира.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за март 2003 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за март 2003 года).

Оксана Нетыкша. *Современные тенденции в организации внутреннего аудита.*

Подняты вопросы усовершенствования организации внутреннего аудита в банковской системе Украины.

Владимир Братчиков. *Классификация ошибок в банковском учете: точка зрения аудитора.*

Аудитор рассматривает проблему ошибок в отчетности и предлагает методику их оценки.

“Правовое регулирование деятельности по предоставлению банковских и других финансовых услуг”.

Отчет о практическом семинаре банкиров и юристов, посвященном актуальным проблемам законодательного обеспечения деятельности банковских и финансовых учреждений Украины.

Андрей Папуша. *Праздник на нашем Дворе.*

Фоторепортаж о праздновании пятой годовщины со дня официального ввода в эксплуатацию Монетного двора Национального банка Украины.

О выпуске в обращение памятных монет “Зубр”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 2 и 10 гривень из серии “Флора і фауна України” (флора и фауна Украины), посвященной зубру — исчезающему представителю парнокопытных, занесенному в Красную книгу Украины. Фотоизображение авреса и реверса монет.

Людмила Патрикац. *Банкиры для завтра.*

Очерк о факультете банковского дела Киевского национального торгово-экономического университета, которому в мае нынешнего года исполняется 10 лет.

Павел Гай-Нижики. *Владимир Игнатович — директор Украинского государственного банка.*

Краткий обзор деятельности директора Украинского государственного банка Украинской Народной Республики и Украинской Державы (1917—1920 гг.) В. Игнатовича.

ANNOTATIONS

Liudmyla Patrikats, Svitlana Kompaniets. *Finance and banking activities: present state and prospects for development.*

Report on the parliamentary hearings dedicated to the urgent problems of the activities of the banking system of Ukraine and its prospects.

Business visit of Sergiy Tigipko to the Crimea.

Report on the business visit of the NBU Governor Sergiy Tigipko to the Crimea from 22 to 23 April 2003.

Oleh Bakun. *Taxation of the income of natural persons derived from their deposits.*

Report on the round table meeting entitled *Is the Introduction in Ukraine of a Tax on the Income of Natural Persons Derived from their Deposits a Source of the State Budget Replenishment or an Impediment to the Domestic Investor* held in the NBU.

Andrii Papusha. *The creditor needs protection.*

Report on the round table meeting entitled *Protection of Creditors' Rights* held on 31 March 2003 in the NBU.

Kostiantyn Raievskyy, Mykola Zubok. *Bank liquidation. Property evaluation and sales.*

On the example of the Bank "Ukraine" considered are the issues connected with liquidation procedure, in particular, those connected with the evaluation and sales of the property of a bank under liquidation.

Dmytro Hladkykh. *Analysis of the activities of some Ukrainian banks by results of 2002.*

Discussed is the financial situation of some Ukrainian banks by 20 major indicators of their activities in 2002.

Dynamics of the financial situation of Ukrainian banks as of 1 April 2003.

Analytical materials in graphs characterizing the financial situation of the banking system of Ukraine by the major indicators of banks' assets and liabilities.

Kostiantyn Zhydko. *Ways of ensuring the profitability of bank transactions with payment cards.*

Discussed are the main trends in the banking business based on plastic cards servicing. Considered is a model for analysis of issue profitability and of the structure of the card portfolio of the issuer bank within certain target groups of clients.

Changes and addenda to the State Register of Banks and to the list of transactions for which banks were granted a banking license and permission of the NBU to perform transactions made over a period from 1 March to 1 April 2003.

Banks included to the State Register of Banks in March 2003.

Serhii Bahlai. *Conceptual framework of the establishment of a system of cooperative servicing by banks of the agro-industrial complex of Ukraine.*

Determined are the major economic-organizing components of the operation of the cooperative banks servicing the agro-industrial complex of the economy.

Pavlo Matvienko. *Yet again about the monetization of the economy of Ukraine.*

Polemical reply to the opponents (A. Arseniuk and A. Patenko) who challenged the author's point of view disclosed in the study *Monetization of the Economy of Ukraine: Real Level and Problems Connected with its Determination* published in the Herald of the NBU №1, 2003 in their article entitled *Truth and Fiction about Monetization* published in the Herald of the NBU № 2, 2003.

Basic monetary parameters of the monetary market of Ukraine in March 2003.

Mechanisms and refinancing of banks by the National Bank of Ukraine, average interest rates of the NBU and banks, dynamics of the money supply growth as of 1 April 2003.

Government securities market of Ukraine in March 2003.

Analytical materials in tables and graphs on results of the auctions on T-bills allocation held in March 2003.

Tetiana Rudnenko, Oleksii Kusch. *Analysis of banking transactions with bills of exchange.*

Given is the analysis of banking transactions with bills of exchange carried out by specialists of the Association of Ukrainian Banks on the basis of the data received from monitoring of activities of 32 banks, members of the AUB.

Viktor Koziuk. *Problems of empirical verification of central banks' independence.*

The author discusses the main theoretical approaches to the verification of central banks' independence. He considers the experience of building independence indices of central banks and the significance of independence for the macroeconomic policy.

Olena Scherbakova. *World experience in the campaign against money laundering.*

Review of the national legislation and of the methods used in the campaign against money laundering.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in March 2003).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in March 2003).

Oksana Netyksha. *Modern trends in internal audit organization.*

Raised are the issues of improvement of the internal audit organization in the banking system of Ukraine.

Volodymyr Bratchykov. *Error classification in banking accounting: auditor's point of view.*

The auditor considers the problem of errors in accounting and proposes a methodology of their estimation.

Legal regulation of granting banking and other financial services.

Report on the practical seminar of bankers and lawyers dedicated to the urgent problems of the legal framework of the activities of banking and financial institutions of Ukraine.

Andrii Papusha. *Celebration at our Mint.*

Photo-report on the celebration of the 5th anniversary from the date of the official putting into operation of the NBU Mint.

On the issue of the commemorative coins "Bison".

Official announcement on putting into circulation and numismatic description of 2 and 10 hryvnia commemorative coins from the "Flora and Fauna of Ukraine" series dedicated to the bison, a threatened representative of Artiodactyla who is on the endangered-species list of Ukraine. Pictures of obverse and reverse of the coins are enclosed.

Liudmyla Patrikats. *Future bankers.*

Essay on the banking faculty of the Kyiv National Trade and Economic University that in May of the current year will mark its 10th anniversary.

Pavlo Hai-Nyzhnyk. *Volodymyr Ihnatovych, the Governor of the Ukrainian State Bank.*

Mini-review of the activity of Volodymyr Ihnatovych, the Governor of the Ukrainian State Bank of the Ukrainian People's Republic and of the Ukrainian Power (1917 - 1920).